

BYCHAWA

2016

STRATEGIA ROZWOJU GMINY BYCHAWA

NA LATA 2016-2023

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 została opracowana przez firmę EuroCompass Sp. z o.o. na podstawie umowy z Gminą Bychawa z dnia 1 października 2015 r.

Eksperti:

Ryszard Boguszewski
Karolina Szeląg

SPIS TREŚCI:

1. WPROWADZENIE	4
1.1. Przesłanki aktualizacji dotychczasowej strategii i ewaluacja efektów jej wdrażania	4
1.2. Metodologia prac nad Strategią Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023	9
1.3. Kontekst dokumentów strategicznych i planistycznych.....	10
2. POTENCJAŁ I UWARUNKOWANIA ROZWOJU	18
2.1. Położenie	18
2.2. Przyroda i zasoby naturalne	19
2.3. Historia, kultura i zagospodarowanie przestrzenne	24
2.4. Społeczeństwo i jakość życia	34
2.5. Gospodarka.....	44
2.6. Infrastruktura techniczna.....	58
2.7. Jakość rządzenia	69
3. ANALIZA SWOT.....	77
4. ANALIZA PORÓWNAWCZA GMINY BYCHAWA Z WYBRANYMI GMINAMI MIEJSKO-WIEJSKIMI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM	79
5. WIZJA, MISJA I CELE ROZWOJU	82
5.1. Wizja i misja.....	82
5.2. Obszary strategiczne i cele operacyjne	83
5.3. Kierunki działań	91
6. INDYKATYWNY WYKAZ PRZEDSIĘWZIĘĆ DO REALIZACJI W LATACH 2016-2023	102
7. SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII	111
7.1. Ramy instytucjonalne systemu wdrażania.....	111
7.2. Monitoring i ewaluacja	113
7.3. Źródła finansowania	116
8. KONSULTACJE SPOŁECZNE STRATEGII.....	120
9. SPIS RYCIN, MAP, WYKRESÓW, TABEL I FOTOGRAFII.....	126

1. WPROWADZENIE

1.1. Przesłanki aktualizacji dotychczasowej strategii i ewaluacja efektów jej wdrażania

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 jest wynikiem procesu aktualizacji wcześniej obowiązującego dokumentu i dostosowania go do zmieniających się uwarunkowań, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Horyzont czasowy niniejszej strategii został dostosowany do obecnej perspektywy finansowej UE 2014-2020 z uwzględnieniem dodatkowego okresu związanego z zarządzaniem finansowym funduszami pomocowymi Unii Europejskiej i obejmuje lata 2016-2023.

Główną przesłanką aktualizacji Strategii Rozwoju Gminy Bychawa była konieczność dostosowania zapisów obowiązującej strategii do nowego paradygmatu polityki regionalnej w Polsce, zakładającego m.in. specjalizację regionalnej i lokalnej gospodarki oraz wieloszczeblowy model zarządzania i współdziałania w zakresie realizacji wspólnych zadań i przedsięwzięć inwestycyjnych.

Ważną kwestią było zapewnienie spójności pomiędzy strategią rozwoju gminy i aktualnie obowiązującymi dokumentami strategicznymi na poziomie wspólnotowym, krajowym i regionalnym, w tym w szczególności z celami zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.).

Zasadniczym argumentem przemawiającym za aktualizacją Strategii Rozwoju Gminy Bychawa była również konieczność dostosowania jej celów i działań do nowej polityki spójności Unii Europejskiej oraz wynikających z tej polityki celów tematycznych, wdrażanych za pomocą krajowych i regionalnych programów operacyjnych, finansowanych w ramach perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020.

Poprzednia wersja Strategii Rozwoju Gminy Bychawa została przyjęta uchwałą nr XXVI/158/08 Rady Miejskiej w Bychawie z dnia 30 października 2008 r. i obejmowała okres 2007-2020. Dokument ten był podstawą do realizacji szeregu przedsięwzięć finansowanych zarówno ze środków własnych gminy, jak i źródeł zewnętrznych, głównie ze środków funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na lata 2007-2013.

W strategii wyznaczone zostały do realizacji 4 obszary strategiczne, uszczegółowione przez cele strategiczne i operacyjne:

1. Obszar gospodarczy,
2. Obszar przestrzenny,
3. Obszar społeczny,
4. Obszar wsi i rolnictwa.

Przyjęto założenie, że ocena efektów wdrażania strategii zostanie przeprowadzona na podstawie wskaźników oraz na podstawie zrealizowanych kluczowych projektów i zadań inwestycyjnych, jakie udało się zrealizować Gminie Bychawa i jej podległym jednostkom.

System monitorowania i ewaluacji poprzedniej strategii opierał się na zestawie 14 wskaźników produktu, 11 wskaźników rezultatu i 8 wskaźników oddziaływania. Dla większości wskaźników monitorujących nie zostały określone ich wartości bazowe (początkowe) i docelowe, dlatego każda pozytywna zmiana wskaźnika wskazuje na jego osiągnięcie. Stopień realizacji niektórych wskaźników nie był możliwy do określenia ze względu na brak danych.

Tabela 1. Realizacja wskaźników poprzedniej Strategii Rozwoju Gminy Bychawa

Nazwa wskaźnika	Jednostka	Wartość bazowa (2007)	Wartość docelowa (2014)
Wskaźniki produktu			
Długość zmodernizowanych dróg na obszarze gminy	km	-	11,06
Liczba zmodernizowanych obiektów infrastruktury drogowej	szt.	-	17
Powierzchnia zmodernizowanych obiektów infrastruktury drogowej	m ²	-	37 600
Liczba budynków poddanych renowacji	szt.	-	6 OSP, 6 budynków użyteczności publicznej
Powierzchnia budynków poddanych renowacji	m ²	-	-
Liczba budynków poddanych remontowi/przebudowie infrastruktury technicznej	szt.	-	6
Powierzchnia budynków poddanych remontowi/przebudowie infrastruktury technicznej	m ²	-	-
Liczba budynków przebudowanych/wyremontowanych na cele edukacyjno-społeczne	szt.	-	5
Powierzchnia budynków zmodernizowanych na cele edukacyjno-społeczne	m ²	-	-
Powierzchnia zmodernizowanej lokalnej bazy kulturalnej i turystycznej	m ²	-	-
Liczba obiektów zmodernizowanych na cele kulturalne i turystyczne	szt.	-	6
Powierzchnia obiektów zmodernizowanych na cele kulturalne i turystyczne	m ²	-	-
Liczba nowych miejsc noclegowych	szt.	-	28
Powierzchnia zmodernizowanych obiektów dziedzictwa kulturowego	m ²	-	-
Wskaźniki rezultatu			
Liczba przestępstw w gminie	szt.	-	-
Liczba przedsiębiorstw zlokalizowanych na terenie oddziaływania strategii	szt.	658	796
Powierzchnia terenów, które stały się dostępne w wyniku realizacji celów	m ²	-	-
Liczba nowych ofert programowych w zakresie kultury i turystyki	szt.	-	2
Liczba nowych miejsc pracy powstałych w wyniku realizacji projektów turystycznych i kulturalnych	szt.	-	0
Liczba budynków podłączonych do wybudowanej/	szt.	-	-

zmodernizowanej sieci wodociągowej			
Liczba budynków podłączonych do wybudowanej/zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej	szt.	-	ok. 100
Ilość nowo podłączonych gospodarstw domowych do wodociągu, sieci kanalizacyjnej i deszczowej	szt.	-	ok. 100
Ilość imprez kulturalno-sportowych organizowanych w nowych obiektach	szt.	-	ok. 18
Liczba turystów odwiedzających Bychawę	osoby	-	ok. 1000 rocznie
Liczba nowych przedsiębiorstw	szt.	-	-
Wskaźniki oddziaływania			
Ilość osób korzystających z sieci wodociągowej	osoby	10543	11233
Ilość osób korzystających z sieci kanalizacyjnej	osoby	3564	3644
Ilość osób korzystających z sieci gazowej	osoby	4	168
Wskaźnik bezrobocia wśród mieszkańców (udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym)	%	7,4	8,2
Liczba wypadków i kolizji drogowych	szt.	-	-
Liczba mieszkańców	osoby	12286	12048
Liczba korzystających z nowych ofert programowych w zakresie kultury i turystyki	osoby	-	-
Stale miejsca pracy w obszarze kultury i turystyki	szt.	-	0
Wskaźnik wykształcenia wśród mieszkańców	%	-	-
Liczba utrzymanych miejsc pracy (w okresie 2 lat)	szt.	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Bychawie oraz BDL GUS

Podsumowując, na podstawie powyższych wskaźników stopień realizacji strategii należy uznać za wysoki, ponieważ wartości większości wskaźników w 2014 roku uległy poprawie w stosunku do roku 2008.

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2007-2020 zawierała również Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2008-2013, w którym wyznaczono do realizacji 17 zadań, przyporządkowanych do wybranych celów operacyjnych w 7 celach strategicznych.

Tabela 2. Realizacja zadań objętych Wieloletnim Planem Inwestycyjnym Gminy Bychawa na lata 2008-2013

Nazwa zadania	Czy zostało zrealizowane?	Źródło finansowania
OBSZAR PRZESTRZENNY		
Cel strategiczny 1: Program rozwoju infrastruktury technicznej		
1. Budowa drogi gminnej Gałęzów-Leśniczówka	+	UE
2. Przebudowa drogi gminnej w miejscowości Leśniczówka	+	środki własne
3. Przebudowa drogi gminnej w miejscowości Łęczyca	+	środki własne
4. Budowa dróg, chodników i infrastruktury technicznej w osiedlu „Nad Doliną” (72 m drogi z chodnikiem)	+	środki własne
5. Budowa ulicy G.G. Roweckiego w Bychawie (50 m drogi z chodnikiem)	+	środki własne
6. Odbudowa drogi Wandzin-Zadębie	+	środki własne
Cel strategiczny 2: Uporządkowana gospodarka wodno-ściekowa		
7. Rozbudowa kanalizacji w ramach Aglomeracji Bychawa (Kanalizacja sanitarna w osiedlu „Nad Doliną” oraz w ul.	+	środki własne

Świerczewskiego)		
8. Modernizacja oczyszczalni ścieków w Bychawie – etap II wraz z budową kanalizacji sanitarnej w Bychawie (Kanalizacja sanitarna w ulicach: A. Krajowej, Pileckiego, Zamkowej, Budnego, 11-go Listopada, Wyspiańskiego)	+	środki własne
Cel strategiczny 3: Program rozwoju infrastruktury rekreacyjno-sportowej		
9. Modernizacja stadionu sportowego przy ul. Sportowej w Bychawie (kontynuacja)		środki własne
10. Modernizacja Budynku Szkoły Podstawowej w Bychawie wraz z zagospodarowaniem terenu		NFOŚiGW WFOŚiGW
11. Budowa hali sportowej przy szkole w Woli Gałęzowskiej	+	środki własne
12. Budowa trasy rowerowej Doliną rzek Kosarzewki i Gałęzówki	+	UE
13. Budowa ścieżki Edukacyjnej	-	-
Cel strategiczny 4: Program zagospodarowania odpadów		
14. Budowa Zakładu Zagospodarowania Odpadów – w ramach Związku Gmin „PROEKOB”	+	UE
Cel strategiczny 5: Pozyskiwanie alternatywnych źródeł energii		
15. Wody geotermalne - jako alternatywne źródło energii oraz wykorzystanie w celu rekreacyjno-uzdrowiskowym	-	-
OBSZAR SPOŁECZNY		
Cel strategiczny 6: Promowanie rozwiązań społeczeństwa informacyjnego		
16. Informatyzacja UM i jednostek podległych	+	UE
OBSZAR GOSPODARCZY		
Cel strategiczny 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego		
17. Zagospodarowanie ruin nad zalewem (tzw. trwała ruina)	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Bychawie

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że cele założone do osiągnięcia w latach 2008-2013 poprzez realizację zadań własnych wskazanych w Wieloletnim Planie Inwestycyjnym zostały w dużej mierze osiągnięte. Niestety zaplanowane zamierzenia inwestycyjne należały w większości tylko do jednego obszaru strategicznego – obszaru przestrzennego. Pozostałe obszary zostały w niewielkim zakresie objęte zadaniami WPI, dlatego też trudno stwierdzić na ile te projekty wpłynęły na całościową realizację strategii w tych obszarach.

Efekty realizacji poprzedniej strategii można również rozpatrywać z punktu widzenia zrealizowanych projektów finansowanych ze środków unijnych. Należy stwierdzić, że pod tym względem dwa obszary strategiczne zostały zrealizowane w wysokim stopniu: obszar przestrzenny i społeczny. Obszar gospodarczy oraz wieś i rolnictwo zostały zrealizowane w mniejszym stopniu, co w dużej mierze jest wynikiem tego, że samorząd gminny ma niewielki wpływ na zachowanie sektora prywatnego, tj. przedsiębiorców i rolników, w zakresie ich aktywności gospodarczej i efektywnego pozyskiwania środków na swój rozwój.

W ramach promocji turystycznej Gminy Bychawa (obszar gospodarczy) zrealizowano projekty *Kampania reklamowa lokalnego produktu turystycznego – szlaku rowerowego „Doliną Kosarzewki”* oraz *Utworzenie Centrum Zabawy w Bychawie i zorganizowanie festynu - Gry i zabawy naszych pradziadków* dofinansowane z PROW 2007-2013. Ponadto Stowarzyszenie na

Rzecz Rozwoju Wsi Zaraszów i Okolic zrealizowało projekt „Poznaj dawnych smaków czar” – festiwal potraw z pokazem dawnych rzemiosł w ramach PROW 2007-2013.

Poprawie uległ stan infrastruktury komunikacyjnej i technicznej (obszar przestrzenny) dzięki realizacji projektów dofinansowanych z RPO WL 2007-2013: *Budowa drogi gminnej Gałęzów Leśniczówka i Budowa kanalizacji sanitarnej w „Rejonie Podzamcze” i wodociągów przy ulicy 11 Listopada w Bychawie i w Bychawce Trzeciej*. Dzięki realizacji projektu dofinansowanego z RPO WL 2007-2013 *Wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych w trosce o środowisko naturalne na terenie gmin Bełżyce, Bychawa i Zakrzew w powiecie lubelskim* w Gminie Bychawa wzrosło wykorzystanie energii ze źródeł przyjaznych środowisku. Budynki użyteczności publicznej na terenie gminy poddane zostały termomodernizacji dzięki realizacji projektu współfinansowanego z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej *Poprawa efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej w gminie Bychawa*. Ponadto podjęto działania w celu budowy małej infrastruktury (*Urządzenie placu zabaw dla dzieci w miejscowości Zaraszów – PROW 2007-2013, Utworzenie placu zabaw przy bychawskim centrum kultury i jego promocja – PROW 2007-2013*) oraz informatyzacji gminy (*Budowa zintegrowanego systemu informatycznego dla zrównoważonego rozwoju Gminy Bychawa – RPO WL 2007-2013*)

Dzięki wykorzystaniu funduszy UE poprawiło się bezpieczeństwo przeciwpożarowe na terenie Gminy Bychawa (obszar społeczny), ponieważ zrealizowano projekt *Zakup samochodów ratowniczo-gaśniczych dla jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych uczestniczących w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym*, dofinansowany z RPO WL 2007-2013. Znacząca poprawa nastąpiła również w zakresie ochrony zdrowia dzięki doposażeniu szpitala powiatowego w Bychawie (*Wdrożenie systemu informatycznego oraz zakup sprzętu medycznego w SPZOZ w Bychawie – RPO WL 2007-2013*), a także w zakresie kultury (*Remont i wyposażenie Filii Bibliotecznej w Starej Wsi Pierwszej – PROW 2007-2013, Zakup instrumentów oraz tradycyjnych strojów dla Kapeli Ludowej „Cyja” – PROW 2007-2013*). Ponadto w Gminie Bychawa zrealizowano projekty przyczyniające się do rozwoju kapitału społecznego (*Dobry start w przyszłość – PO KL 2007-2013, Pomagamy sobie – PO KL 2007-2013, OSP - Szkoła dla życia – PO KL 2007-2013*) oraz przyczyniające się do poprawy warunków budownictwa socjalnego (*Modernizacja budynku socjalnego przy obiekcie sportowo-rekreacyjnym oraz zakup wyposażenia – PROW 2007-2013*).

W obszarze wieś i rolnictwo zrealizowano projekty w zakresie poprawy dostępności do nauki (*Indywidualizacja nauczania i wychowania w klasach I-III w Gminie Bychawa – PO KL 2007-2013*) oraz kultury na obszarach wiejskich (*Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowościach Gałęzów, Bychawka Druga, Bychawka Pierwsza, Olszowiec i Wola Duża – PROW, Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Bychawka Druga poprzez utworzenie Inkubatora Rzemiosła i Produktu Lokalnego – PROW 2007-2013*). W Gminie Bychawa organizowane są również imprezy wzmacniające integrację społeczną mieszkańców (*„W jedność siła” organizacja imprezy z okazji obchodów 100-lecia powstania Ochotniczej Straży Pożarnej w Olszowcu – PROW 2007-2013*). Ponadto prowadzone są działania zmierzające do minimalizacji wykluczenia cyfrowego (*Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Bychawa – PO IG 2007-2013*).

Podsumowując należy uznać, że Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2007-2020 została zrealizowana w dość dużym stopniu. Większość zaplanowanych zadań została zrealizowana, a cele (szczególnie te na poziomie operacyjnym) zostały osiągnięte. Zrealizowane przez samorząd gminny działania i przedsięwzięcia (inwestycyjne i nieinwestycyjne) przyczyniły się do poprawy warunków do prowadzenia działalności gospodarczej i rozwoju turystyki w gminie, a także wpłynęły korzystnie na poprawę dostępu do ochrony zdrowia czy poziomu bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Niemniej jednak skala dokonanych zmian, szczególnie w sferze gospodarczej i budowy kapitału społecznego, jest ciągle zbyt mała, by wywołać efekt skali i w znaczący sposób poprawić jakość życia mieszkańców gminy, co jest jednym z głównych celów zaktualizowanej Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023.

1.2. Metodologia prac nad Strategią Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023

Podczas aktualizacji strategii wykorzystano model ekspercko-partycypacyjny, pozwalający na szeroki udział władz i społeczności lokalnej w weryfikowaniu celów strategii i określaniu sposobu ich realizacji.

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 składa się z trzech zasadniczych części: diagnostycznej (Rozdział 2. Potencjał i uwarunkowania rozwoju), strategicznej (Rozdział 5. Wizja, misja i cele rozwoju) i wdrożeniowej (Rozdział 7. System wdrażania strategii).

W części diagnostycznej scharakteryzowane zostały najważniejsze zalety i mocne strony obszaru gminy, a także problemy, na które należało zwrócić uwagę podczas formułowania kierunków rozwoju. Analiza skupiła się na sześciu następujących aspektach:

- uwarunkowania wynikające z administracyjnego położenia gminy,
- środowisko przyrodnicze i bogactwa naturalne,
- dziedzictwo historyczno-kulturowe oraz zagospodarowanie przestrzenne gminy,
- potencjał społeczny i jakość życia mieszkańców (obecne trendy demograficzne oraz dostępność infrastruktury społecznej),
- uwarunkowania gospodarcze (rolnictwo, przedsiębiorczość i potencjał do rozwoju turystyki),
- infrastruktura komunikacyjna i techniczna (wodno-kanalizacyjna, gazowa, elektroenergetyczna, internetowa),
- jakość rządzenia w gminie.

Diagnoza potencjału Gminy Bychawa i jej sytuacji społeczno-gospodarczej opracowana została w oparciu o dane Głównego Urzędu Statystycznego, dane z Urzędu Miejskiego oraz informacje dostępne na stronie internetowej Gminy Bychawa. Szereg informacji pozyskano z opracowań Biura Planowania Przestrzennego w Lublinie oraz innych publikacji branżowych, a także dzięki ankietyzacji mieszkańców gminy. Analizę przedstawiono zarówno w ujęciu statycznym, polegającym na zestawieniu wartości danego wskaźnika w roku 2014, jak i dynamicznym, polegającym na ukazaniu zmiany w stosunku do roku bazowego (2008).

Część diagnostyczna została podsumowana w formie analizy SWOT, czyli zestawienia mocnych i słabych stron obszaru gminy oraz szans i zagrożeń dla jej rozwoju.

W celu jak najpełniejszego zobrazowania obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej Gminy Bychawa wybrane wskaźniki zostały odniesione do wartości wskaźników dla wybranych gmin miejsko-wiejskich województwa lubelskiego, nie będących siedzibami powiatu.

Kolejnym etapem budowania niniejszej strategii było wyznaczenie wizji i misji rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 oraz obszarów strategicznych i operacyjnych, poprzez realizację których wyznaczona wizja gminy w 2023 roku zostanie urzeczywistniona.

Obszary strategiczne i cele operacyjne zostaną zrealizowane dzięki konkretnym przedsięwzięciom, zawartym w Indykatorywnym wykazie przedsięwzięć, planowanym do realizacji w horyzoncie czasowym obowiązywania strategii.

Niezwykle ważną kwestią było również opracowanie systemu wdrażania strategii oraz jej monitoringu i ewaluacji. Wyznaczone zostały jednostki odpowiedzialne za proces wdrożenia dokumentu do realizacji oraz wskaźniki monitorujące.

W ostatnim rozdziale dokumentu opisano proces partycypacji społecznej, czyli udziału społeczności lokalnej w pracach nad strategią. Zostały tu przedstawione wnioski ze spotkań konsultacyjnych oraz przeprowadzonej ankietyzacji mieszkańców Gminy Bychawa.

1.3. Kontekst dokumentów strategicznych i planistycznych

W niniejszym podrozdziale przedstawiono powiązania Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 z dokumentami strategicznymi i planistycznymi na poziomie wspólnotowym, krajowym, regionalnym i ponadlokalnym. Szczególnie istotnym wymiarem polityki wspólnotowej jest wspieranie trwałego wzrostu społecznego i gospodarczego, co zostało uwzględnione w poniższej analizie spójności.

Poziom Wspólnotowy

Pakiet legislacyjny polityki spójności na lata 2014-2020

W ramach pakietu legislacyjnego Komisja Europejska zaproponowała 11 strategicznych celów tematycznych, które są ściśle związane ze strategią „Europa 2020”. Odnoszą się one również do wszystkich Funduszy Wspólnych Ram Strategicznych, w tym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego. Zgodnie z przyjętą zasadą programowania, Strategia Rozwoju Gminy Bychawa została oparta na celach, wynikających z dokumentów programowych, dlatego obszary strategiczne niniejszej strategii znajdują odzwierciedlenie w priorytetowych celach Unii Europejskiej.

Strategia Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu

Cele wskazane w Strategii Rozwoju Gminy Bychawa przyczyniają się do zwiększenia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej gminy, tym samym wykazują pełną zgodność z dwoma priorytetami Strategii „Europa 2020”, tj.:

- rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej,
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Należy również podkreślić, że wizja określona dla Gminy Bychawa wpisuje się w zasadę zrównoważonego rozwoju, przyczyniając się do aktywizacji ekonomicznej i społecznej obszaru przy jednoczesnym racjonalnym korzystaniu z zasobów przyrodniczych.

Poziom krajowy

Polityka rozwoju w Polsce prowadzona jest w oparciu o następujące dokumenty strategiczne, składające się na system zarządzania rozwojem kraju:

- **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności** – określa główne trendy, wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju w perspektywie długookresowej,
- **Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020** – najważniejszy dokument określający cele strategiczne rozwoju kraju do 2020 r., kluczowy dla określenia działań rozwojowych, w tym możliwych do sfinansowania w ramach obecnej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020,
- **9 zintegrowanych, ponadsektorowych strategii**, służących realizacji założonych celów rozwojowych: Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki – Dynamiczna Polska 2020, Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego, Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku), Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (BEiŚ), Strategia Sprawne Państwo, Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa.

Wyznaczona w Strategii Rozwoju Gminy Bychawa wizja: „Gmina Bychawa w 2023 roku to nowoczesna jednostka samorządu terytorialnego z rozwiniętą przedsiębiorczością i rentownym rolnictwem, wykorzystująca swoje walory przyrodnicze, kulturowe i historyczne do rozwoju turystyki i poprawy jakości życia mieszkańców” wraz z obszarami strategicznymi opiera się na wykorzystaniu endogenicznego potencjału do rozwoju gospodarczego i wzrostu spójności społecznej oraz przestrzennej. Jest to spójne z celami głównymi następujących dokumentów krajowych:

1. Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK): Wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów, zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności;

2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie: *Efektywne wykorzystanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Jednocześnie Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego postuluje trzy cele polityki regionalnej do 2020 roku:*

- ✦ wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów („konkurencyjność”),
- ✦ budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność”),
- ✦ tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych, ukierunkowanych terytorialnie („sprawność”).

Obszary strategiczne Strategii Rozwoju Gminy Bychawa wpisują się we wszystkie trzy wyżej przytoczone cele. Prowadzą one do zwiększenia konkurencyjności obszaru poprzez określenie jego funkcji gospodarczej opartej na rozwijających się specjalizacjach, przy wykorzystaniu występujących lokalnych zasobów. Ponadto poprzez integrację działań, cele wpływają na zwiększenie spójności terytorialnej w układzie regionalnym i krajowym, w szczególności zapewniając możliwość trwałego rozwoju ekonomicznego na terenach marginalizowanych. Powyższe kompleksowe podejście do sprawy planowania rozwoju gminy oraz współpraca samorządów pozwoli na uzyskanie efektu synergii, polegającego na realizacji działań spójnych i służących osiągnięciu zamierzonych celów, określonych w strategii.

3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030: *Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.*

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa wpisuje się w powyższy cel, uwzględniając zróżnicowane potencjały rozwojowe obszaru w zakresie: rolnictwa i przetwórstwa bazującego na posiadanych zasobach oraz turystyki. Jednocześnie w określonej wizji rozwoju gminy uwzględniono zrównoważone zarządzanie prowadzące do polepszenia warunków życia.

Ponadto określone w strategii obszary strategiczne są spójne z celami polityki przestrzennego zagospodarowania kraju określonymi w KPZK 2030, zwłaszcza z:

Celem 2. *Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,*

Celem 3. *Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,*

Celem 4. *Kształtowanie struktur przestrzennych, wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,*

Celem 5. *Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,*

Celem 6. *Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.*

4. Założenia Krajowej Polityki Miejskiej: *Wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do kreowania wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców.*

Poziom regionalny

Zgodnie z Ramowym Systemem Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim funkcjonuje trzyszczeblowy system dokumentów strategicznych. Na najwyższym szczeblu znajduje się Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Drugim szczeblem programowania strategicznego jest Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego, natomiast trzecim są programy rozwoju i Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (RPO WL 2014 – 2020), będące zasadniczym narzędziem realizacji Strategii, ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi.

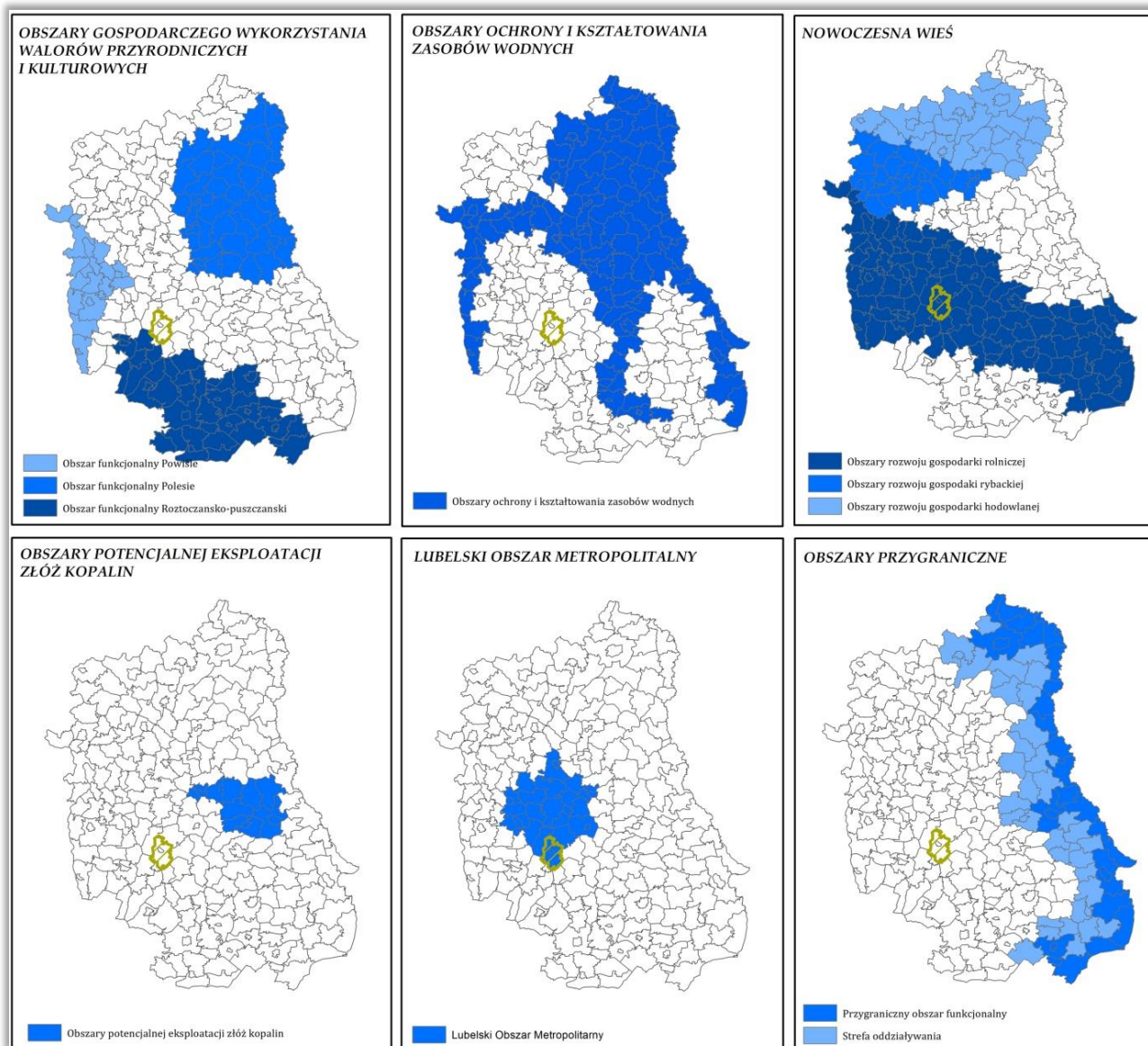
Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa jest spójna pod względem przewidzianych działań z wyznaczonym w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Obszarem Strategicznej Interwencji Nowoczesna Wieś – Obszary rozwoju gospodarki rolniczej. Działania wpisują się wprost w przewidziany dla tego obszaru rodzaj interwencji tj.: wsparcia inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników, wsparcie tworzenia i rozwoju rynków hurtowych produktów rolnych, wsparcie rozwoju grup producenckich, wsparcie rozwoju zakładów przetwórstwa, zakładów branży mięsnej i mleczarskiej, uzupełnienie sieci dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego, rozbudowę i modernizację infrastruktury elektroenergetycznej i gazowej w celu umożliwienia poboru zwiększonej ilości energii ze źródeł rozproszonych.

Gmina Bychawa wpisuje się również w Lubelski Obszar Metropolitalny, którego granice zostały zdelimitowane w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Interwencja na tym obszarze powinna obejmować działania mające na celu zwiększenie zewnętrznej kolejowej i drogowej dostępności komunikacyjnej na kierunkach powiązań z Warszawą, Łodzią (Radomiem), Krakowem (Kielcami), Rzeszowem i Białymstokiem, wewnątrzregionalnej dostępności komunikacyjnej stolicy regionu z innymi miastami województwa oraz w obrębie kształtującego się LOM (m.in. poprzez rozwijanie systemu transportu niskoemisyjnego). Ponadto, interwencja powinna mieć na celu wspieranie działań na rzecz podnoszenia konkurencyjności, dążenia do rozwijania gospodarki niskoemisyjnej, usprawnienie i integrację systemów gospodarki komunalnej, rozwój instytucji nauki i kultury, rozwój i promocję turystyki, kompleksową rewitalizację oraz wspieranie rozwiązań integrujących przestrzeń w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

Mapa 1. Gmina Bychawa na tle Obszarów Strategicznej Interwencji

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

W horyzoncie 2020 r. strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego, których realizacji będą służyły działania samorządu województwa, są określone następująco:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu,
2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich,
3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.

Strategia Rozwoju Gminy Bychawa wyznacza do realizacji działania, przyczyniające się do:

1. Lepszego funkcjonowania lokalnej gospodarki,
2. Poprawy atrakcyjności przestrzeni i czystości środowiska przyrodniczego,
3. Zaktywizowania mieszkańców i zintegrowania społeczności lokalnej.

Poprzez powyższe interwencje strategia przyczynia się do osiągnięcia zamierzeń w poszczególnych celach strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata

2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.). Powiązania pomiędzy poszczególnymi priorytetami strategii przedstawione zostały w tabeli nr 3.

Tabela 3. Zestawienie powiązań pomiędzy priorytetami Strategii Rozwoju Gminy Bychawa a Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego	Obszar strategiczny 1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna	Obszar strategiczny 2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko	Obszar strategiczny 3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna
Cel strategiczny 1: Wzmacnianie urbanizacji regionu	x		
Cel strategiczny 2: Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich	x		x
Cel strategiczny 3: Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu	x		x
Cel strategiczny 4: Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu		x	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego (RPO WL) jest trzecim szczeblem planowania strategicznego. RPO WL jest zasadniczym narzędziem realizacji strategii, ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi. System wdrażania ukierunkowany jest na realizację projektów spełniających następujące aspekty:

- ✦ projekty partnerskie, w tym partnerstwa publiczno-prywatnego i w obszarach funkcjonalnych,
- ✦ inwestycje i działania, zapewniające efekt prorozwojowy.

W ramach RPO WL określone zostały cele szczegółowe, które będą realizowane poprzez 14 Osi Priorytetowych, odpowiadających celom tematycznym pakietu legislacyjnego Unii Europejskiej.

Szczegółowe powiązania pomiędzy Strategią Rozwoju Gminy Bychawa i Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Lubelskiego zostały przedstawione w tabeli nr 4, wskazując jedynie te priorytety, które będą realizowane przez strategię.

Tabela 4. Powiązania pomiędzy celami strategicznymi Strategii Rozwoju Gminy Bychawa i Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Oś priorytetowa RPO WL 2014-2020	Obszar strategiczny 1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna	Obszar strategiczny 2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko	Obszar strategiczny 3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna
1. Badania i innowacje	x		
2. Cyfrowe Lubelskie	x		
3. Konkurencyjność przedsiębiorstw	x		
4. Energia przyjazna środowisku		x	
5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna		x	
6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów		x	
7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego		x	
8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport	x		
9. Rynek pracy			x
10. Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian			x
11. Włączenie społeczne			x
12. Edukacja, umiejętności i kompetencje			x
13. Infrastruktura społeczna		x	x

Źródło: opracowanie własne na podstawie RPO WL na lata 2014-2020

Dokumentem, który reguluje politykę przestrzenną w województwie lubelskim jest **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**, który jest obecnie w trakcie zmian (aktualny projekt z sierpnia 2015 roku), gdyż dokument z 2002 roku był sporządzony w oparciu o nieobowiązującą już ustawę o zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. w innych niż obecnie uwarunkowaniach geopolitycznych, rozwojowych i instytucjonalnych planowania. PZP WL określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych.

Według Planu Miasto Bychawa jest miastem wspomagającym dyfuzję potencjału metropolitalnego. Jest również ośrodkiem koncentracji przemysłu oraz ośrodkiem predestynowanym do rozwoju turystyki kwalifikowanej – konnej. Wpisuje się w dwa obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym i jeden o znaczeniu regionalnym.

Obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym:

- Miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego – Lubelski Obszar Metropolitalny – celem zagospodarowania przestrzennego LOM jest wzmocnienie funkcji metropolitalnych rdzenia LOM jako ośrodka polaryzacji wiedzy i innowacji, wzmocnienie powiązań funkcjonalno-przestrzennych ośrodków osadniczych LOM oraz krystalizowanie struktury przestrzennej LOM w kierunku jej optymalizacji funkcjonalnej.

- Wiejski obszar funkcjonalny – uczestniczący w procesach rozwojowych – celem rozwojowym jest stworzenie warunków dla integracji funkcjonalnej z miastem, zwiększenie mobilności zawodowej i przestrzennej, stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości pozarolniczej oraz dywersyfikacja sektorowa gospodarki rolnej.

Obszary funkcjonalne o znaczeniu regionalnym:

- Obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (roślinnej rolniczej przestrzeni produkcyjnej) – priorytetem rozwojowym obszaru jest optymalne wykorzystanie potencjału produkcyjnego gleb oraz aktywizacja gospodarcza poprzez rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego.

Poziom ponadlokalny

Strategia Rozwoju Powiatu Lubelskiego na lata 2007-2015

Gmina Bychawa należy do powiatu lubelskiego, a więc obszary strategiczne niniejszej strategii powinny być zgodne z priorytetami wyznaczonymi w Strategii Rozwoju Powiatu Lubelskiego:

1. Zwiększenie konkurencyjności lokalnej gospodarki,
2. Wzrost poziomu zatrudnienia i przedsiębiorczości mieszkańców powiatu,
3. Poprawa jakości kapitału ludzkiego i społecznego w powiecie,
4. Poprawa bezpieczeństwa publicznego oraz ograniczenie wykluczenia społecznego.

Wyznaczone w Strategii Rozwoju Gminy Bychawa cele rozwoju koncentrują się na trzech głównych obszarach: przestrzennym, gospodarczym i społecznym, a zatem wpisują się w powyższe priorytety.

2. POTENCJAŁ I UWARUNKOWANIA ROZWOJU

2.1. Położenie

Lokalizacja w przestrzeni geograficznej jest jednym z najważniejszych uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego poszczególnych jednostek osadniczych. Analiza położenia gmin i miast w szerszej perspektywie przestrzennej pozwala na określenie wzajemnych relacji, jakie występują pomiędzy tymi jednostkami terytorialnymi, a ich otoczeniem. Na tej podstawie można z kolei wskazać potencjalne szanse i bariery rozwojowe, wynikające z umiejscowienia konkretnych ośrodków w przestrzeni, w której funkcjonują. Równocześnie położenie geograficzne oraz związana z nim dostępność komunikacyjna są kluczowymi czynnikami, kształtującymi poziom atrakcyjności osadniczej, a także inwestycyjnej gmin i miast, a co za tym idzie stanowią ważną determinantę ich konkurencyjności.

Gmina Bychawa to miejsko-wiejska jednostka samorządu terytorialnego. Położona jest w centralnej części województwa lubelskiego, w powiecie lubelskim. Siedzibą gminy jest Miasto Bychawa. Od północy, wschodu i południa graniczy z gminami powiatu lubelskiego: Strzyżewice, Jabłonna, Krzczonów, Wysokie i Zakrzew. Od zachodu sąsiaduje z gminą Zakrzówek z powiatu kraśnickiego.

Gmina zajmuje powierzchnię 14 637 ha¹, co stanowi 8,7% powierzchni powiatu lubelskiego. Jako gmina miejsko-wiejska składa się z dwóch jednostek ewidencyjnych²: Miasta Bychawa (4,5% powierzchni gminy) i obszaru wiejskiego (95,5% powierzchni gminy). Obszar wiejski jest podzielony na 35 obrębów ewidencyjnych³: Bychawka Druga, Bychawka Druga-Kolonia, Bychawka Pierwsza, Bychawka Trzecia, Bychawka Trzecia-Kolonia, Gałęzów, Gałęzów Kolonia-Druga, Gałęzów Kolonia-Pierwsza, Józów, Kosarzew Dolny-Kolonia, Kowersk, Leśniczówka, Łęczyca, Marysin, Olszowiec, Olszowiec-Kolonia, Osowa, Osowa-Kolonia, Podzamcze, Romanów, Skawinek, Stara Wieś Pierwsza, Stara Wieś Druga, Stara Wieś Trzecia, Urszulin, Wandzin, Wincentówek, Wola Duża, Wola Duża-Kolonia, Wola Gałęzowska, Wola Gałęzowska-Kolonia, Zadębie, Zaraszów, Zaraszów-Kolonia, Zdrapy. Podział ten jest w większości zbieżny z podziałem na sołectwa, z wyjątkiem sołectwa Grodzany, które znajduje się w obrębie ewidencyjnym Bychawa Miasto.

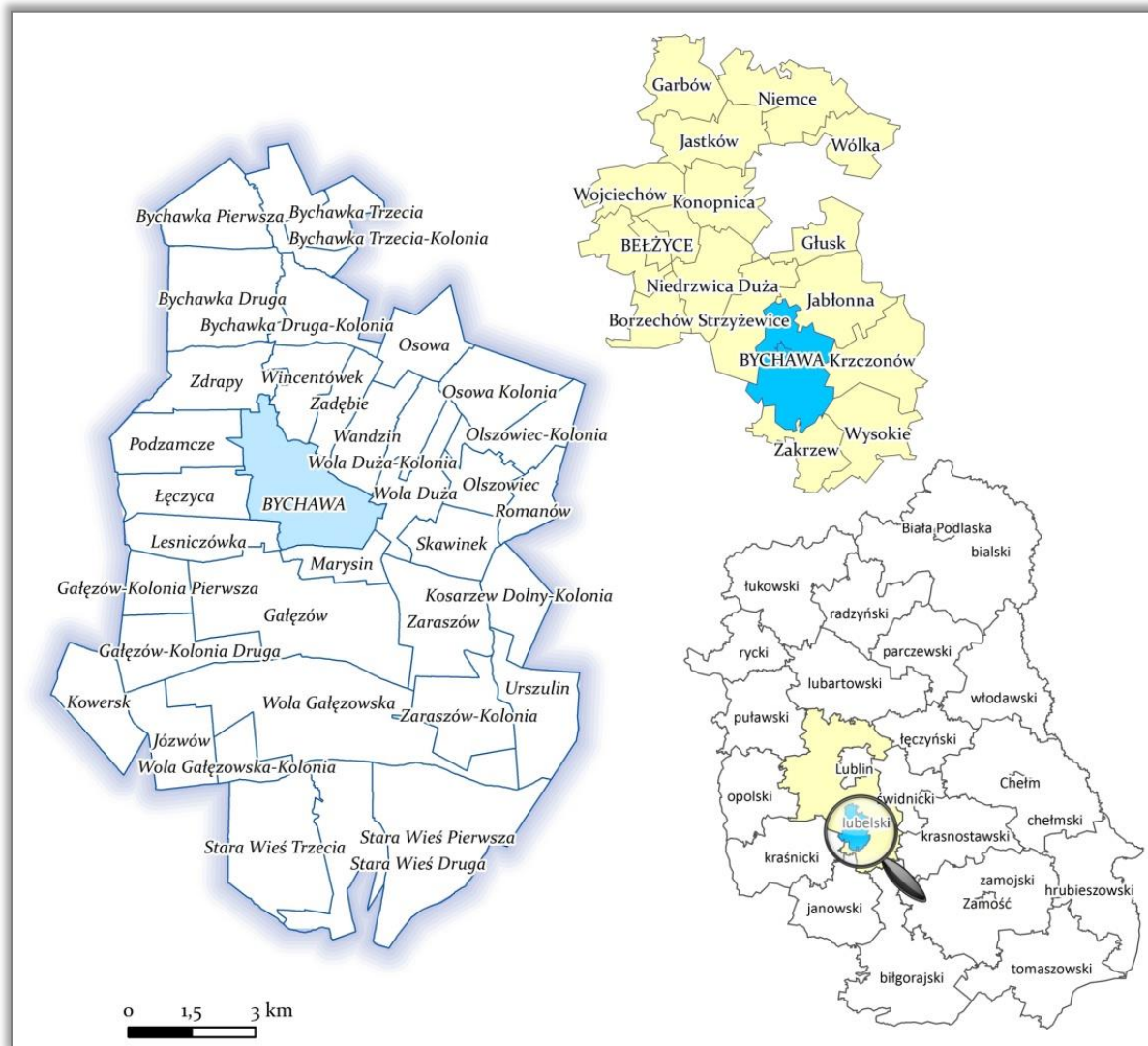
¹ Źródło danych statystycznych w całym dokumencie – Bank Danych Lokalnych GUS, 2014

² jednostka powierzchniowa podziału kraju dla celów ewidencji gruntów i budynków

³ część jednostki ewidencyjnej

Mapa 2. Podział na obręby ewidencyjne i położenie administracyjne Gminy Bychawa

Źródło: opracowanie własne

2.2. Przyroda i zasoby naturalne

Komponenty środowiska naturalnego stanowią pierwotny, choć bierny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Poszczególne elementy środowiska przyrodniczego, w szczególności budowa geologiczna (m.in. występowanie surowców naturalnych), rzeźba terenu, sieć hydrograficzna (rozmieszczenie cieków i zbiorników wodnych) oraz warunki klimatyczne, mogą ułatwiać, utrudniać, lub wręcz uniemożliwiać podejmowanie określonych działań. Ponadto walory i stan jakościowy środowiska naturalnego uznawane są za ważny element atrakcyjności jednostek terytorialnych, zarówno pod względem osadniczym, turystycznym, jak również inwestycyjnym.

Budowa geologiczna i surowce mineralne

Przez teren Gminy Bychawa przebiega granica dwóch jednostek geologiczno-strukturalnych. Północna część gminy leży w obrębie jednostki Rów Lubelski, natomiast część południowa w obrębie Wyniesienia Radomsko-Kraśnickiego.

Większość obszaru Gminy Bychawa zbudowana jest z górnokredowych wapieni, kredy piszącej z krzemieniami, opok, margli i gezów. Zdarzają się również wkładki piaskowców. W centralnej części gminy, na zachód od doliny Gałęzówki, występuje płat lessów, które osadziły się w plejstocenie. Na północ od niego znajduje się niewielki fragment plejstocenijskich, soliflukcyjno-deluwialnych glin, piasków i glin z rumoszami. Pomiedzy płatem lessów i glin niewielki obszar zbudowany jest z plejstocenijskich piasków i żwirów sandrowych.

W dolinach rzecznych Kosarzewki i Gałęzówki w holocenie osadziły się piaski, żwiry, mady rzeczne oraz torfy i namuły.

Surowce mineralne występujące na obszarze Gminy Bychawa skupione są w pięciu złożach (3 w Bychawie, 1 w Kolonii Wola Duża i 1 w Zdrapach), których eksploatacja została zaniechana, lub zostały wykreślone z bilansu zasobów. Zanim to się stało wydobywane tu były surowce ilaste ceramiki budowlanej i kruszywa naturalne.

Położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu

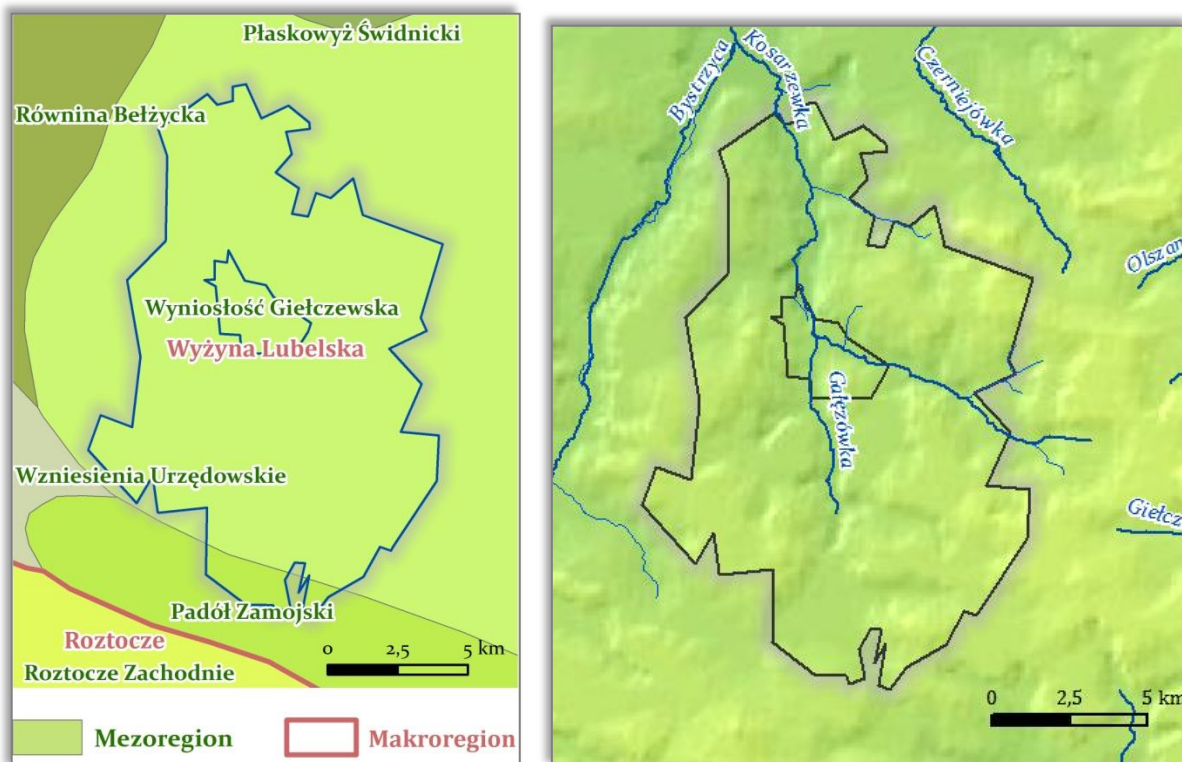
Środowisko przyrodnicze Gminy Bychawa i ukształtowanie jej powierzchni są bardzo urozmaicone. Rzeźba terenu gminy jest falista. Obszar rozcinają doliny Kosarzewki i Gałęzówki, do których uchodzą malownicze wąwozy. Gmina w całości położona jest na Wyżynie Lubelskiej, większa jej część należy do mezoregionu Wyniosłość Giełczewska, jedynie południowy skrawek wchodzi w obręb Padołu Zamojskiego.

Wyniosłość Giełczewska to falista równina o wzniesieniach przekraczających 300 m n.p.m. zbudowanych z ostańcowych piaskowców górnomiocenijskich. Region zbudowany jest głównie z przewarstwionych marglami opok. W części regionu, na której jest położona Gmina Bychawa występują dodatkowo płyty lessów. Na obszarze gminy występują liczne wzgórza ostańcowe, tzw. „góry Świadki”: Kamienna Góra, Ptasia Góra i Biała Góra, a także wzgórze kościelne i zamkowe. Utworzone są z piaskowców trzeciorzędowych i wznoszą się do 300 m n.p.m. Stanowią one naturalne punkty widokowe i dominanty w krajobrazie gminy.

Padół Zamojski to rozległe obniżenie, osiągające wysokość od 180 do 220 m n.p.m. Specyficzny charakter rzeźby tego obszaru wynika z występujących tu mało odpornych margli górnokredowych, które z łatwością poddały się erozyjnym procesom rzeźbotwórczym.

Mapa 3. Położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu Gminy Bychawa

Źródło: opracowanie własne na podstawie:

Kondracki, 2010, serwer WMS <http://mapy.geoportal.gov.pl/wss/service/img/guest/HIPSO/MapServer/WMSServer?>

Sieć hydrograficzna

Wody podziemne w Gminie Bychawa występują w utworach górnokredowych. Cały obszar gminy jest położony w obrębie Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP) Niecka Lubelska (Lublin). Występują tu wody podziemne szczelinowe i szczelinowo-porowe. Jednocześnie obszar gminy jest położony w obrębie Jednolitej Części Wód Podziemnych nr 107⁴. Jednostka charakteryzuje się nadwyżką zasobów wód podziemnych, wody są dobrej jakości i wymagają prostego uzdatniania.

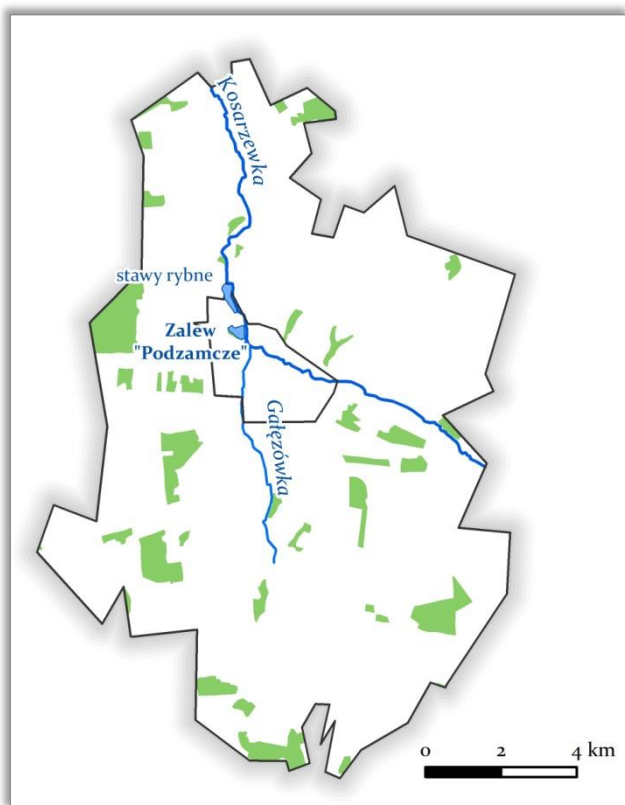
W Gminie Bychawa, wzdłuż rzek Kosarzówki i Gałęzówki, na ich wapiennych zboczach, znajduje się wiele obszarów źródłiskowych o charakterze krasowym, które zasilają rzeki.

Sieć rzeczna na obszarze Gminy Bychawa jest słabo rozwinięta: gmina jest położona u zbiegu dwóch niewielkich rzek Kosarzówki i Gałęzówki. Kosarzówka to ciek IV rzędu, prawobrzeżny dopływ Bystrzycy. Swoje źródła bierze we wsi Kosarzew Górny w gminie Krzczonów, na wysokości ok. 250 m n.p.m. Kosarzówka przyjmuje w Bychawie swój największy, lewobrzeżny dopływ – Gałęzówkę (V rząd), która swoje źródła ma we wsi Wola Gałęzowska. Odnoga Gałęzówki zasila Zalew „Podzamcze”.

⁴ Podział Państwowego Instytutu Geologicznego

Mapa 4. Sieć hydrograficzna w Gminie Bychawa

Źródło: opracowanie własne

Fot. 1. Stawy rybne oraz Zalew „Podzamcze” nad Kosarzewką

Źródło: streemo.pl

<http://www.panoramio.com/photo/50553045>

Wody stojące na terenie Gminy Bychawa reprezentowane są przez sztuczny Zalew „Podzamcze” oraz położone nieopodal stawy hodowlane.

Zalew „Podzamcze” o powierzchni ok. 11 ha jest zlokalizowany w dolinie porośniętej drzewami. Jego właścicielem jest Gmina Bychawa, a dzierżawcą Polski Związek Wędkarski Zarząd Okręgu w Lublinie. Pieczę nad łowiskiem sprawuje Zarząd Koła nr2 PZW w Bychawie. Akwen ten jest zbiornikiem na bazie dawnego niewielkiego zbiornika naturalnego, który w 2004 r. przeszedł gruntowną odnowę. Zbiornik jest zasilany przez odnogę Gałęzówki o dobrych parametrach wody, dzięki którym ryby w zalewie są zdrowe. Akwen jest typowym zbiornikiem karpowym, gdzie dominującymi gatunkami ryb są: karp, leszcz, karaś pospolity, szczupak oraz jesiotr. Grobla okalająca zalew bardzo często gości zawodników spławikowych z różnych kół PZW Okręgu Lubelskiego. Zalew jest dobrze zagospodarowany, jego dno jest muliste, głębokość 1- 1,5 m. Latem w niedużej części brzegi porośnięte są roślinnością wodną (lilie, sitowie). U podnóża zalewu na wzgórzu znajdują się ruiny dawnego pałacyku rodziny Pileckich z pięknym widokiem na cały zalew, dzięki czemu jest to jedna z największych atrakcji turystycznych Gminy Bychawa.

Klimat

Klimat Gminy Bychawa posiada cechy klimatu umiarkowanego z niewielkimi wpływami kontynentalnych mas powietrza. Na terenie gminy, podobnie jak w całym kraju, przeważają wiatry zachodnie.

Średnia roczna temperatura powietrza (z wielolecia 1971-2000) wynosi 8°C, natomiast średnie roczne opady 600 mm. Średnie usłonecznienie⁵ w Gminie Bychawa wyniosło 1620 h. Jest to jedna z większych wartości usłonecznienia w Polsce.

Pokrywa glebowa

Skalą macierzystą pokrywy glebowej Gminy Bychawa są lessy i utwory lessowate. Wytworzyły się na nich gleby brunatne wylugowane i pseudobielicowe, należące do kompleksu pszennego dobrego. Takie gleby występują jednolicie na obszarze prawie całej gminy z wyłączeniem dolnego odcinka Kosarzewki, gdzie wytworzyły się gleby hydromorficzne: mułowe i mułowo-glejowe. Większość gleb Gminy Bychawa zaliczana jest do III klasy bonitacyjnej, a więc są to gleby żyzne i przydatne dla rolnictwa.

Ochrona przyrody

Na terenie Gminy Bychawa obszary o najwyższych walorach przyrodniczych i krajobrazowych objęte zostały ochroną poprzez ustanowienie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, rezerwatu przyrody „Podzamcze” i 4 pomników przyrody. Obszary chronione zajmują 4 070 ha (18,2% powierzchni Gminy Bychawa).

Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje swoim zasięgiem teren o bardzo urozmaiconej rzeźbie, znacznych powierzchniach dobrze zachowanych kompleksów leśnych, licznych źródłach i dolinach rzecznych, co decyduje o dużej atrakcyjności krajobrazowej. Jest to obszar z krajobrazem rolniczym, bardzo intensywnie wykorzystywany do celów rekreacji i wypoczynku. Powierzchnia OCK wynosi 19 510 ha, z czego 4 070 ha (21%) znajduje się w granicach Gminy Bychawa.

Rezerwat przyrody „Podzamcze” jest rezerwatem fitocenotycznym, podtyp: zbiorowiska nieleśne. W rezerwacie występują następujące typy ekosystemu: łąkowy, pastwiskowy, murawowy i zaroślowy. Rezerwat zajmuje powierzchnię 3,4 ha, jest położony w obrębie Czerniejowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i w całości znajduje się w granicach Miasta Bychawa. Celem ochrony w rezerwacie jest zachowanie zbiorowisk roślinności kserotermicznej, występującej na eksponowanej skarpie⁶. Rośliny, które można tu spotkać to: oman wąskolistny, ożyta, przetacznik pagórkowaty, turzyce oraz objęta ochroną wisienka karłowata.

⁵ Usłonecznienie – czas, podczas którego na określone miejsce padają bezpośrednio promienie słoneczne

⁶ <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/widok/viewrezerwatprzyrody.jsf?fop=PL.ZIPOP.1393.RP.1119>, październik 2015

Mapa 5. Ochrona przyrody w Gminie Bychawa

Źródło: opracowanie własne

Fot. 2. Rezerwat przyrody „Podzamcze” i drzewo uznane za pomnik przyrody w Bychawie

Źródło: <http://www.panoramio.com/user/5421774/tags/rezerwat>
<http://www.panoramio.com/photo/49481687>

Na obszarze Gminy Bychawa cztery drzewa objęte zostały ochroną jako pomniki przyrody: lipa drobnolistna, jesion wyniosły, grusza domowa i dąb szypułkowy⁷.

Lesistość Gminy Bychawa jest niewielka, wynosi zaledwie 8,4%, przy lesistości powiatu lubelskiego 10,2% i województwa lubelskiego 23,2%. Większe kompleksy leśne na obszarze gminy to: Las Zaraszowski, Las Starowiejski, Las Zajeziński, Las Budny.

2.3. Historia, kultura i zagospodarowanie przestrzenne

Zarys historii gminy

Obszar dzisiejszej Gminy Bychawa zamieszkiwany jest od czasów prehistorycznych. Dzięki podmokłym terenom i licznej zwierzynie tereny te były atrakcyjne dla myśliwych i rybaków.

Nazwa Bychawa wywodzi się od imienia Bych. Pierwsza wzmianka o Bychawie pochodzi z dokumentów kościelnych z 1325 r. Wieś była wówczas siedzibą parafii pw. Św. Piotra i Pawła. Rozwój miejscowości zapewniło położenie przy szlaku handlowym z Rusi do Kazimierza nad Wisłą i eksport zboża.

⁷ <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/search.jsf>, październik 2015

W 1537 r. król Zygmunt Stary wystawił w Krakowie dokument nadający Bychawie status miasta założonego na prawie magdeburskim. Jego pierwotna nazwa Klethne, pochodząca od słów „kleć”, „kleta”, czyli szopa, buda, komórka, nie przyjęła się i powrócono do nazwy Bychawa (wcześniej Bichewa, Bechewa). Miasto otrzymało samorząd, własne sądownictwo, zezwolenie na cotygodniowy targ „bychawski wtorek” i dwa jarmarki rocznie.

Schyłek XVI w. i pierwsza połowa XVII w. były okresem pomyślnego rozwoju Bychawy - liczba ludności przekroczyła 1000 osób, kwitł handel i rzemiosło, m.in. wyrób broni.

Z początkiem XVII w. reaktywowano parafię katolicką, przed 1639 r. wybudowano murowany kościół pw. Św. Jana Chrzciciela. W stulecie lokacji Władysław IV potwierdził i rozszerzył przywileje miejskie. Kres powodzeniu miasta położyło powstanie kozackie. Wojska Chmielnickiego zniszczyły miasto w 1649 r., spustoszenia dopełniły wojny szwedzkie.

W drugiej połowie XVII w. Bychawa stała się ośrodkiem reformacji, odbywały się tu synody kościoła ewangelicko-reformowanego.

Próby podniesienia z upadku nastąpiły ok. 1680 r. Częściowo odnowiony został kościół. Rozpoczęła się przebudowa zamku, którą zakończono dopiero w latach 30-tych XVIII w.

W 1795 r. Bychawa znalazła się pod zaborem austriackim, w ramach tzw. Galicji Zachodniej, a od 1809 r. w obrębie Księstwa Warszawskiego. W 1815 r. została włączona do Królestwa Kongresowego związanego z Rosją.

Wojny, grabieże, przemarsze wojsk, zarazy i pożary trapiły miasto powodując nędzę i zastój trwające aż do połowy XIX w. W dobie powstań narodowych mieszkańcy Bychawy i jej okolic dali wyraz swemu patriotyzmowi ofiarnością materialną i bezpośrednim udziałem. W okolicach Bychawy znajdował się szpital powstańczy. W odwecie, po Powstaniu Styczniowym w 1869 roku, władze carskie odebrały Bychawie prawa miejskie.

Schyłek XIX w. to okres pozytywnych zmian w życiu Bychawy. Ustabilizowała się sytuacja szkoły w mieście, powstają placówki oświatowe w okolicznych wsiach. Powstała poczta, posterunek policji, apteka, lekarze podjęli stałą praktykę.

W wiek XX miasto wkracza z nowym szpitalem, strażą pożarną, kasą Bychawskiego Towarzystwa Kredytowego, Spółdzielnią Spożywców „Jedność”, a nawet gazetą „Nowa Jutrzenka”.

I wojna światowa spowodowała w okolicach Bychawy znaczne zniszczenia, front przechodził tędy kilkakrotnie. Jednak nawet podczas wojny rozwijała się działalność patriotyczna, oświatowa i polityczna.

Od 1915 r. do odzyskania niepodległości Bychawa była pod okupacją austriacką.

W 1917 r. powstała w Bychawie szkoła handlowa i rzemieślnicza. Po zakończeniu wojny liczba szkół wzrosła w gminie do 11. W okresie międzywojennym rozbudowano młyny i cegielnię, wybrukowano część ulic, częściowo zelektryfikowano miasto. Działały partie polityczne, organizacje paramilitarne, harcerstwo.

Działania wojenne II wojny światowej zasadniczo ominęły Bychawę. Za to ciężarem stały się kontyngenty i wywózka na roboty, wielu ludzi znalazło się w więzieniach i obozach pracy.

Zimą 1942 r. zagładzie uległa cała żydowska społeczność Bychawy (2500 osób). Patriotycznie nastawione społeczeństwo wzięło udział w organizacji ruchu oporu. Najliczniejszymi organizacjami wojskowymi były Armia Krajowa i Bataliony Chłopskie. W lipcu 1944 r. w akcji „Burza” partyzanci wyzwolili Bychawę na kilka dni przed wkroczeniem Armii Czerwonej.

Po zakończeniu wojny nastąpiła parcelacja majątków ziemskich, powstały organa „nowej władzy”. Ale również powstała szkoła średnia - w ciągu następnego półwiecza liczba szkół ponadpodstawowych wzrosła do sześciu, uczyła się w nich większość młodzieży z Bychawy i okolicznych gmin. Miasto zostało włączone do sieci energetycznej. W 1956 roku utworzony został powiat bychawski, który przetrwał do reformy administracyjnej w 1975 r. W 1958 roku przywrócono Bychawie prawa miejskie. W roku 1962 wybudowano Dom Kultury. W 1963 powstał Powiatowy Zarząd Dróg Lokalnych. W roku 1966 powołano do życia spółdzielnię mieszkaniową. Wraz z powiatem utworzono komendę powiatową MO, która od roku 1990 r. działa jako Rejonowa Komenda Policji - obecnie Komisariat Policji. W 1955 r. powołano Posterunek Zawodowej Straży Pożarnej, obecnie funkcjonującej jako Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza PSP, wspierana przez jednostki OSP w terenie.

Herb Bychawy, uznany już w XVII wieku, pochodzi od godła Myszkowskich herbu Jastrzębiec. Przedstawia umieszczoną na niebieskim tle złotą podkowę z krzyżem maltańskim pośrodku.

Układ przestrzenny Miasta Bychawa i sieć osadnicza gminy

Miasto Bychawa zostało zbudowane na obszarze wsi Bychawa Wielka, umiejscowionej na wzgórzu o wysokości 205 n.p.m., u zbiegu rzek Kosarzewka i Gałęzówka. Układ przestrzenny miasta został rozplanowany według istniejącego podziału przestrzeni wsi, z zachowaniem kościoła parafialnego i placu targowego. Po wyznaczeniu terenu rynku, wymierzono ulice, a pozostały teren podzielono na działki siedliskowe.

Wybrany pod miasto teren miał naturalne walory obronne, dlatego dopiero po jakimś czasie wokół Bychawy usypano pasmo obwałowań, na których stanęła drewniana palisada. Zlikwidowano dotychczasową zabudowę i rozpoczęto wznoszenie nowych budynków. Wznoszono domy mieszczan, które zaludniali pierwsi członkowie gminy miejskiej. Nad jednokondygnacyjną, drewnianą zabudową Bychawy dominował kościół parafialny. Okazalsze domy stały w rynku, uboższe przy ulicach i pod wałami. Do dóbr bychawskich należały: folwark dworski wraz z zamkiem, dobra plebańskie i ziemia należąca do miasta wraz z jej zabudowaniami. Ośrodkiem folwarku był zamek. Niedaleko zamku stały zabudowania folwarczne: wozownia, spichlerz, stodoła, kuchnia, dom podstarościęgo. W pobliżu stał też browar. Folwark obejmował lasy, łąki, ogrody, pola uprawne, staw. Zabudowa miasta, poza kościołem i synagogą, składała się z budynków drewnianych. W centrum miasteczka znajdował się prostokątny rynek, od którego rozchodziły się ulice: Gałęzowska, Zatylna i Błońska. Najwięcej zabudowań stało przy ulicy Zatylniej. Na miejskich gruntach znajdowały się ponadto dwa młyny i tartak. W okresie międzywojennym wybrukowano część ulic, a także częściowo zelektryfikowano miasto.

Bychawa zachowała w znacznej części historyczny układ ulic z czasów lokacji. Na terenie współczesnego miasta można wyodrębnić cztery charakterystyczne jednostki strukturalne, tworzące współlistniejący układ urbanistyczny:

- ✦ **Stare Miasto** – obszar miasta lokacyjnego, rozwinięty w XVI wieku. Historyczne średniowieczne założenie urbanistyczne Miasta Bychawa wpisane jest do Gminnej Ewidencji Zabytków. Teren w rozwidleniu rzek (od strony północnej oparty o rzekę Kosarzewkę, od zachodu o Gałęzówkę) ma zachowany średniowieczny układ miasta założonego na prawie magdeburskim. Istotnym elementem kompozycyjnym jest rynek położony nie centralnie lecz w południowo-wschodnim narożniku, przy głównym trakcie do Lublina. W 1537 r. wraz z nadaniem Bychawie praw miejskich, miasto otoczono wałem z ostrokołem i drewnianymi bramami. Tkanę przestrzenną tworzy zabudowa przeważnie z XIX i XX wieku. Są to na ogół parterowe domy mieszkalne z usługami lub kamienice czynszowe bez oficyn. Usytuowane są kalenicowo w linii zabudowy. Zabudowa gospodarcza wzdłuż granic działki. W południowej części obszaru Starego Miasta zlokalizowany jest kościół Św. Jana Chrzyciela z drewnianą dzwonnica i plebanią – pierwotny drewniany pw. Św. Piotra i Pawła z 1325 r., obecny – ceglany p. w. św. Jana Chrzyciela z 1639 r. Obszar ten posiadający pierwotnie funkcje handlowe i reprezentacyjne, zatracił je w XIX wieku na rzecz nowej części miasta rozwijającej się w kierunku wschodnim – wzdłuż drogi równoległej do doliny Kosarzewki. Główną funkcją obszaru Starego Miasta jest funkcja mieszkaniowa.
- ✦ **Śródmieście** – centrum miasta, wykształcone na przełomie XIX i XX wieku. Obszar rozwijający się w kierunku wschodnim – wzdłuż drogi równoległej do doliny Kosarzewki (ob. ul. J. Piłsudskiego). Znajduje się tu wiele budynków o funkcjach reprezentacyjnych, usługowych i mieszkalnych pochodzących z XIX i początku XX wieku. Zachowała się imponująca, murowana synagoga z piękną polichromią. Została wybudowana w 1801 roku, najprawdopodobniej w miejscu po starszej, drewnianej. Śródmieście obecnie utrzymuje historyczną funkcję centrum handlowego, ale również administracyjnego oraz oświatowego. Funkcje te są uzupełnione funkcją mieszkaniową.
- ✦ **Podzamcze** – siedziba właścicieli miasta od XV wieku. Pierwotna siedziba rodu Bychawskich wzniesiona została w XV w. Do końca XV wieku wzniesiono kolejno trzy dwory w tym jeden „stary”, przy którym znajdował się folwark. W 1539 r. – Mikołaj Pilecki otrzymał od Zygmunta Starego zezwolenie na budowę zamku. Po tej dacie nastąpiła budowa nowej rezydencji, z wykorzystaniem starszych fragmentów. Zamek położony był na półwyspie otoczonym z trzech stron stawami i dodatkowo od strony północnej odciętym fosą od lądu i prawdopodobnie połączonym z podzamczem zwodzonym mostem. Za fosą znajdowało się gospodarcze podzamcze, również umocnione.
- ✦ **Przedmieścia**
 - **Zadębie i Wandzin** – teren na północy, oparty o rzekę Kosarzewkę, jest kontynuacją dawnego osadnictwa przedmiejskiego z XVII wieku. Zabudowa harmonijnie zlokalizowana głównie na koronie skarpy doliny rzecznej ma charakter budownictwa wiejskiego bez cech zabytkowych.
 - **Grodzany** – teren dawnego przedmieścia na zachód od starego miasta, za rzeką Gałęzówką z zespołem zabytkowego szpitala i kilkoma historycznymi

budynkami mieszkalnymi. Zachowany dawny układ ulic z architekturą budynków głównie współczesnych harmonijnie współistniejących z historycznymi. Naturalną kontynuacją przedmieścia Grodzany w kierunku południowym jest zabudowa siedliskowo-jednorodzinna na koronie skarpy doliny Gałęzówki.

Sieć osadniczą na obszarze wiejskim Gminy Bychawa tworzy aż 36 miejscowości wiejskich. Tak gęsta sieć osadnicza związana jest z występowaniem dogodnych warunków do zamieszkania na terenie gminy: obszar stosunkowo równinny, w niewielkim stopniu zalesiony, dzięki czemu rozmieszczenie miejscowości na terenie gminy jest równomierne.

Planowanie przestrzenne w gminie

Gospodarka przestrzenna w gminie regulowana jest przez dwa podstawowe rodzaje dokumentów:

- ✦ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego – dokument nieobowiązkowy, obejmujący obszar gminy w jej granicach, reguluje ogólne kierunki zagospodarowania przestrzennego,
- ✦ Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego – dokument stanowiący akt prawa miejscowego, na jego podstawie wydawane są pozwolenia na budowę.

Gmina Bychawa posiada dwa dokumenty Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego:

- ✦ Studium Gminy Bychawa – uchwalone Uchwałą Nr XLI/271/2014 z dnia 24 kwietnia 2014 r. (pierwotna wersja dokumentu uchwalona w 1996 r., zmieniona w 2006 r.), załącznik graficzny w skali 1:10 000
- ✦ Studium Miasta Bychawa – uchwalone Uchwałą Nr XLI/272/2014 z dnia 24 kwietnia 2014 r. (pierwotna wersja dokumentu uchwalona w 2010 r.), załącznik graficzny w skali 1:5 000.

W Gminie Bychawa opracowanych jest 5 Miejskowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego, które obejmują obszar całej gminy. W związku z tym, nie ma konieczności wydawania decyzji administracyjnych w celu udzielenia pozwolenia na budowę. Taka podstawa świadczy o odpowiedzialnym podejściu Władz Gminy do planowania przestrzennego i wyznaczania przestrzennych kierunków jej rozwoju.

Działania rewitalizacyjne

Zgodnie z uchwaloną w 2015 r. ustawą o rewitalizacji jednostki samorządu terytorialnego w celu prowadzenia działań rewitalizacyjnych będą miały obowiązek opracowania Programów rewitalizacji. Przyjęcie tego dokumentu nastąpi przy współudziale lokalnej społeczności oraz w oparciu o pogłębioną diagnozę społeczno-gospodarczą. Dzięki takiemu podejściu wyznaczone w Programie Rewitalizacji Gminy Bychawa obszary zdegradowane zostaną poddane skutecznej odnowie.

W Mieście Bychawa największe potrzeby w zakresie rewitalizacji zidentyfikowano w obrębie trzech parków miejskich, w rejonie ul. Rynek, ul. Ściegiennego, ul. Piłsudskiego oraz dzielnicy „Podzamcze”. Obszar planowanych działań rewitalizacyjnych obejmuje ok. 25,4 ha. Obszar ten charakteryzuje się kumulacją negatywnych zjawisk o charakterze społecznym (bezrobocie, ubóstwo, przestępczość) i infrastrukturalno-przestrzennych. Aby skutecznie wyprowadzić ten obszar ze stanu kryzysowego planuje się przeprowadzenie skoordynowanych działań o charakterze społecznym i infrastrukturalnym. Będą one prowadzone w oparciu o wspomniany powyżej Program Rewitalizacji.

W ramach działań rewitalizacyjnych w obrębie Parku Miejskiego przy ul. Rynek (0,6 ha) planowana jest przebudowa większości terenu tj. budowa nowych alejek, oświetlenia, obiektów małej architektury, budowa miejsc postojowych.

Park Miejski przy ul. 11 Listopada (3,8 ha) wymaga natomiast działań w zakresie ochrony i utrzymania oraz wyeksponowania istniejących źródeł przyzbooczowych. Ponadto konieczne jest utrzymanie nawierzchni ciągów komunikacyjnych pieszych w sposób zapewniający bezpieczeństwo użytkownika i estetykę przestrzeni. W celu poprawy estetyki tego terenu należy przeprowadzić także rewitalizację istniejącej zieleni parkowej. Bardzo ważne jest również ustawienie jednorodne w formie oświetlenia przestrzeni, dostosowanego skalą do potrzeb ruchu pieszego oraz budowa monitoringu. Ponadto w celu poprawy bezpieczeństwa mieszkańców korzystających z tego terenu konieczna jest budowa parkingu. Aby zapewnić atrakcyjność terenu należałoby urządzić strefę rekreacyjną (budowa altany, siłowni napowietrznej, skate parku itp.).

Ponadto Park Miejski przy ul. Piłsudskiego (0,75 ha) wymaga działań mających na celu poprawę estetyki i bezpieczeństwa tego terenu (modernizacja alejek, modernizacja oświetlenia z wykonaniem efektownej iluminacji, przebudowa fontanny, budowa obiektów gastronomicznych z możliwością wypoczynku dla mieszkańców).

Rejon ul. Rynek, ul. Ściegiennego, ul. Piłsudskiego (ok. 11 ha) to obszar, który jest najstarszą i najbardziej rozpoznawalną częścią miasta. Głównym założeniem rewitalizacji tego obszaru jest renowacja elewacji budynków, uporządkowanie terenów wokół nich oraz ochrona istniejącej architektury i układu urbanistycznego. Dodatkowo konieczna jest wymiana nawierzchni dróg do ogólnej poprawy estetyki miasta oraz wymiana oświetlenia, która poprawi bezpieczeństwo w obszarze zamieszkania.

W celu poprawy warunków komfortu i bezpieczeństwa bardzo licznej grupy osób korzystających z usług transportu zbiorowego, jak i samych osób wykonujących te usługi, konieczna jest budowa dworca autobusowego przy ul. Piłsudskiego.

Działania te przyczynią się do powstania atrakcyjnych przestrzeni publicznych służących mieszkańcom do spotykania się i aktywnego spędzania czasu. Projekty te w połączeniu z aktywizacją lokalnej społeczności spowodują przywrócenie utraconej funkcji tego terenu.

Rewitalizacji wymaga również teren „Podzamcze” o powierzchni ok. 20 ha. Obecnie jest to teren przeznaczony w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego pod tereny:

- ✦ strefy aktywności gospodarczej (przemysł, bazy, składy, wytwarzanie energii odnawialnej z wyłączeniem elektrowni wiatrowych, handel),
- ✦ usług turystyki i kultury,
- ✦ zieleni parkowej,
- ✦ zieleni łąkowej,
- ✦ wody powierzchniowe śródlądowe (rzeki, stawy),
- ✦ zabudowę jednorodziną i pensjonatową.

Gmina planuje przeznaczenie części w/w terenów pod funkcje rekreacyjne, ponieważ jest to teren idealny do wykorzystania pod funkcje kulturalno-turystyczno-rekreacyjne. Modernizacja obiektów takich jak zalew, stworzenie wokół niego nowej infrastruktury i funkcji rekreacyjnych oraz renowacja ruin dawnego Pałacu i przystosowanie go do funkcji kulturalnej sprawi, że teren ten stanie się atrakcyjny i bezpieczny.

Kompleksowa rewitalizacja przestrzeni publicznych w Bychawie będzie stanowić impuls do kolejnych inwestycji, przyczyni się do aktywizacji życia gospodarczego, polepszenia standardu życia mieszkańców i zmniejszenia liczby osób wykluczonych społecznie.

Działań rewitalizacyjnych wymaga również kilka obiektów w Gminie Bychawa:

- ✦ budynek socjalny na ul. Sportowej – modernizacja budynku,
- ✦ mieszkania socjalne na ul. Mickiewicza – przebudowa z rozbudową,
- ✦ budynek BPK na ul. Rataja – modernizacja budynku,
- ✦ budynek oczyszczalni ścieków na ul. Pileckiego (Podzamcze) – modernizacja budynku,
- ✦ budynki gospodarcze na ul. Mickiewicza – modernizacja z rozbudową budynków,
- ✦ budynki mieszkalne na ul. Pileckiego,
- ✦ budynek Szkoły Podstawowej w Zaraszowie,
- ✦ BCK i biblioteki – remont i rozbudowa.

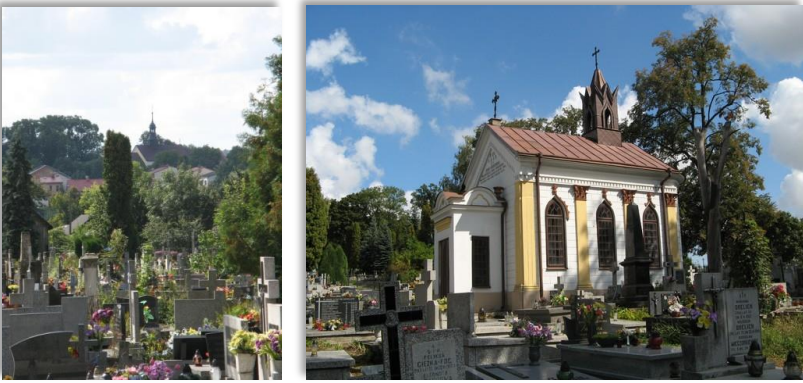

Dziedzictwo kulturowe

Gmina Bychawa to obszar, gdzie spotkać można liczne zabytkowe obiekty, świadczące o jego wielokulturowości i bogatej historii.

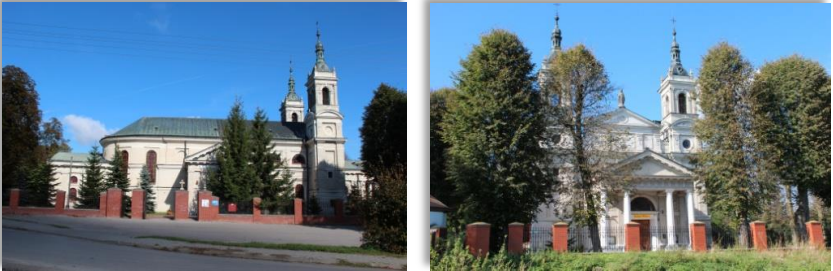
Do ważniejszych zabytków zaliczyć należy kościół pw. Św. Jana Chrzciciela z drewnianą dzwonnica i plebanią, synagogę z końca XIX w., ruiny zamku – pałacu z otaczającym je zalewem i zespołem stawów, zespoły dworsko-parkowe w Gałęzowie i Woli Gałęzowskiej oraz część zabudowy wsi Bychawka położonej w centrum wokół kościoła wraz z zabytkowym cmentarzem.

Tabela 5. Dziedzictwo kulturowe Gminy Bychawa

Lokalizacja	Zabytek
Bychawa	<p data-bbox="467 257 1353 320">Ruiny pałacu z otaczającym drzewostanem (w tzw. Podzamczu) oraz zespół zabudowań podworskich: dwa spichlerze, obora (A/291)</p> <p data-bbox="467 320 810 349"><i>Rysunek Andriollego z 1868 roku:</i></p>
Bychawa	<p data-bbox="467 918 1010 947">Cmentarz parafialny rzymskokatolicki (A/936)</p>
Bychawa	<p data-bbox="467 1366 762 1395">Dawna synagoga (A/1102)</p>

<p>Bychawa</p>	<p>Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego (A/175)</p>
<p>Bychawa</p>	<p>Cmentarz wojenny z I wojny Światowej na tzw. „Białej Górze” (A/1088)</p> <p>Bychawa - "Biała Góra" cmentarz z I wojny światowej 556 żołnierzy armii austro-węgierskiej i 591 żołnierzy armii rosyjskiej poległych dn. 30.08.1914 r.; 03.09.1914 r. i 05-07.07.1915 r.</p>
<p>Bychawa</p>	<p>Kapliczka przydrożna wraz z otoczeniem na ul. Zamkowej (A/341)</p>
<p>Bychawka</p>	<p>Zespół kościelny: kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych, plebania, starsza część cmentarza grzebalnego z nagrobkami, kaplicą grobową Stadnickich, ogrodzenie kościoła z bramą, dwiema bramkami i czterema kapliczkami (A/852)</p>

<p>Gałężów</p>	<p>Zespół dworsko-parkowy: dwór, park, stawy, las (A/819)</p>
<p>Wola Gałęzowska</p>	<p>Park wraz z aleją dojazdową do zabudowań podworskich (A/712)</p>
<p>Zaraszów Kolonia</p>	<p>Cmentarz wojenny z I wojny Światowej (A/1073)</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wojewódzkiego Rejestru Zabytków, 31.12.2014 r.

Tereny Gminy Bychawa to obszar, na którym chętnie osiedlała ludność we wczesnym średniowieczu. Na północ od Miasta Bychawa, w miejscowości Zdrapy odkryto ślady osadnictwa z VIII-X wieku. Na owalnym pagórku, położonym wśród dawnych rozlewisk Kosarzewki, znajdowało się przedpiastowskie grodzisko, zamieszkałe prawdopodobnie przez grupę należącą do plemienia Lędzian. Ośrodek miał walory obronne ze względu na położenie na cyplu zbczy podcinanych przez meandrujące rzeki. Rejon grodziska wymaga dalszych badań archeologicznych.

Fot. 3. Grodzisko w Zdrapach – obecnie i rekonstrukcja pierwotnej osady

Źródło: <http://www.szlaki.lublin.pl/index.php/gminy-bychawa>

W celu ochrony krajobrazu kulturowego m.in. w Gminie Bychawa Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego rekomenduje utworzenie na obszarze gmin: Bychawa, Strzyżewice, Zakrzew i Zakrzówek Parku Kulturowego Środkowej Bystrzycy i Koszarzewki. Zadaniem parku będzie ochrona i zachowanie zespołów dworsko-parkowych, usytuowanych w malowniczo ukształtowanym terenie.

2.4. Społeczeństwo i jakość życia

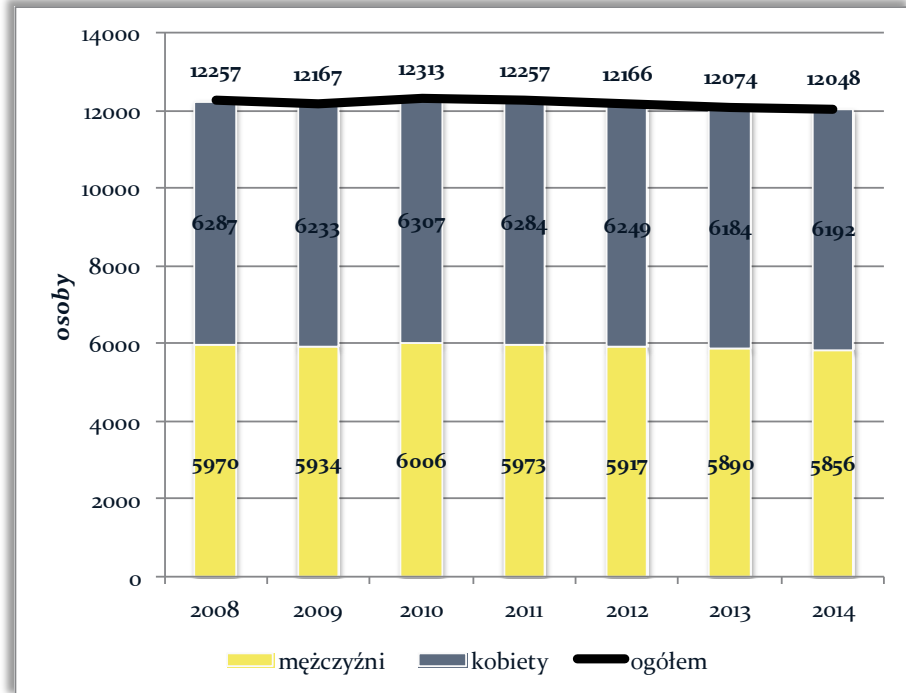
Demografia

Z punktu widzenia możliwości oraz kierunków rozwoju określonych gmin czy miast, znaczenie posiada nie tylko liczba ludności, lecz także jej struktura (m.in. wiekowa), czy różnego rodzaju procesy o charakterze demograficznym.

Według danych GUS na koniec grudnia 2014 r. Gminę Bychawa zamieszkiwało 12 048 osób, z czego 51% stanowiły kobiety, zaś 49% mężczyźni. W Mieście Bychawa zamieszkiwało 5 159 osób (47%), natomiast na obszarze wiejskim 6 889 (53%). Na przestrzeni ostatnich 7 lat liczba ludności w gminie zmniejszyła się o 209 osób. Jest to wynik przemian demograficznych, które obecnie obserwujemy: niski przyrost naturalny, wysoka liczba zgonów oraz emigracja poza granice gminy. Gęstość zaludnienia w gminie wyniosła w 2014 roku 82 osoby na 1 km².

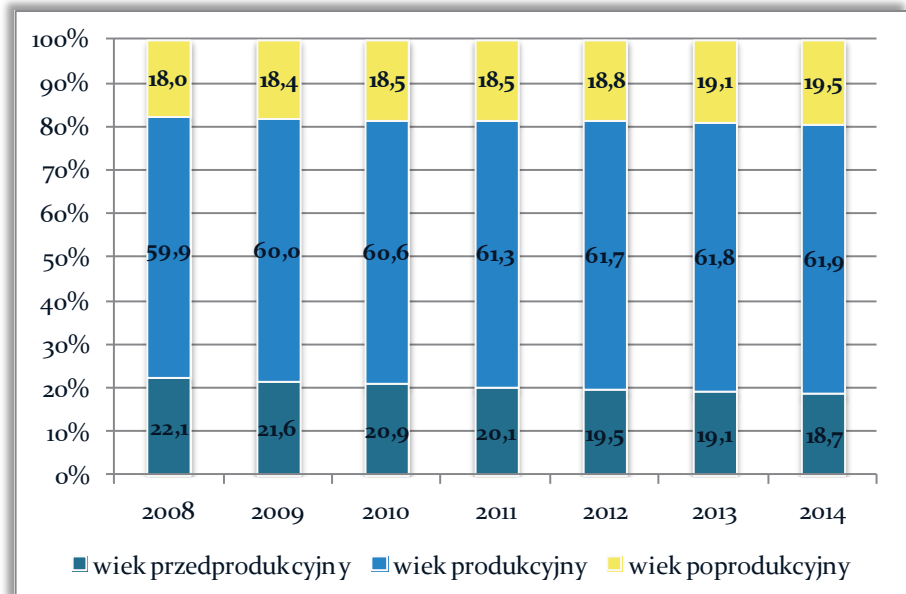
Wykres 1. Zmiany liczby ludności w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W podziale na ekonomiczne grupy wieku pozytywny jest fakt niewielkiego lecz systematycznego wzrostu odsetka osób w wieku produkcyjnym. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym od 2008 roku spadł, natomiast wzrósł odsetek osób w wieku poprodukcyjnym. W 2014 roku udział liczby osób w wieku poprodukcyjnym w ogóle mieszkańców Gminy Bychawa wynosił 19,5%, podobnie jak udział tej grupy wiekowej w województwie lubelskim, natomiast jest to wartość wyższa niż średnia dla powiatu lubelskiego (17,2%).

Wykres 2. Struktura wiekowa mieszkańców Gminy Bychawa w latach 2008-2014

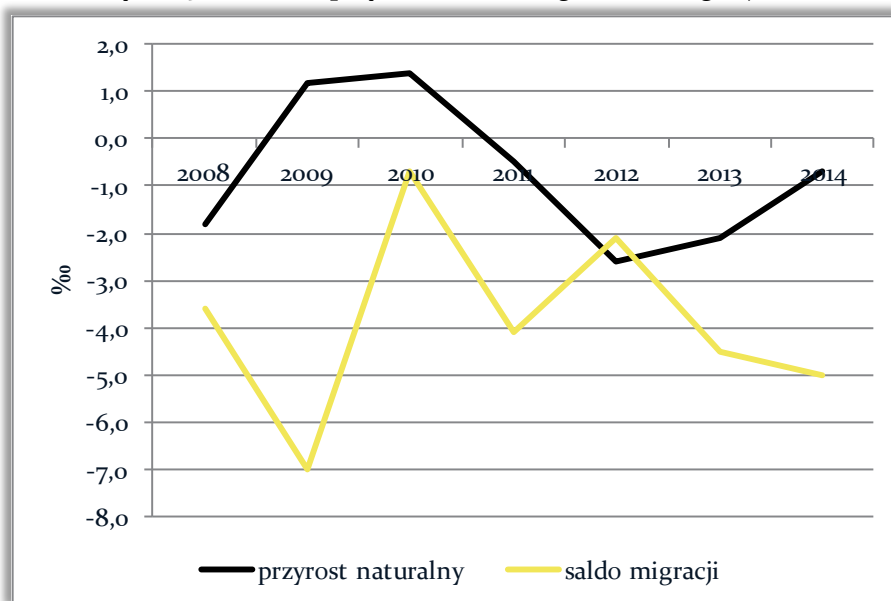
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczony jako liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2014 roku wyniósł 61,6 i zmniejszył się od 2008 roku o 5,3. Jest to wskaźnik wyższy niż dla województwa lubelskiego (60,2%) i powiatu lubelskiego (59,4%).

W Gminie Bychawa nie można zaobserwować stałej tendencji w zakresie wskaźnika przyrostu naturalnego i salda migracji. Wskaźnik przyrostu naturalnego (różnica pomiędzy urodzeniami żywymi a zgonami na 1000 ludności) w 2014 roku kształtował się na poziomie -0,7‰. Saldo migracji (różnica pomiędzy imigracją a emigracją) na przestrzeni ostatnich 7 lat zawsze było ujemne. W 2014 roku wskaźnik salda migracji wynosił -5‰.

Wykres 3. Wskaźnik przyrostu naturalnego i salda migracji na 1000 osób

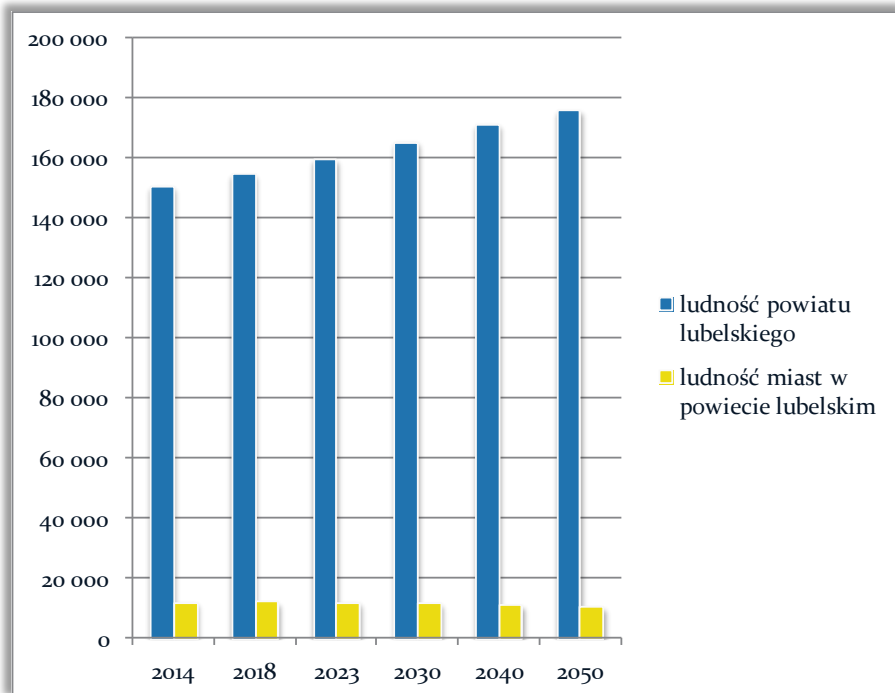

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Prognoza demograficzna dla powiatu lubelskiego jest bardzo korzystna. Według niej liczba ludności w powiecie w 2023 r. osiągnie 159 678 osób, tj. nastąpi wzrost liczby mieszkańców o 6% w stosunku do 2014 r. W 2050 roku liczba ludności wzrośnie o 17%. Tak odmiennie tendencje w stosunku do ogólnopolskich trendów są związane z silną suburbanizacją, obserwowaną na obszarach wiejskich otaczających miasto wojewódzkie – Lublin. Odmienną sytuację obserwujemy w odniesieniu do liczby ludności na obszarze dwóch miast powiatu lubelskiego: Bychawy i Bełżyc, bowiem do roku 2019 liczba ludności tych miast będzie rosła, zaś po tym roku będzie następował jej systematyczny spadek. W 2050 roku liczba ludności miast spadnie o 13% w stosunku do roku 2014.

Wykres 4. Prognoza liczby ludności w powiecie lubelskim i miastach powiatu lubelskiego do 2015 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rynek pracy

Aktywność ekonomiczna ludności wywiera znaczący wpływ na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego określonych regionów, gmin i miast, a także kierunki jego zmian w czasie. Osoby aktywne zawodowo tworzą rynek pracy, który najczęściej charakteryzowany jest przez takie czynniki jak rozmiary zatrudnienia oraz bezrobocia.

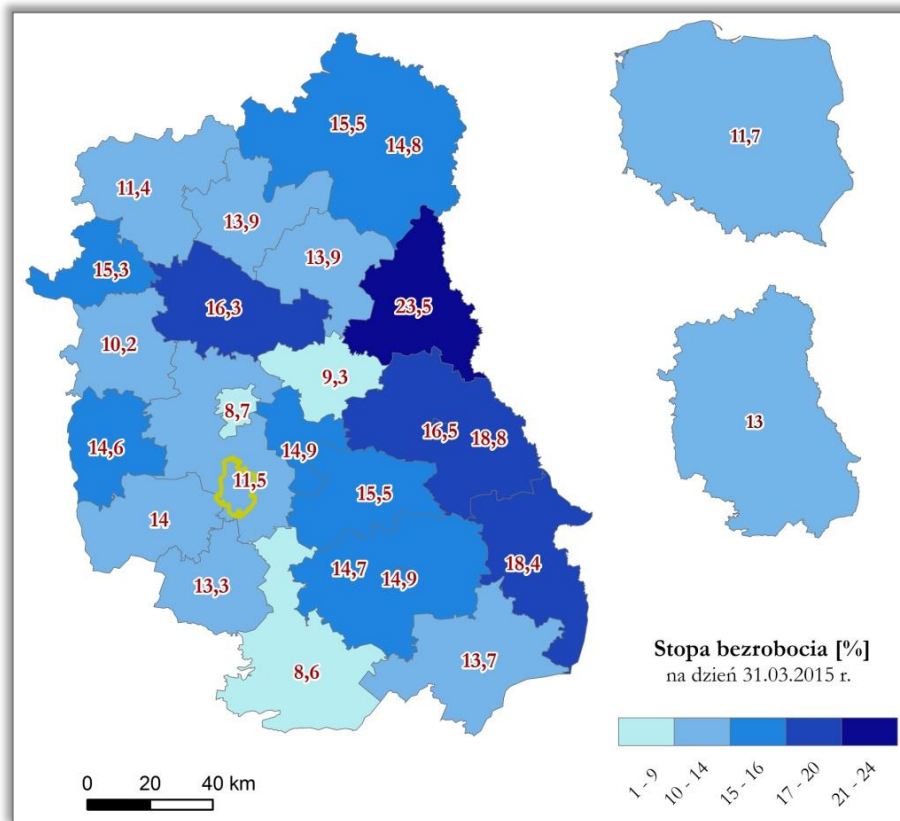
W 2014 roku w Gminie Bychawa pracowało 1463 osób. Od 2008 roku ich liczba wzrosła o 8%. 59% osób pracujących stanowiły kobiety, natomiast 41% - mężczyźni. Wskaźnik pracujących na 1000 ludności wyniósł w Gminie Bychawa w 2014 roku 121. Jest to wskaźnik wyższy niż dla powiatu lubelskiego (99), natomiast niższy niż w województwie lubelskim (174).

Gmina Bychawa boryka się z problemami na rynku pracy związanymi z bezrobociem oraz niedostateczną liczbą miejsc pracy. W 2014 roku liczba bezrobotnych wynosiła w gminie 613 osób. Pozytywną cechą jest, iż jest to liczba mniejsza niż w roku poprzednim, jednak w porównaniu do roku 2008 liczba osób bezrobotnych wzrosła o 22%. Problem bezrobocia dotyka w większym stopniu mężczyzn niż kobiety. W 2014 roku 58% bezrobotnych stanowili mężczyźni, bezrobotne kobiety stanowiły 42%.

Wartość stopy bezrobocia (stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby ludności aktywnej ekonomicznie), liczonej w podziale na powiaty, w powiecie lubelskim była jedną z niższych wartości w województwie lubelskim i wyniosła 11,5%. Jest to wartość niższa niż średnia dla województwa i kraju.

Mapa 6. Stopa bezrobocia w powiatach województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie

W podziale na gminy prześledzić możemy wskaźnik bezrobocia czyli udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. W 2014 roku wyniósł on w Gminie Bychawa 8,2%.

Najwięksi pracodawcy na terenie Gminy Bychawa to zarówno podmioty prywatne, jak i publiczne. Wśród podmiotów prywatnych wyróżnia się branża spożywcza, w której działalność prowadzi trzech największych pracodawców oraz finansowa – 3 banki. Jedno przedsiębiorstwo należy do branży budowlanej. Jednostki publiczne, zatrudniające najwięcej osób na terenie gminy to Szpital Powiatowy, Urząd Miejski oraz placówki szkolne.

Tabela 6. Najwięksi pracodawcy na obszarze Gminy Bychawa

Nazwa	Branża	Lokalizacja
Piekarnia „EMARK” Grażyna i Marek Juryccy	Spożywcza – produkcja pieczywa	Stara Wieś Pierwsza
Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska	Spożywcza – produkcja wyrobów mlecznych	Bychawa, ul. M.J. Piłsudskiego
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „FAMI”	Budowlana – produkcja i montaż konstrukcji stalowych	Bychawa, ul. 11 Listopada
Szpital Powiatowy Zakładu Opieki Zdrowotnej	Usługi zdrowotne	Bychawa, ul. M. J. Piłsudskiego
Urząd Miejski w Bychawie	Administracja	Bychawa, ul. Partyzantów
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MAR-JOLA” Mariola i Tomasz Widerlik	Metalowa/handel	Bychawa

Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MEGA” S.C. Janina Skrzypek	Spożywcza	Stara Wieś Pierwsza
Szkoła Podstawowa	Oświata	Bychawa
Szkoła Podstawowa	Oświata	Stara Wieś Druga
Szkoła Podstawowa im. Z. Przewłockiej	Oświata	Wola Gałęzowska
Szkoła Podstawowa im. K. Koźmiana	Oświata	Bychawka Druga-Kolonia
Gimnazjum Nr 1 im. Obrońców Ojczyzny	Oświata	Bychawa
Car-Gaz Grodziński Andrzej	Motoryzacyjna	Bychawa
Bank PKO BP	Finansowa	Bychawa
Bank PEKAO S.A.	Finansowa	Bychawa
Rejonowy Bank Spółdzielczy	Finansowa	Bychawa

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Warunki mieszkaniowe

Na terenie Gminy Bychawa w 2014 roku znajdowało się 3008 budynków mieszkalnych, mieszczących 3865 mieszkań. 19 mieszkań socjalnych należało do zasobów mieszkalnych gminy. W 2014 roku 91% mieszkań wyposażonych było w instalację wodociągową, 75% w ustęp spłukiwany, 73% w łazienkę, 71% w centralne ogrzewanie i zaledwie 1,35% w gaz sieciowy (50 mieszkań na obszarze wiejskim i 2 w Mieście Bychawa). Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w Gminie Bychawa to 80,2 m².

Edukacja i sport

Gmina Bychawa zapewnia dzieciom edukację przedszkolną dzięki dwóm placówkom przedszkolnym, znajdującym się w Mieście Bychawa, które oferują 264 miejsca:

- Samorządowe Przedszkole Nr 1,
- Przedszkole Niepubliczne „Akademia Poziomkowa”.

Ponadto na obszarze gminy przy szkołach podstawowych działają 4 oddziały przedszkolne. W 2014 roku wychowaniem przedszkolnym objętych było 203 dzieci w wieku 3-5 lat, przy czym ogółem liczba dzieci w tej grupie wiekowej wynosiła 376. 95% dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym pochodziło z Miasta Bychawa, jedynie 5% to dzieci pochodzące z miejscowości wiejskich. Jest to spowodowane funkcjonowaniem na obszarach wiejskich wielopokoleniowego modelu rodziny, kiedy dziadkowie mogą zaopiekować się wnukami, a także mniejszą aktywnością zawodową kobiet.

Na terenie Gminy Bychawa funkcjonuje 5 szkół podstawowych. Jeszcze w 2012 roku było ich sześć, jednak jedna została zlikwidowana. Można stwierdzić, że dostęp do edukacji na poziomie podstawowym na terenie gminy jest bardzo dobry. Niepokojący jest fakt stale malejącej liczby uczniów w szkołach podstawowych. W 2014 roku było ich 702, czyli o 146 uczniów mniej niż w roku 2008. Powodem takiego stanu rzeczy jest niski przyrost naturalny, zmniejszająca się dzietność kobiet, a także zmiany społeczne w zakresie modelu rodziny.

Tabela 7. Szkoły podstawowe w Gminie Bychawa

Nazwa	Lokalizacja
Szkoła Podstawowa	Bychawa, ul. Szkolna 8
Szkoła Podstawowa	Stara Wieś Druga 55
Szkoła Podstawowa	Zaraszów 64
Szkoła Podstawowa im. Z. Przewłockiej	Wola Gałęzowska 116 a
Szkoła Podstawowa im. K. Koźmiana	Bychawka Druga-Kolonia 75

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Nauka na poziomie szkolnictwa gimnazjalnego w Gminie Bychawa odbywa się w dwóch placówkach gimnazjalnych, w których również z roku na rok zmniejsza się liczba uczniów (w 2008 roku – 556, w 2014 o 163 mniej – 403). Oba gimnazja znajdują się w Mieście Bychawa:

- Gimnazjum Nr 1 im. Obrońców Ojczyzny,
- Gimnazjum w Zespole Szkół im. Ks. A. Kwiatkowskiego.

W Mieście Bychawa skupiają się również placówki szkolnictwa ponadgimnazjalnego. Znajduje się tutaj:

- Liceum ogólnokształcące w Zespole Szkół im. Ks. A. Kwiatkowskiego, które w 2014 roku kształciło 253 uczniów,
- Technikum w Zespole Szkół im. Ks. A. Kwiatkowskiego:
 - technik ekonomista,
 - technik handlowiec,
- Technikum w Zespole Szkół Zawodowych im. H. Dobrzańskiego:
 - technik informatyk,
 - technik usług fryzjerskich,
 - technik mechanik,
 - technik pojazdów samochodowych,
 - technik teleinformatyk,
 - technik gazownictwa,
- Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół Zawodowych im. H. Dobrzańskiego:
 - mechanik pojazdów samochodowych,
 - elektromechanik pojazdów samochodowych,
 - fryzjer,
- Policealna Szkoła Zawodowa w Zespole Szkół Zawodowych im. H. Dobrzańskiego:
 - technik informatyk,
 - technik BHP.

Kierunki kształcenia zawodowego w Bychawie są dostosowane do lokalnego rynku pracy, a także odpowiadają aktualnym trendom w zakresie postępującej informatyzacji gospodarki oraz zapotrzebowania na usługi motoryzacyjne.

Zdawalność egzaminu maturalnego przez uczniów w Gminie Bychawa jest na średnim poziomie. W ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych w 2014 roku maturę zdało 33,3% przystępujących do egzaminu, natomiast w liceach ogólnokształcących 85,3%.

Możliwość aktywnego spędzania czasu wolnego, jak również rekreacji i wypoczynku w sprzyjającym otoczeniu, istotnie wpływa na poziom oraz jakość życia mieszkańców. Gmina Bychawa jest wyposażona w liczne obiekty sportowe. Miasto ma pięknie położony stadion sportowy typu Orlik, krytą pływalnię i halę sportową przy Zespole Szkół im. Ks. A. Kwiatkowskiego. Przy Gimnazjum Nr 1 im. Obrońców Ojczyzny znajduje się natomiast Orlik z zespołem boisk i hala sportowa. Halę sportową posiada również Szkoła Podstawowa im. Z. Przewłockiej w Woli Gałęzowskiej. W Parku Miejskim przy ul. 11 Listopada w Bychawie mieszkańcy mogą korzystać z mini kompleksu rekreacyjno-sportowego.

Fot. 4. Kryta pływalnia w Bychawie

Źródło: http://www.kwiateklo.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=129&Itemid=41

Ochrona zdrowia i opieka społeczna

Dostępność do podstawowych oraz specjalistycznych usług ochrony zdrowia i opieki społecznej, jest jednym z czynników, które determinują poziom oraz jakość życia ludności.

Mieszkańcy Gminy Bychawa mają dostateczny dostęp do placówek opieki zdrowotnej i społecznej. Usługi ochrony zdrowia świadczy tu Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej i trzy przychodnie niepubliczne. Wszystkie placówki zdrowotne znajdują się w Mieście Bychawa. Mieszkańcy obszarów wiejskich w celu skorzystania z ich usług dojeżdżają do miasta. W 2014 roku w bychawskich przychodniach udzielono 59 209 porad lekarskich. Średnio rocznie w Gminie Bychawa udziela się 4,3 porady lekarskiej na 1 mieszkańca (średnia z lat 2008-2014).

Tabela 8. Placówki opieki zdrowotnej na obszarze Gminy Bychawa

Nazwa	Lokalizacja
Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej	
Szpital Powiatowy	Bychawa, ul. Piłsudskiego 26/28/30
Przychodnia Rejonowa	Bychawa, ul. Piłsudskiego 26/28/30
Zakład Opiekuńczo-Lecznicy	Bychawa, ul. Piłsudskiego 26/28/30
Pracownia RTG i USG	Bychawa, ul. Piłsudskiego 26/28/30
Ośrodek Rehabilitacji i Fizykoterapii	Bychawa, ul. Piłsudskiego 28
Ratownictwo Medyczne	Bychawa, ul. 11 Listopada 9

Wiejski Ośrodek Zdrowia	Stara Wieś I 68 a
Przychodnie niepubliczne	
Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej SANUS	Bychawa, ul. Piłsudskiego 79
Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej BIOMED	Bychawa, ul. Piłsudskiego 42
Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej VISUS	Bychawa, ul. Piłsudskiego 65 b

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Szpital Powiatowy w Bychawie świadczy opiekę medyczną na dwóch oddziałach: Oddział chorób wewnętrznych i Oddział dziecięcy. W ramach Szpitala działa również Izba przyjęć oraz Zespół Transportu Szpitalnego.

W przychodni rejonowej, oprócz porad lekarza rodzinnego i pediatry, mieszkańcy gminy mogą skorzystać z porad specjalistów w ramach poradni: ginekologiczno-położniczej, gruźlicy i chorób płuc, otolaryngologicznej, medycyny pracy, chirurgicznej, neurologicznej, zdrowia psychicznego, leczenia uzależnień od alkoholu oraz dermatologicznej.

Zakład Opiekuńczo-Lecznicy funkcjonuje od 2009 roku, dysponuje 42 łózkami dla pacjentów. Zadaniem zakładu jest okresowe objęcie całodobową pielęgnacją, rehabilitacja oraz kontynuacja leczenia pacjentów przewlekle chorych.

Ośrodek Rehabilitacji i Fizykoterapii świadczy usługi ambulatoryjne z zakresu kinezyterapii, masażu, elektrolecznictwa, leczenia polem elektromagnetycznym, światłolecznictwa i hydroterapii.

Ratownictwo Medyczne w Bychawie posiada dwa zespoły ratownictwa: reanimacyjny „R” - specjalistyczny i wypadkowy „P” – podstawowy. Obszar działania Ratownictwa Medycznego SPZOZ w Bychawie obejmuje 6 gmin (Bychawa, Strzyżewice, Jabłonna, Zakrzew, Wysokie, Krzczonów).

W gminie działa 5 aptek. W 2014 roku liczba ludności na 1 aptekę ogólnodostępną wynosiła 3 012.

Opieką społeczną na obszarze gminy zajmuje się Ośrodek Pomocy Społecznej w Bychawie. Celem ośrodka jest pomoc osobom i rodzinom w przezwyciężaniu trudnych sytuacji życiowych, przeciwdziałanie zjawiskom patologii społecznej, pomoc rodzinom w wypełnianiu ich funkcji i zadań, zaspokajanie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwianie im bytowania w warunkach odpowiadającym godności człowieka, analiza i ocena zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej na terenie Gminy Bychawa, rozwijanie nowych form pomocy społecznej w ramach zidentyfikowanych potrzeb.

Pomocy osobom potrzebującym na terenie Gminy Bychawa udzielają również następujące placówki:

- ✦ **Środowiskowy Dom Samopomocy** – jednostka półstacjonarna, z której świadczeń mogą korzystać osoby z terenu gmin: Bychawa, Strzyżewice, Zakrzew i Jabłonna. Środowiskowy Dom Samopomocy realizuje program wspierająco-rehabilitacyjny.

- **Ośrodek Interwencji Kryzysowej** – prowadzony przez Bychawskie Stowarzyszenie „Podkowa” na terenie Gminy Bychawa i sąsiednich gmin, ośrodek udziela pomocy psychologicznej, socjalnej i prawnej, prowadzi również hostel, mogą się tu zgłaszać osoby dotknięte problemem przemocy domowej i konfliktów rodzinnych.
- **Dom Dziecka w Woli Gałęzowskiej** – przeznaczony dla 44 wychowanków w wieku od 7 roku życia. Placówkę prowadzi powiat lubelski.
- **Dom Opieki Społecznej im. Św. Brata Alberta** – prowadzony przez Schronisko dla Kobiet im. Św. Brata Alberta, schronienie może w nim znaleźć 13 kobiet.

Obiekty i działalność kulturalna

Potrzeby w zakresie kultury na terenie Gminy Bychawa zapewnia Bychawskie Centrum Kultury oraz liczne biblioteki.

Bychawskie Centrum Kultury prowadzi cieszące się dużą popularnością zajęcia tematyczne: dancehall i taniec nowoczesny, fireshow, warsztaty plastyczne, BreakDance, warsztaty wokalne, aerobik, tenis stołowy, gimnastyka dla seniorów, zumba / fitness, taniec towarzyski, warsztaty teatralne dla dzieci. W ramach Centrum funkcjonują zespoły i kluby, które skupiają lokalną społeczność przyczyniając się do jej integracji.

Tabela 9. Zespoły artystyczne i kluby na obszarze Gminy Bychawa

Nazwa	Rodzaj	Podmiot odpowiedzialny	Oddziaływanie
Młodzieżowa Orkiestra Dęta „Henryczki”	młodzieżowa orkiestra dęta	Zespół Szkół im. ks. A. Kwiatkowskiego	regionalne, ogólnokrajowe i międzynarodowe
Grupa teatralna „Zbych”	teatr amatorski osób dorosłych	Bychawskie Centrum Kultury	ponadlokalne
Zespół śpiewaczy Klubu Seniora	zespół śpiewaczy skupiający seniorów	Bychawskie Centrum Kultury	regionalne
Młodzieżowa Inicjatywa Kulturalna	szeroki zakres działalności, skupia młodzież	Bychawskie Centrum Kultury	lokalne
Chór BCK	chór skupiający osoby dorosłe	Bychawskie Centrum Kultury	ponadlokalne
Klub Seniora	Spotkania seniorów	Bychawskie Centrum Kultury	lokalne
FUEGO	Pokazy ogniowe	Bychawskie Centrum Kultury	ponadlokalne
INcogNIto	Pokazy ogniowe	Bychawskie Centrum Kultury	ponadlokalne
Ogniste dzieciaki	Grupa teatralna	CKW w Bychawce Pierwszej	lokalne

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Bychawskie Centrum Kultury oferuje dzieciom i młodzieży, a także osobom dorosłym seanse filmowe, które odbywają się dwa razy w tygodniu: w środy i piątki. Ponadto BCK prowadzi kawiarnię artystyczną „Złota Lira”.

Według danych BDL GUS na terenie Gminy Bychawa w 2014 roku funkcjonowały 3 biblioteki (w tym filie biblioteczne), wszystkie prowadzone przez gminę. Liczba ta nie zmieniła się od 2008 roku. Bychawskie biblioteki mają do zaoferowania czytelnikom księgozbiór 55 893

pozycji. Od 2008 roku liczba książek powiększyła się ponad dwukrotnie (wzrost o 57%). Odwrotny trend obserwuje się co do liczby czytelników, która na przestrzeni ostatnich 7 lat zmniejszyła się o 138 osób i w 2014 roku wynosiła 1 661. W 2014 roku 1 czytelnik wypożyczył 19,3 wolumina. Od 2008 roku wskaźnik ten rośnie (2008 r. – 14,3 wolumina).

Jedną z 3 bychawskich bibliotek funkcjonuje w Bychawskim Centrum Kultury, jest to Miejska Biblioteka Publiczna w Bychawie, która oferuje czytelnikom dostęp do najnowszej literatury, informatorów i czasopism. W bibliotece można również skorzystać z Internetu. W gminie funkcjonują ponadto filie biblioteczne w Bychawce Drugiej i w Starej Wsi.

2.5. Gospodarka

Rolnictwo

Rolnictwo jest podstawowym działem gospodarki, gdyż zaspokaja elementarne potrzeby ludności – wytwarza żywność oraz wiele innych produktów takich jak: włókna, skóry, używki, naturalne paliwa, dostarczanych do różnych gałęzi przemysłu m.in. spożywczego, obuwniczego, chemicznego i włókienniczego. Dział ten daje źródło utrzymania znacznej części światowej społeczności. Rolnictwo jest jednym z głównych sektorów gospodarki również w Gminie Bychawa, na co wskazuje m.in. struktura użytkowania gruntów i liczba gospodarstw.

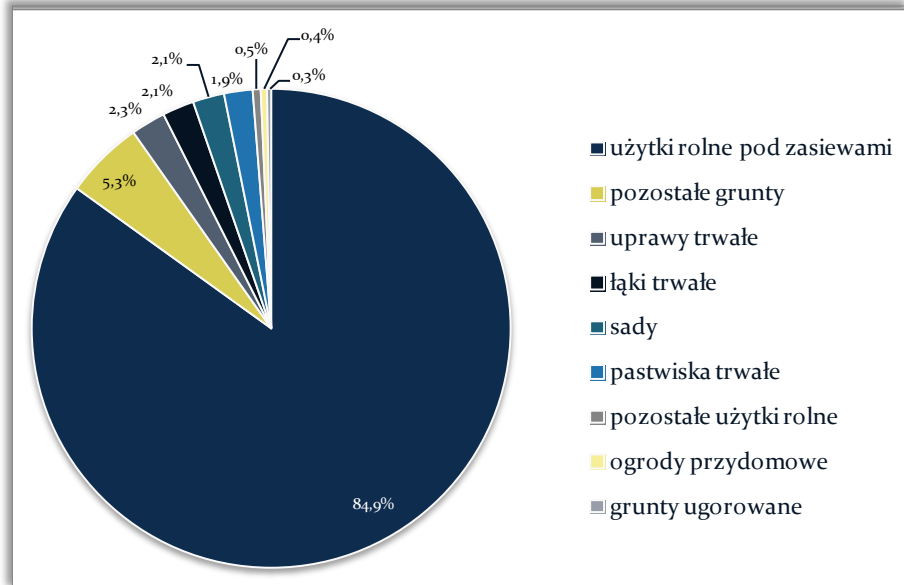
Na rozwój rolnictwa wpływa wiele czynników, zarówno przyrodniczych takich jak: żyzność gleb, warunki klimatyczne, stosunki wodne, ukształtowanie powierzchni, jak i pozaprzyrodniczych m.in.: sposób gospodarowania (nawożenie mineralne, mechanizacja rolnictwa) czy stosunki własnościowe.

Gmina Bychawa jest położona w obrębie rolniczego obszaru wyżynnego (centralnego). Pod względem wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wypada bardzo korzystnie w porównaniu do pozostałych obszarów województwa lubelskiego. Zgodnie z Planem zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego wskaźnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej gminy kształtuje się na poziomie bardzo dobrym (92,9 pkt.), przy średniej dla województwa lubelskiego wynoszącej 74,1 pkt.

W strukturze użytków rolnych w gospodarstwach Gminy Bychawa przeważają użytki rolne pod zasiewami, które stanowią 84,9% wszystkich użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej. Stosunkowo dużo stanowią uprawy trwałe (2,3%), łąki trwałe (2,1%) i sady (2,1%).

Wykres 5. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze w gospodarstwach rolnych w Gminie Bychawa

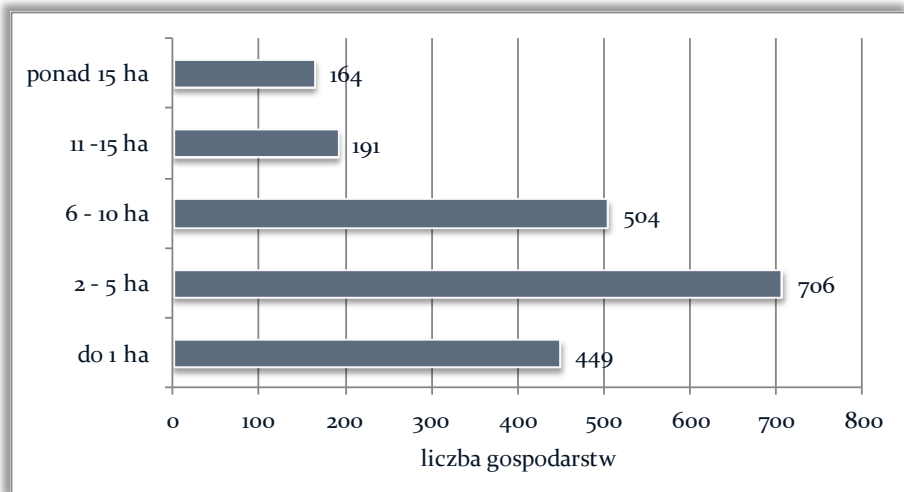
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Duży wpływ na poziom rolnictwa ma struktura wielkościowa gospodarstw. Im większe gospodarstwa, tym większe możliwości produkcyjne rolnika, a zatem i dochody, jakie może uzyskać. Duża wielkość gospodarstw sprzyja również specjalizacji, a gospodarstwa wyspecjalizowane są na ogół bardziej wydajne.

Według stanu na koniec 2010 roku w Gminie Bychawa funkcjonowało 2014 gospodarstw rolnych. Średnia wielkość gospodarstw rolnych w Gminie Bychawa jest wysoka, wynosi 6,67 ha i jest wyższa niż średnia dla województwa lubelskiego (6,41 ha), natomiast niższa niż dla kraju (7,93 ha).

Gmina odznacza się korzystną strukturą agrarną pod względem wielkości gospodarstw. Przeważają gospodarstwa o powierzchni od 2 do 5 ha (35%). Gospodarstwa o powierzchni od 6 do 10 ha stanowią 25% wszystkich gospodarstw obszaru. Gospodarstw rolnych powyżej 15 ha w gminie jest 164 (8%).

Wykres 6. Struktura wielkościowa gospodarstw w Gminie Bychawa

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Na terenie Gminy Bychawa znajduje się 12 gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha:

- ✦ Leśniczówka,
- ✦ Wola Gałęzowska,
- ✦ Stara Wieś,
- ✦ Olszowiec Kolonia,
- ✦ Bychawa,
- ✦ Bychawka Pierwsza,
- ✦ Wincentówek,
- ✦ 2 gospodarstwa w Olszowcu,
- ✦ 3 gospodarstwa w Gałęzowie.

Na rodzaje upraw i hodowanych zwierząt bezpośredni wpływ mają uwarunkowania przyrodnicze takie jak: klimat, gleby, ukształtowanie terenu i stosunki wodne. Pod względem powierzchni w Gminie Bychawa prawie 70% upraw stanowią zboża.

Tabela 10. Rośliny uprawiane na terenie Gminy Bychawa

Rodzaj uprawy	Powierzchnia [ha]	Udział [%]
Zboża	7321	69,70
Buraki cukrowe	520	4,95
Rzepak ozimy	495	4,71
Koniczyna na zielonkę	495	4,71
Kukurydza na zielonkę	316	3,01
Trawy polowe	280	2,67
Ziemniaki	275	2,62
Łąki trwałe	180	1,71
Groch	105	1,00
Pastwiska trwałe	100	0,95
Porzeczki czarne	70	0,67
Lucerna na zielonkę	46	0,44
Jabłonie	39	0,37
Marchew jadalna	36	0,34
Maliny	32	0,30
Truskawki gruntowe	24	0,23
Kalafior	24	0,23
Leszczyna	15	0,14
Cebula	15	0,14
Koniczyna na nasiona	15	0,14
Buraki pastewne	14	0,13
Rabarbar	10	0,10
Gorzycza	9	0,09
Pietruszka	8	0,08
Wiśnie	7	0,07
Fasola szparagowa	7	0,07
Aronia	6	0,06
Kapusta	6	0,06
Ogórki	6	0,06

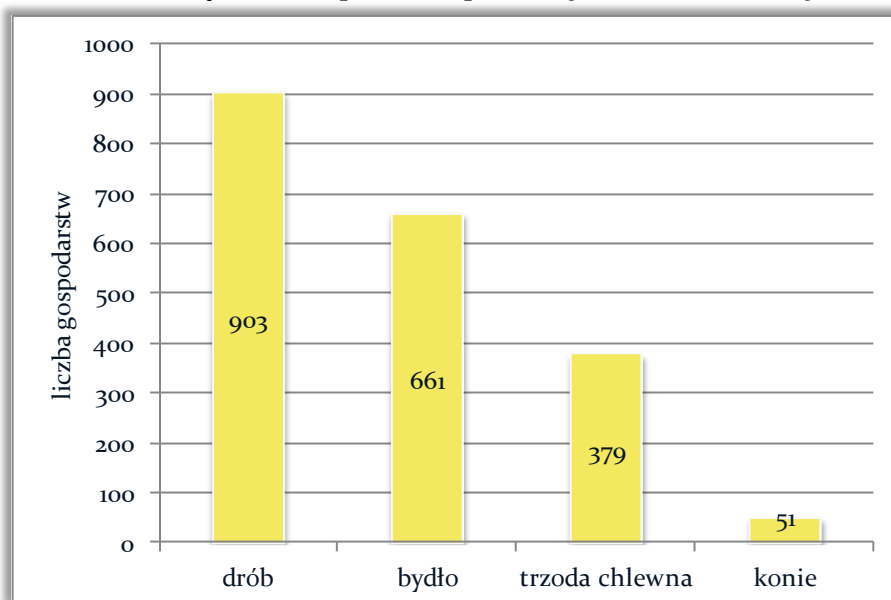

Pory	6	0,06
Orzechy włoskie	5	0,05
Agrest	3	0,03
Pomidory	3	0,03
Selery korzeniowe	3	0,03
Papryka	2	0,02
Dynia	2	0,02
Sałata	2	0,02
Grusze	1	0,01
Razem	10503	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

W Gminie Bychawa 1994 gospodarstwa prowadzą chów lub hodowlę zwierząt. Najwięcej gospodarstw prowadzi chów drobiu (45%), 33% chów bydła, natomiast 19% trzody chlewnej. 3% gospodarstw (51) prowadzi chów lub hodowlę koni, z której okolica Gminy Bychawa słynęła przed II wojną światową.

Wykres 7. Gospodarstwa prowadzące chów lub hodowlę zwierząt

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Na obszarze Gminy Bychawa znajduje się 16 gospodarstw, prowadzących chów lub hodowlę zwierząt powyżej 10 DJP: 12 – bydło, 2- trzoda chlewna, 1 – drób, 1 – daniele.

Tabela 11. Gospodarstwa prowadzące chów lub hodowlę zwierząt powyżej 10 DJP

Rodzaj zwierząt	Lokalizacja
Bydło	Gałęzów – 4
	Leśniczówka
	Olszowiec – 2
	Kosarzew Dolny Kolonia
	Grodzany

	Bychawa
	Bychawka Pierwsza
	Wincentówek
Trzoda chlewna	Stara Wieś Pierwsza
	Olszowiec Kolonia
Drób	Leśniczówka
Daniele	Gałęzów

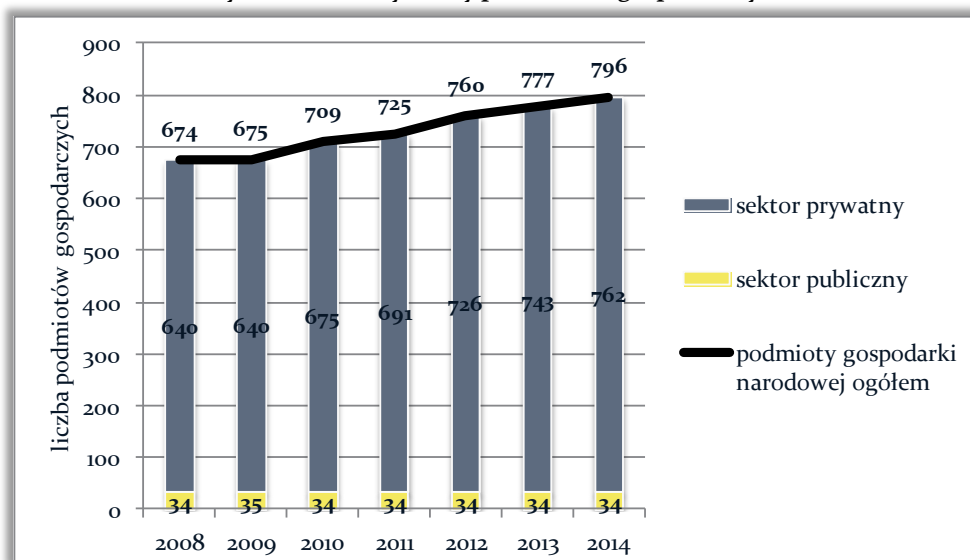
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Przedsiębiorczość pozarolnicza

Kondycja lokalnej gospodarki odgrywa istotną rolę w procesie rozwoju społeczno-ekonomicznego. Należy podkreślić, iż znaczenie posiada nie tylko wielkość gospodarki, mierzona liczbą podmiotów prowadzących działalność ekonomiczną, lecz także ich struktura branżowa, wielkościowa oraz własnościowa. Rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej jest niezwykle ważny, zarówno na obszarach wiejskich jak i miejskich. Prowadzi do tworzenia miejsc pracy poza rolnictwem i do dywersyfikacji źródeł utrzymania ludności.

Gmina Bychawa charakteryzuje się dość dobrze rozwiniętą przedsiębiorczością pozarolniczą. Na jej terenie w 2014 roku do rejestru REGON wpisanych było 796 podmiotów gospodarczych. Od 2008 roku ich liczba systematycznie rośnie, co jest niezwykle korzystne z punktu widzenia rozwoju gospodarczego. W ciągu ostatnich 7 lat liczba podmiotów wzrosła o 122 firmy. Dotyczy to jedynie podmiotów z sektora prywatnego, liczba podmiotów publicznych jest od 2008 roku niezmienna i wynosi 34.

Wykres 8. Zmiany liczby podmiotów gospodarczych w latach 2008-2014

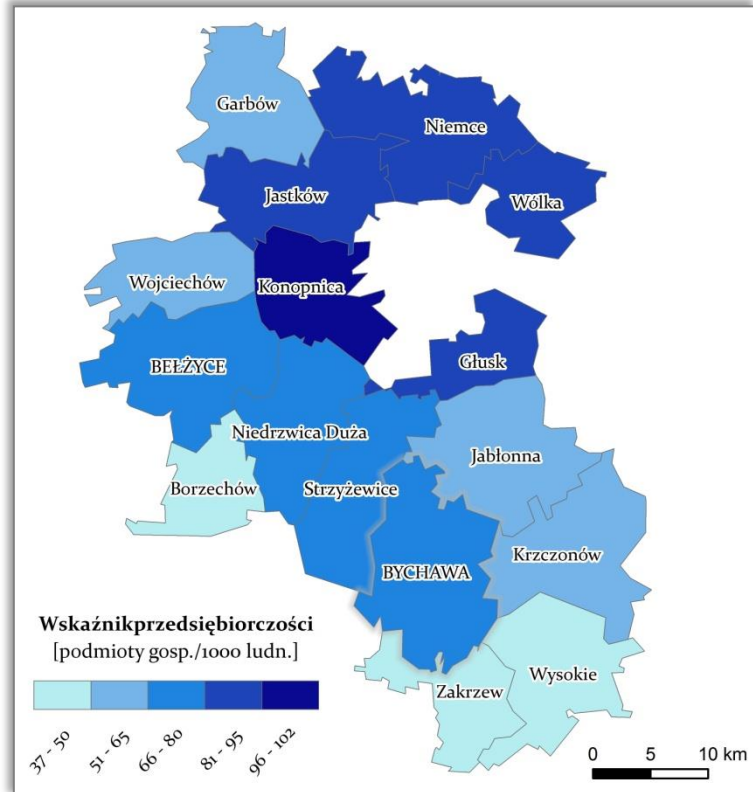
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Analizując sferę gospodarczą, oprócz bezwzględnej liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, należy uwzględnić wskaźnik przedsiębiorczości, mierzony liczbą podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na 1000 mieszkańców. Wskaźnik dla Gminy

Bychawa wynosi 66 podmiotów na 1000 mieszkańców i jest dużo niższy niż wskaźnik dla województwa (80 podmiotów) i powiatu lubelskiego (76 podmiotów).

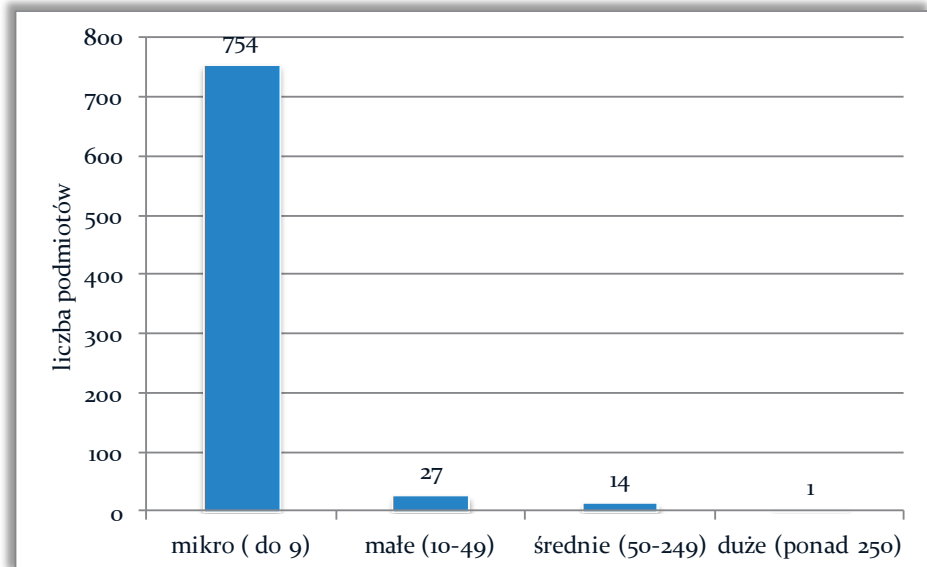
Mapa 7. Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Na terenie Gminy Bychawa najwięcej jest mikroprzedsiębiorstw, zatrudniających do 9 pracowników (95% wszystkich podmiotów gospodarczych). Według danych BDL GUS w 2014 roku funkcjonowało tu jedno duże przedsiębiorstwo, zatrudniające ponad 250 pracowników.

Wykres 9. Struktura wielkościowa podmiotów gospodarczych w Gminie Bychawa

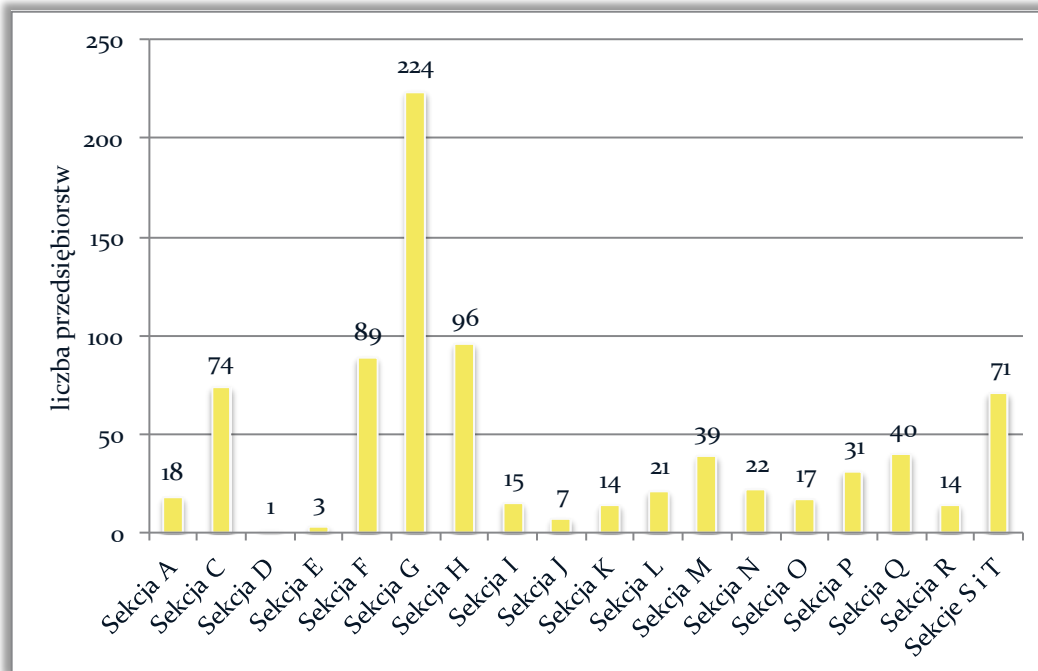

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W podziale na sekcje PKD 2007 najwięcej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w Gminie Bychawa w sekcji G, czyli handel i naprawa pojazdów. Znaczna liczba podmiotów występuje również w sekcji H (transport i gospodarka magazynowa), F (budownictwo) oraz C (przetwórstwo przemysłowe).

Wykres 10. Liczba podmiotów gospodarczych w Gminie Bychawa w podziale na sekcje PKD⁸

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

⁸ Wyjaśnienie skrótów sekcji PKD 2007:

Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – Budownictwo

Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa

Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – Informacja i komunikacja

Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

Sekcja P – Edukacja

Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – Pozostała działalność usługowa

Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne

Poniżej zestawiono najważniejsze przedsiębiorstwa funkcjonujące na obszarze Gminy Bychawa.

Tabela 12. Przedsiębiorstwa funkcjonujące na obszarze Gminy Bychawa

Nazwa przedsiębiorstwa	Branża	Lokalizacja
„PIEKARNIA” Janusz Kowalski	Spożywcza/handel	Bychawa
Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”	Spożywcza/handel	Bychawa
Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska	Spożywcza/handel	Bychawa
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „ADACHIP” Dorota Dyś	Budowlana/handel	Bychawa
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MAR-JOLA” Mariola i Tomasz Widerlik	Metalowa/handel	Bychawa
„AUTO-GAZ” S.C. Mariusz i Katarzyna Grodzińscy	Motoryzacyjna	Bychawa
„LUMER” Hurt-Detal Leszek Szewczyk	Papiernicza/handel	Bychawa
Firma Usługowo-Handlowa Produkcyjna „RZIS” Roman Rusinek	Fotograficzna	Bychawa
PHU „SAWAT” Sagan Wiesław	Spożywcza/handel	Bychawa
Tadeusz Dzwonowski	Spożywcza/handel	Bychawa
PPHU „MAKRA” Marian Krawczyk	Budowlana/handel	Bychawa
P.W. „FAMI” Michał Famielec	Budowlana	Bychawa
„AUTO-MAR” Andrzej Migryt	Motoryzacyjna/handel	Bychawa
Hurtownia elektryczna Wiesław Lenart	Elektryczna	Bychawa
PHU Zbigniew Tylus	Spożywcza/handel	Bychawa
Sklep spożywczy warzywa owoce Mieczysław Wac	Spożywcza/handel	Bychawa
Handel gazem płynnym Teresa Wiater	Paliwowa/handel	Bychawa
PHU „PETRO-MART” S.C. Magdalena Bancercz Andrzej Bielecki	Paliwowa/handel	Bychawa
Instalacje sieciowe		Bychawa
Regmunt Gustaw „VOYAGER” S.C.	Transportowa	Bychawa
„T.J.T” Usługi Transportowo-Sprzętowe Handel Jan Tanikowski	Transport/handel	Bychawa
„PASAŻER” Mariusz Igras	Transportowa	Marysin
„PRO-AGRO” Jan Rząd S.J.	Rolnicza/handel	Gałęzów
Mirosław Bartnik	Rolnicza/handel	Gałęzów-Kolonia Pierwsza
Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MEGA” S.C. Janina i Edward Skrzypek	Spożywcza	Stara Wieś Pierwsza
Piekarnia „EMARK” Grażyna Wiurkiewicz- Jurycka	Spożywcza/handel	Stara Wieś Pierwsza
Firma Usługowo-Handlowa „AXEL” Artur Chrzanowski	Informatyczna	Stara Wieś Pierwsza
P.P.H.U. „PEK-POL” Ryszard Pelak	Spożywcza/handel	Stara Wieś Trzecia
Skórka Sylwester P.P.U.H. „SYLMEX”	Spożywcza/handel	Wandzin
Rejonowy Bank Spółdzielczy w Bychawie	Finansowa	Bychawa
Bank PKO BP	Finansowa	Bychawa

Bank PEKAO S.A.	Finansowa	Bychawa
Rejonowy Bank Spółdzielczy	Finansowa	Bychawa
Kowalski Janusz i Regina Piekarnia	Spożywcza	Bychawa
Car-Gaz Grodziński Andrzej	Motoryzacyjna	Bychawa
Tomax PHUP Krawczyk K.	stolarstwo	Osowa
„Bar U Saszy” Mariusz Sawicki	Spożywcza/gastronomia	Bychawa
Firma Wielobranżowa Podzamcze Adam Popławski	różne	Bychawa
Zakład Pogrzebowy Popławska Stanisława	usługi	Bychawa
Moto Szlif Bryk	regeneracja silników, turbosprężarek i sprężarek powietrza	Stara Wieś Trzecia
JĘDREK PPHU A. Grzywa	Transport ciężarowy, skup zboża	Zdrapy
Firma Handlowa Milena Rozwód	Handel	Bychawka Druga
Sprzedaż płodów rolnych Sak Grzegorz	Handel	Bychawka Druga

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Na terenie Gminy Bychawa wyróżnia się kilka przedsiębiorstw. Jednym z nich jest Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska, powstała na początku XX wieku. Spółdzielnia wybudowała na terenie gminy wiele budynków: masarnię, piekarnię, magazyny zbożowe, 6 sklepów w miejscowościach wiejskich, wytwórnię wód gazowanych, rozlewnię piwa, dom towarowy, restaurację „Arkadia” i pawilon handlowy. Obecnie spółdzielnia daje miejsca pracy w sklepach spożywczych zarówno na terenie Bychawy, jak i w miejscowościach wiejskich gminy, a także w piekarni.

Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Bychawie została założona w 1928 r. Spółdzielnia posiada status zakładu unijnego od listopada 2006. Surowiec do produkcji pozyskiwany jest z terenów pozbawionych wielkiego przemysłu, a więc czystych ekologicznie. Atutem Spółdzielni jest to, że produkuje swoje wyroby metodami tradycyjnymi, przez co posiadają one doskonałe walory smakowe, zdrowotne i nie zawierają środków konserwujących ani barwiących. Wyroby OSM w Bychawie to m.in. 2 produkty wpisane na listę Produktów Tradycyjnych województwa lubelskiego: masło i twaróg.

Na obszarze Gminy Bychawa działa również certyfikowane przedsiębiorstwo „Fami” specjalizujące się w budowaniu konstrukcji stalowych oraz firma Pro-Agro oferująca środki ochrony roślin, nawozy, pasze.

Rejonowy Bank Spółdzielczy w Bychawie działa nieprzerwanie od dnia 6 listopada 1906 roku kiedy to postanowiono o założeniu Bychawskiego Towarzystwa Oszczędnościowo-Kredytowego, przyszłego Banku Spółdzielczego w Bychawie. Centrala Banku od 1913 roku funkcjonuje w okazałym budynku, który do dnia dzisiejszego nie zmienił swojego przeznaczenia i stanowi również ozdobę głównej ulicy Bychawy. Bank prowadzi uniwersalną obsługę finansową na rzecz społeczności lokalnej, jednostek samorządu terytorialnego, samorządowych instytucji kultury, rolników indywidualnych oraz małych i średnich przedsiębiorców z terenu Miasta i Gminy Bychawa oraz powiatu lubelskiego, zatrudnia 57 osób z terenu swojego działania.

W Mieście Bychawa na ulicy Sportowej we wtorki odbywa się cotygodniowy handel na utwardzonym targowisku miejskim o powierzchni 4100 m². Na 89 stanowiskach można tu kupić produkty od lokalnych dostawców i producentów.

Niezwykle istotną branżą w ramach sektora przedsiębiorczości pozarolniczej jest branża turystyczna. Atrakcyjność turystyczna kształtowana jest pod wpływem wielu różnorodnych czynników. Pośród najważniejszych z nich należy wymienić potencjał turystyczny (walory i stan jakościowy środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwo kulturowe), a także zagospodarowanie turystyczne, przede wszystkim zaś istniejącą bazę noclegową i gastronomiczną.

Gmina Bychawa posiada liczne walory turystyczne, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe. Niestety słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna uniemożliwia ich pełne wykorzystanie do rozwoju gminy.

Na obszarze Gminy Bychawa funkcjonują jedynie trzy obiekty noclegowe:

- ✦ Pensjonat „Parkowe Zacisze” w Bychawie, funkcjonujący przez cały rok i oferujący turystom 12 miejsc noclegowych,
- ✦ Agroturystyka „Pod Grodziskiem” w Zdrapach, również będąca obiektem całorocznym, z 8 miejscami noclegowymi,
- ✦ Pensjonat „Jagodziniec” w Starej Wsi Trzeciej, jest to obiekt całoroczny, oferujący 8 miejsc noclegowych.

Fot. 5. Pensjonat „Parkowe Zacisze”, Agroturystyka „Pod Grodziskiem” i Pensjonat „Jagodziniec”

Źródła: <http://www.parkowezacisze.com/hotel.html>, <http://www.agrozdrapy.pl/index.php/galeria#!prettyPhoto>,
<http://www.fajnewczasy.pl/noclegi/bychawa/agroturystyka/66026>

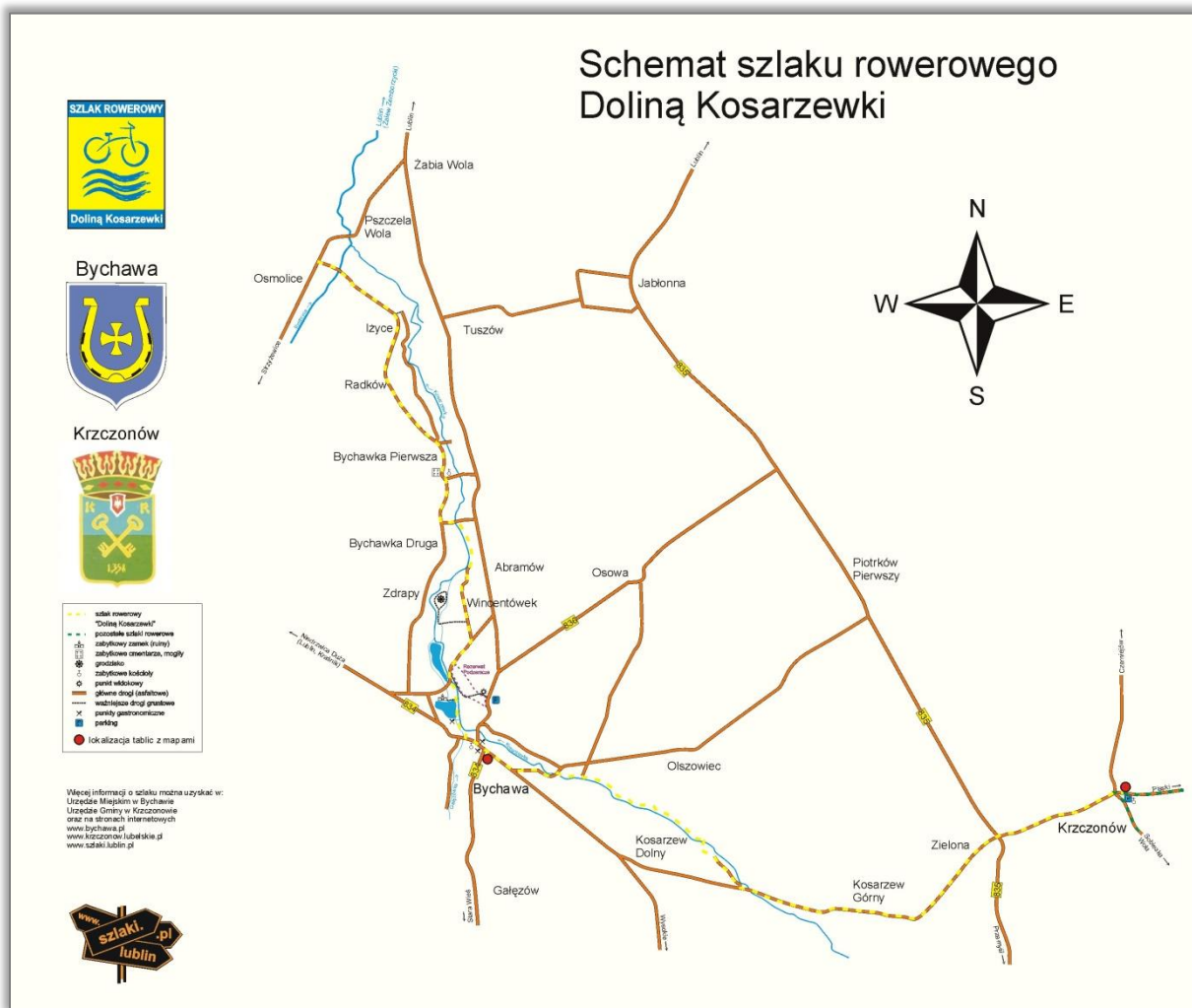
Bardziej rozwinięta na terenie gminy jest baza gastronomiczna. Działa tu 7 obiektów gastronomicznych, z czego 1 to obiekt sezonowy:

- ✦ Restauracja „Parkowe Zacisze” – ul. Pileckiego,
- ✦ Restauracja „U Saszy” – w obrębie ulic Pileckiego i Zamkowej – czynna w miesiącach IV-X, imprezy okolicznościowe organizuje przez cały rok,
- ✦ Restauracja „Dragon” – ul. Marsz. J. Piłsudskiego 18,
- ✦ Garmażerka „Nadziany Widelec” – ul. Marsz. J. Piłsudskiego 79,
- ✦ Restauracja „Imperium Smaku” – ul. Marsz. J. Piłsudskiego 18,
- ✦ Kawiarnia Artystyczna „Złota Lira” – Bychawskie Centrum Kultury, ul. Marsz. J. Piłsudskiego 34,
- ✦ Kawiarnia „Poczekalnia” – ul. Kościuszki.

Walory przyrodnicze Gminy Bychawa można podziwiać z wytyczonego na jej obszarze szlaku rowerowego „Doliną Kosarzewki”. Podmiotem zarządzającym szlakiem jest Gmina Bychawa. Żółty Szlak rowerowy „Doliną Kosarzewki” to 26 km oznakowanej trasy przebiegającej przez teren trzech gmin: Strzyżewice (6 km), Bychawa (13 km) i Krzczonów (6 km). Rozpoczyna się w Osmolicach, przebiega przez Iżycze, Bychawkę (obok zabytkowego cmentarza i kościoła), Zdrapy (okolice średniowiecznego grodziska), Bychawę (tereny zalewu, ruin pałacu, rezerwatu roślinności kserotermicznej „Podzamcze”, centrum miasta), źródła rzeki w Woli Dużej, Skawinku, Kosarzewie oraz przez Krzczonowski Park Krajobrazowy do centrum Krzczonowa.

Ryc. 1. Przebieg szlaku rowerowego „Doliną Kosarzewki”

Źródło: http://szlaki.lublin.pl/images/stories/szlaki/bychawa_krczczonow.jpg

Gmina Bychawa planuje utworzenie trzech szlaków turystycznych:

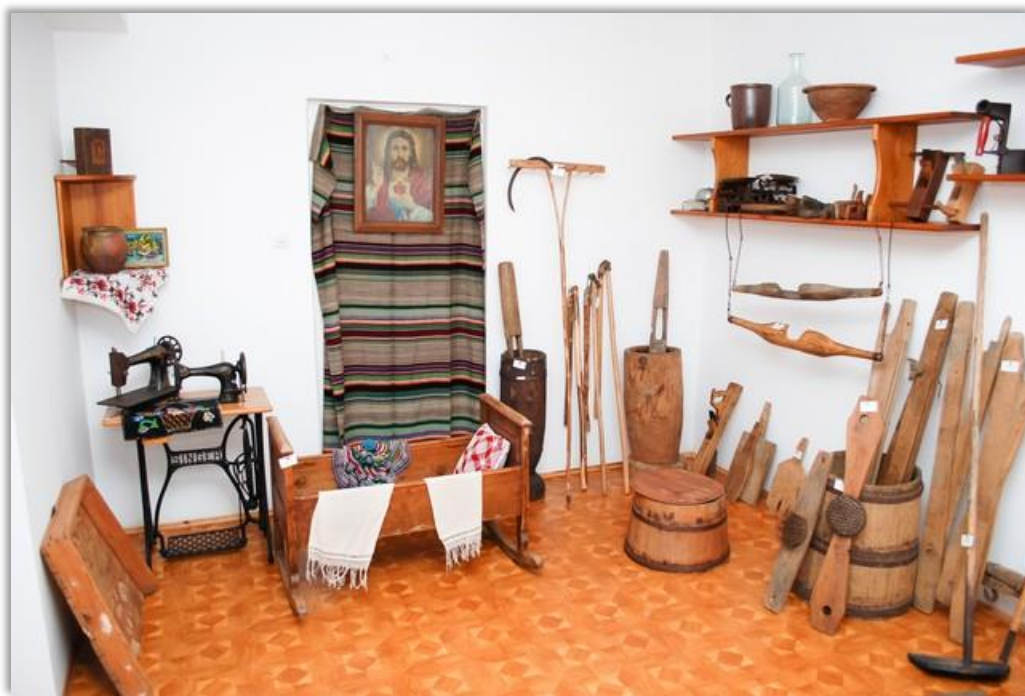
- szlak rowerowy po gminie Bychawa,
- szlak turystyczny „Śladami dworów, dworków i ziemian”,
- trasa turystyczna „Szlakiem cmentarzy z I wojny światowej”.

Oprócz licznych zabytków i osobliwości przyrody Gmina Bychawa może zaoferować turystom liczne dodatkowe atrakcje. Jedną z największych atrakcji jest Zalew „Podzamcze”, będący łowiskiem wędkarskim. W celu wędkowania na zalewie konieczne są karty i zezwolenia Polskiego Związku Wędkarskiego.

Atrakcją o charakterze kulturalnym jest Bychawska Izba Regionalna, mieszcząca się na ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 33 w Bychawie. Jest to lokalne minimuzeum etnograficzne zawierające dawne sprzęty gospodarstwa domowego z podbychawskiej wsi. Izba udostępniana jest bezpłatnie na życzenie osób chętnych do obejrzenia jej zbiorów. Podmiotem, który prowadzi izbę jest Bychawskie Towarzystwo Regionalne.

Fot. 6. Bychawska Izba Regionalna

Źródło: <http://www.bychawa.pl/dla-turystow/566-izba-regionalna.html>

Atrakcją jest również izba pamięci ks. Antoniego Kwiatkowskiego na ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 81 w Bychawie. Jest to szkolne minimuzeum historyczne poświęcone osobie patrona Zespołu Szkół im. ks. A. Kwiatkowskiego w Bychawie. Izba również udostępniana jest bezpłatnie na życzenie przez szkołę.

Gmina Bychawa to również miejsce wytwarzania smacznych produktów regionalnych:

- ✦ **Pierogi z Bychawy** – lokalny produkt kulinarny do kupienia w sklepach na terenie miasta: sklep firmowy OSM w Bychawie; Restauracja „U Saszy” oraz w niektórych na terenie Lublina i Krzczonowa,
- ✦ **Masło extra z Bychawy i Twaróg z Bychawy** – lokalne produkty kulinarne wpisane na Listę Produktów Tradycyjnych Województwa Lubelskiego w 2013 i 2014 roku, do kupienia we wszystkich sklepach na terenie miasta i gminy oraz w niektórych na terenie kraju. Podmiotem wytwarzającym te produkty jest Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Bychawie,
- ✦ **Chleb starowiejski** – na Liście Produktów Tradycyjnych figuruje od 15 lipca 2015 r. Produkt został zarejestrowany w kategorii wyroby piekarnicze i cukiernicze, do kupienia w większości sklepów na terenie miasta i gminy oraz na terenie województwa. Chleb jest wytwarzany przez Piekarnię „Emark” S.C. w Starej Wsi Pierwszej.

W celu promocji turystycznej gminy, przez prawie cały rok organizowane są liczne imprezy.

Tabela 13. Kalendarz imprez cyklicznych w Gminie Bychawa

Impreza	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Karnawałowy Pokaz Fryzur	X	X										
Koncert z cyklu „Pomóż Dzieciom przetrwać zimę”	X											
Imprezy literacko-kulinarne z cyklu ...dla Mola			X	X					X			
Festiwal Piosenki Dziecięcej „Kamerton”				X								
Ogólnopolski Festyn „W Krainie Pierogów”					X							
Bieg „Bychawa na 3-Go! Biegnij, baw się, bądź!”					X							
Pokaz użytkowania koni					X							
Spotkania międzypokoleniowe					X							
Mały Konkurs Recytatorski					X							
Zawody wędkarskie o Puchar Burmistrza Bychawy					X							
Zawody strzeleckie o Puchar Burmistrza Bychawy					X							
Międzynarodowa Gala Orkiestr Dętych						X						
Rajd rowerowy po gminie Bychawa						X	X		X	X		
Festyn „Dziecięca Bychawa”						X						
Noc Świętojańska nad zalewem						X						
Bene Meritus czyli Wieczór z ks. A. Kwiatkowskim						X						
Turniej Koszykówki Ulicznej						X						
Międzynarodowy festiwal „Śladami Singera”							X					
Dożynki Gminne								X				
Piknik Rodzinny, czyli nietypowa wywiadówka									X			

Turniej w tenisie ziemnym									X		
Zawody strzeleckie o Puchar Przewodniczącego Rady Miejskiej w Bychawie									X		
Turniej w piłce siatkowej o Bychawską Podkowę										X	
Turniej rodzinny w tenisie stołowym											X
Bychawskie Spotkania Regionalne											X

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Atrakcyjność inwestycyjna

Na obszarze Gminy Bychawa znajduje się teren inwestycyjny „Podzamcze”, ulica Budnego i Pileckiego. Jest on położony na działkach: 36/2, 42/1, 46/7, 46/12, 46/13, 46/15, 46/16, 46/18, 46/9. Działają tu przedsiębiorstwa produkcyjno-handlowe i usługowe. Teren wymaga uzbrojenia w infrastrukturę techniczną. Jedna z działek w obrębie terenu inwestycyjnego „Podzamcze” należy do gminy (36/4) i również wymaga uzbrojenia.

2.6. Infrastruktura techniczna

Pod pojęciem infrastruktury technicznej na ogół rozumie się urządzenia oraz sieci przesyłowe, a także związane z nimi obiekty, świadczące niezbędne usługi zarówno dla mieszkańców, jak również dla zlokalizowanych na ich terenie podmiotów gospodarczych. Należy podkreślić, iż nagromadzenie infrastruktury technicznej, a także jej stan jakościowy, wpływają na poziom życia ludności, a także stanowią istotny czynnik atrakcyjności inwestycyjnej.

Infrastruktura transportowa

Na układ komunikacyjny Gminy Bychawa składają się drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne. Przez gminę nie przebiegają drogi krajowe, w związku z czym Gmina Bychawa charakteryzuje się słabą zewnętrzną dostępnością komunikacyjną.

Szkielet komunikacyjny gminy stanowią drogi wojewódzkie. Przecinają one gminę w kierunku południkowym:

- ✦ droga nr 834 – droga wojewódzka klasy Z (zbiorcza), łącząca Bełżyce z miejscowością Stara Wieś Druga w Gminie Bychawa, na odcinku Bychawa-Stara Wieś Druga przebieg drogi jest kręty, ze względu na usytuowanie w dolinie rzeki Gałęzówki,
- ✦ droga nr 836 – droga wojewódzka klasy Z (zbiorcza), łączy Bychawę z węzłem drogowym „Piaski-Wschód” w Kębłowie na zachód od Piask na drodze ekspresowej S12/S17,
- ✦ droga nr 842 – droga wojewódzka klasy G (główna), łączy dwie drogi krajowe: drogę krajową nr 19 w Rudniku Szlacheckim z drogą krajową nr 17 w Krasnymstawie.

Drogi wojewódzkie łączą Gminę Bychawa z najbliższymi drogami krajowymi: jadąc drogą nr 834 na północny zachód dotrzemy do drogi krajowej nr 19, podobnie jadąc drogą 842 na zachód. Droga nr 836 łączy Gminę Bychawa z drogą ekspresową nr 12/17. Na terenie gminy długość dróg wojewódzkich to 25,838 km.

Na terenie Gminy Bychawa biegnie 16 dróg powiatowych o łącznej długości 79,148 km: 2269 L, 2278 L, 2279 L, 2280 L, 2283 L, 2284 L, 2285 L, 2287 L, 2288 L, 2294 L, 2295 L, 2296 L, 2297 L, 2298 L, 2303 L, 2304 L. Dzięki tak gęstej siatce dróg, niemal z każdego miejsca w gminie można w krótkim czasie przemieścić się w inne oraz dotrzeć do siedziby gminy – Miasta Bychawa.

Uzupełnieniem układu komunikacyjnego Gminy Bychawa są drogi gminne, które liczą 95,545 km. Stan techniczny wielu dróg gminnych jest niezadowalający. W celu jego poprawy gmina planuje następujące inwestycje:

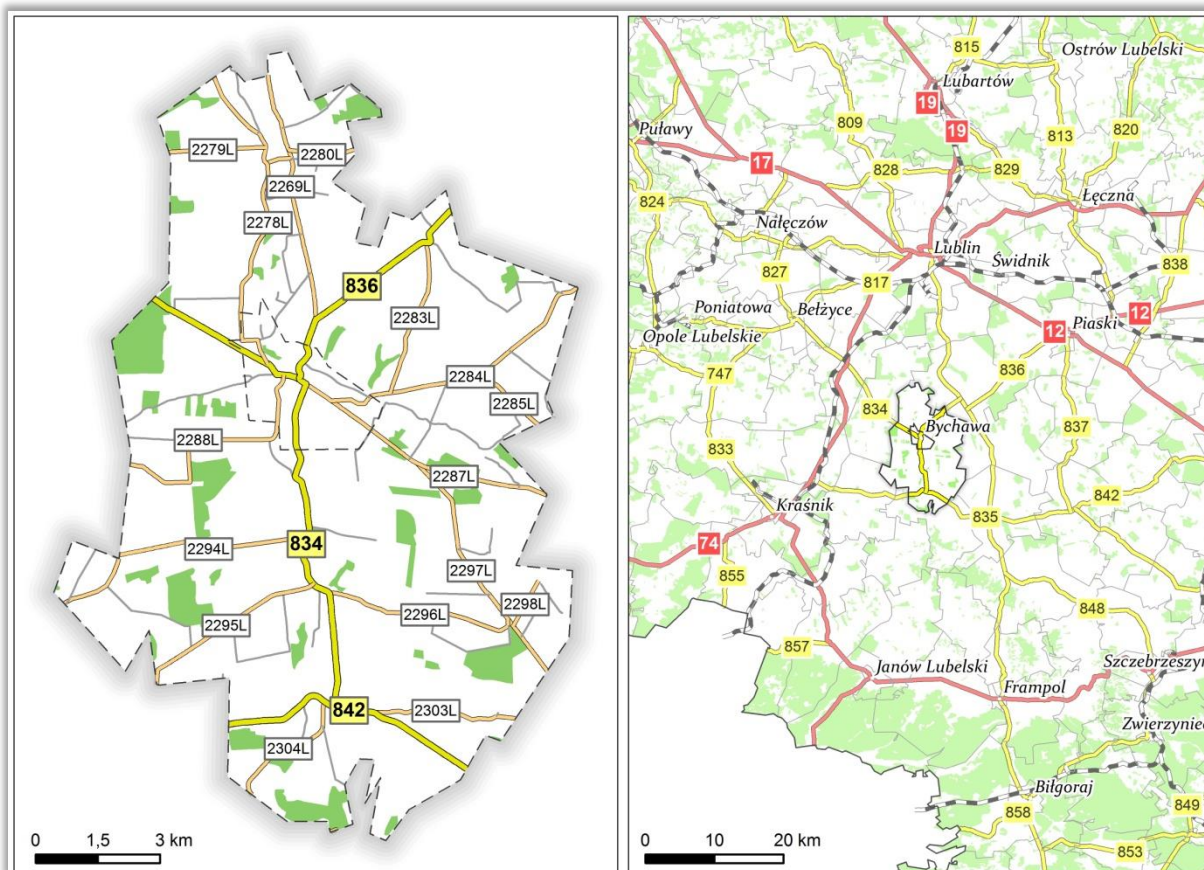

- ✦ Budowa nawierzchni ulicy M. Dąbrowskiej w Bychawie,
- ✦ Budowa nawierzchni ulicy Pileckiego w Bychawie,
- ✦ Budowa nawierzchni drogi gminnej ul. Budnego i ul. Grota Roweckiego w Bychawie,
- ✦ Remont ulicy i chodników na ul. Szarych Szeregów w Bychawie,
- ✦ Utwardzenie nawierzchni ulicy M. Reja w Bychawie,
- ✦ Budowa ulic i chodników na osiedlu „Nad Doliną”,
- ✦ Remont chodników i ulicy Gen. W. Sikorskiego w Bychawie,
- ✦ Budowa chodnika wzdłuż ul. Partyzantów,
- ✦ Budowa chodnika w ciągu drogi Bychawa- Stara Wieś Bychawa,
- ✦ Budowa chodnika w ciągu drogi wojewódzkiej nr 836 w miejscowości Osowa,
- ✦ Odbudowa chodnika wzdłuż ul. Reymonta w Bychawie,
- ✦ Budowa chodnika wzdłuż drogi powiatowej nr 2288L, ul. Grodzany w Bychawie.
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107208L w Leśniczówce,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107142L w Łęczycy
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107199L w Marysinie,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107233L: Osowa-Kolonia – Olszowiec Kolonia,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107235L w Osowie,
- ✦ Budowa drogi gminnej w Bychawce Drugiej Kolonii,
- ✦ Budowa drogi gminnej: Bychawka Pierwsza – Bychawka Trzecia,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107232L: Olszowiec – Olszowiec Kolonia,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107231L w Romanowie,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107233 L w Osowie Kolonii,
- ✦ Budowa drogi gminnej Nr 107230 L: Kosarzew Dolny Kolonia – Romanów.

Gmina Bychawa posiada dość dobrą dostępność komunikacyjną do Lublina – stolicy województwa i zarazem siedziby powiatu lubelskiego. Najkrótsza trasa prowadzi drogą wojewódzką nr 836 i drogą powiatową nr 2269L. Trasę ok. 30 km można przejechać w ok. 35 min. Do Lublina można dojechać również samą drogą nr 836 (32 km, 37 min). Ponadto Gmina Bychawa jest położona w odległości 33 km od Kraśnika, 27 km od Bełżyc i 30 km od Piask.

Mapa 8. Położenie komunikacyjne Gminy Bychawa

Źródło: opracowanie własne

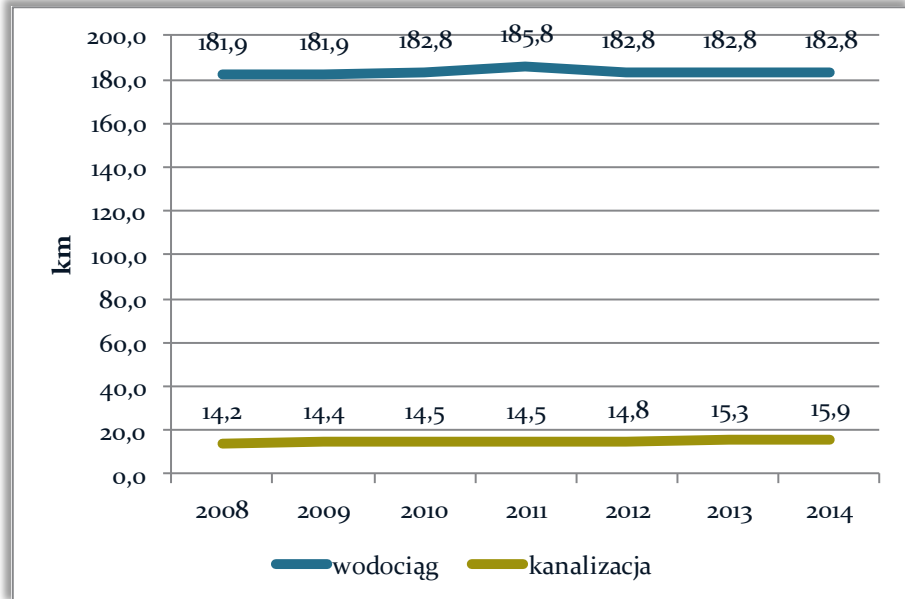
Z Miasta Bychawa w kierunku Lublina kursuje prywatny transport zbiorowy. Busesy odjeżdżają w dzień roboczy średnio co 15 minut, dzięki czemu mieszkańcy mają dobry dojazd do szkół ponadgimnazjalnych i wyższych oraz do pracy. Ponadto busey kursują pomiędzy Miastem Bychawa a miejscowościami na terenie gminy: Stara Wieś Pierwsza, Gałęzów, Józów oraz do okolicznych gmin: Zakrzew (gmina Zakrzew), Boża Wola (gmina Zakrzew), Nikodemów (gmina Zakrzew), Targowisko (gmina Zakrzew), Krzczonów (gmina Krzczonów), Wysokie (gmina Wysokie), Biskupie (gmina Wysokie), Żółkiewka (gmina Żółkiewka).

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

Stan zwodociągowania i skanalizowania obszaru Gminy Bychawa jest na dość dobrym poziomie. Długość sieci wodociągowej do 2011 roku zwiększała się, w 2012 roku zmniejszyła się o 3 km, co może być związane z wymianą starych rur na nowe i z nieznaczną zmianą ich przebiegu. Infrastruktura kanalizacyjna znajduje się jedynie na obszarze Miasta Bychawa. Od 2008 roku długość sieci kanalizacyjnej systematycznie rośnie. W 2014 roku gmina posiadała sieć wodociągową o długości 182,8 km i 15,9 km kanalizacji.

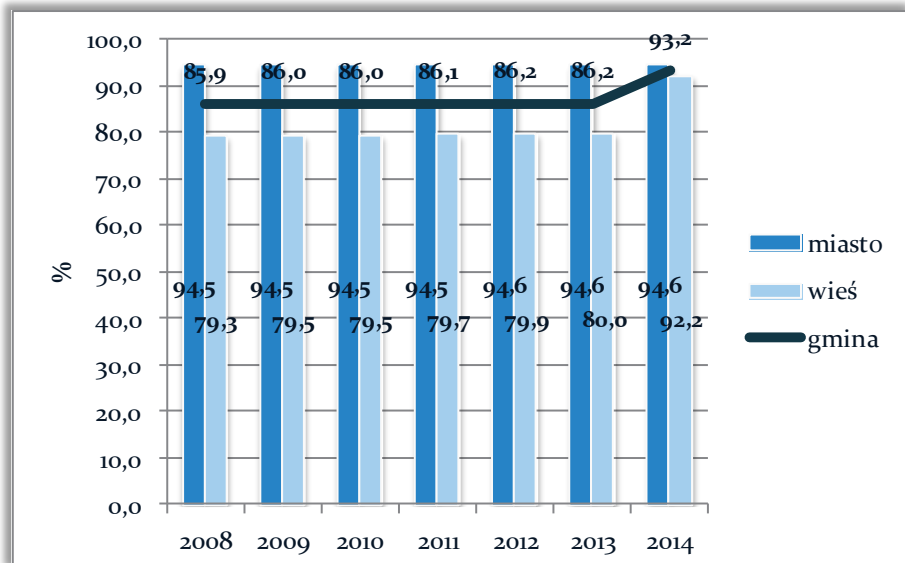
Wykres 11. Zmiany długości sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Wskaźnikiem, który obrazuje poziom wyposażenia gminy w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną jest udział korzystającej z niej ludności w ogólnej liczbie mieszkańców. W 2013 roku z wodociągu korzystało 86,2% mieszkańców Gminy Bychawa, natomiast już w 2014 roku udział ten zwiększył się do poziomu 93,2% przy niezmiennym długości sieci. Było to spowodowane przyłączeniem się do sieci mieszkańców z obszaru wiejskiego gminy, którzy dotychczas z niej nie korzystali pomimo takiej możliwości. Na obszarze miasta udział korzystających z wodociągów w 2014 roku wynosił 94,6%, zaś na obszarze wiejskim 92,2%. Pozostali mieszkańcy gminy pobierają wodę z własnych studni. W planach Władz Gminy jest budowa linii wodociągowej na ul. Polnej w Bychawie.

Wykres 12. Udział ludności korzystającej z infrastruktury wodociągowej w Gminie Bychawa

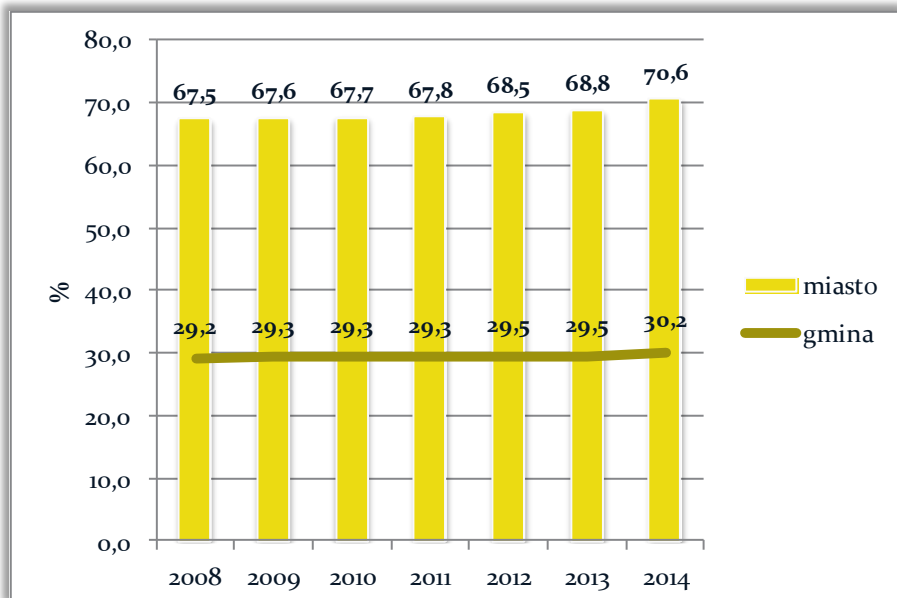

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2014 roku wyniósł w skali całej gminy 30,2%. W Mieście Bychawa wskaźnik ten wynosił 70,6%. Na obszarze wiejskim brakuje infrastruktury kanalizacyjnej.

Wykres 13. Udział ludności korzystającej z infrastruktury kanalizacyjnej w Gminie Bychawa

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W Gminie Bychawa funkcjonuje jedna biologiczna oczyszczalnia ścieków o przepustowości 1440 m³/dobę i równoważnej liczbie mieszkańców (RLM) wynoszącej 10 315. W ciągu 2014 roku oczyszczonych zostało 137 dam³ ścieków.

Oczyszczalnia ścieków w Bychawie jest eksploatowana przez Bychawskie Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. Jest to spółka prawa handlowego, która realizuje zadania własne gminy wynikające z ustawy o samorządzie terytorialnym. Będąc komunalną osobą prawną działa we własnym imieniu i na własny rachunek. Właścicielem Spółki jest w 100% Gmina Bychawa. Przedmiotem działania Spółki jest:

- pobór, uzdatnianie, rozprowadzanie i sprzedaż wody,
- odbiór i oczyszczanie ścieków,
- eksploatacja sieci wodno-kanalizacyjnej:
 - eksploatacja oczyszczalni ścieków,
 - prowadzenie prac remontowych,
 - prowadzenie prac konserwacyjnych sieci i obiektów infrastruktury wodno-kanalizacyjnej,
 - modernizacja sieci i prowadzenie inwestycji w zakresie gospodarki wodno-ściekowej,
- zbiórka odpadów komunalnych,
- obsługa nieruchomości, w tym:
 - administrowanie budynkami komunalnymi,
 - zarządzanie wspólnotami mieszkaniowymi,
- pozostała działalność usługowa, w tym:
 - urządzenie i utrzymanie terenów zieleni miejskiej,

- usługi remontowo-budowlane.

Bychawskie Przedsiębiorstwo Komunalne realizuje działalność statutową poprzez 3 zakłady:

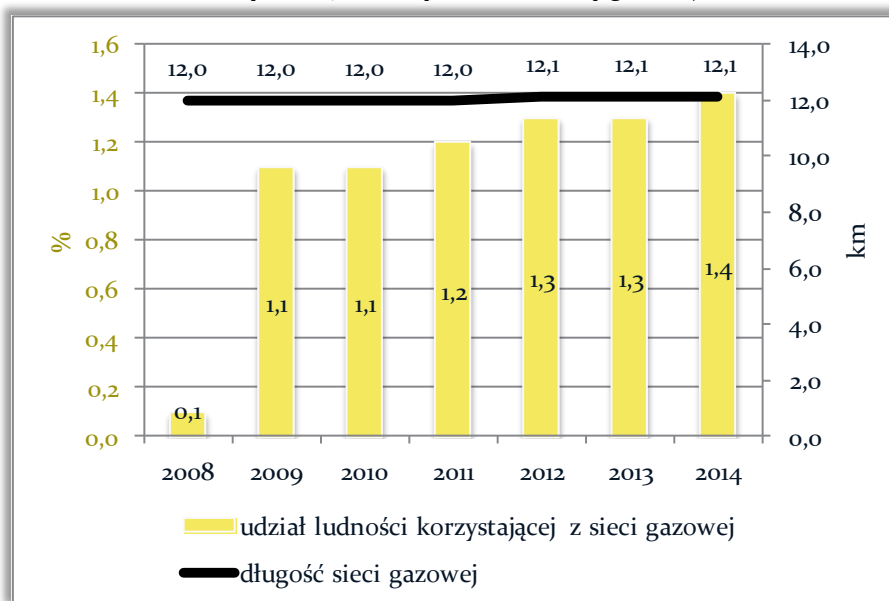
- ✦ Zakład Wodociągów i Kanalizacji (ZWik),
- ✦ Zakład Gospodarki Mieszkaniowej (ZGM),
- ✦ Zakład Transportu, Oczyszczania i Zieleni (ZTOiZ).

Obecnie mieszkańcy gminy korzystają z 17 przydomowych oczyszczalni ścieków i 1197 zbiorników bezodpływowych. W gminie funkcjonuje również 1 stacja zlewna.

Infrastruktura gazowa

Przez teren Gminy Bychawa nie przebiega gazociąg średniego i wysokiego ciśnienia, ani gazociąg magistralny, nie ma tu też stacji redukcyjnych gazu. Od 2008 roku długość sieci gazowej nieznacznie wzrosła o 136 m. Zwiększył się również udział ludności korzystającej z sieci gazowej o 1,3 punktu procentowego. Do 2011 roku dostęp do infrastruktury gazowej mieli jedynie mieszkańcy obszaru wiejskiego Gminy Bychawa. Od 2012 roku również 0,1% mieszkańców miasta ma dostęp do gazu.

Wykres 14. Zmiany infrastruktury gazowej w latach 2008-2014

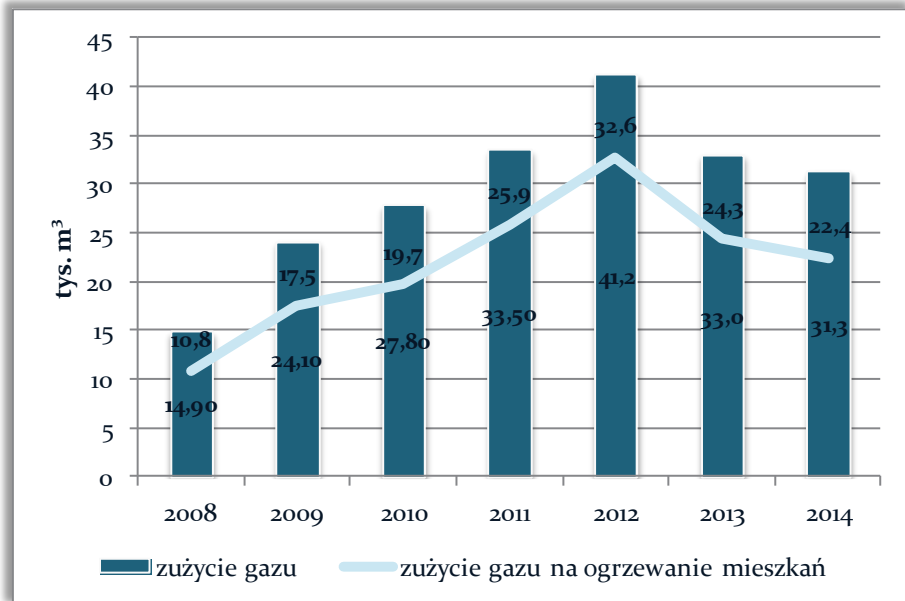

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Zużycie gazu, w tym zużycie na ogrzewanie mieszkań, w Gminie Bychawa do 2012 roku rosło, natomiast od 2013 roku zaczęło spadać. W 2014 zużycie wynosiło 31,3 tys. m³, w tym 71% zostało wykorzystane na ogrzewanie mieszkań.

Wykres 15. Zużycie gazu w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W planach Gminy Bychawa jest rozbudowa sieci gazowej na obszarze całej gminy.

Gospodarka odpadami

Na gospodarowanie odpadami składają się działania związane ze zbieraniem, transportem, odzyskiem, unieszkodliwianiem oraz nadzorem nad miejscami unieszkodliwiania odpadów. Do zasad racjonalnego gospodarowania odpadami należy zapobieganie powstawaniu odpadów, ograniczanie ilości odpadów, ograniczanie negatywnego oddziaływania odpadów na środowisko, zapewnienie odzysku odpadów zgodnego z zasadami ochrony środowiska oraz zapewnienie unieszkodliwiania odpadów, których nie udało się poddać odzyskowi.

W 2014 roku w Gminie Bychawa zebrano łącznie 1031,7 t odpadów komunalnych. Za odbiór odpadów na terenie Gminy Bychawa zgodnie z nowelizacją ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach z dnia 1 stycznia 2012 roku odpowiedzialna jest gmina. W związku z tym, każda gmina zobowiązana została do zorganizowania przetargów na odbiór odpadów komunalnych i na zagospodarowanie tych odpadów w trybie ustawy Prawo Zamówień Publicznych.

W Planie Gospodarki Odpadami dla Województwa Lubelskiego 2017 województwo lubelskie podzielone zostało na 9 regionów gospodarowania odpadami i wyznaczono Regionalne Instalacje Przetwarzania Odpadów (RIPOK). Gmina Bychawa została zaliczona do Regionu Południowo-Zachodniego. Na terenie tego regionu funkcjonują dwie Regionalne Instalacje Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK): Zakład Zagospodarowania Odpadów z siedzibą w Kraśniku oraz Zakład Zagospodarowania Odpadów Komunalnych w Bełżycach.

Na terenie Gminy Bychawa, przy ul. A. Budnego, zorganizowano Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych. W zamian za uiszczoną przez właścicieli nieruchomości opłatę za gospodarowanie odpadami komunalnymi mieszkańcy do punktu selektywnej zbiórki mogą bezpłatnie dostarczyć: odpady komunalne ulegające biodegradacji, odpady zielone,

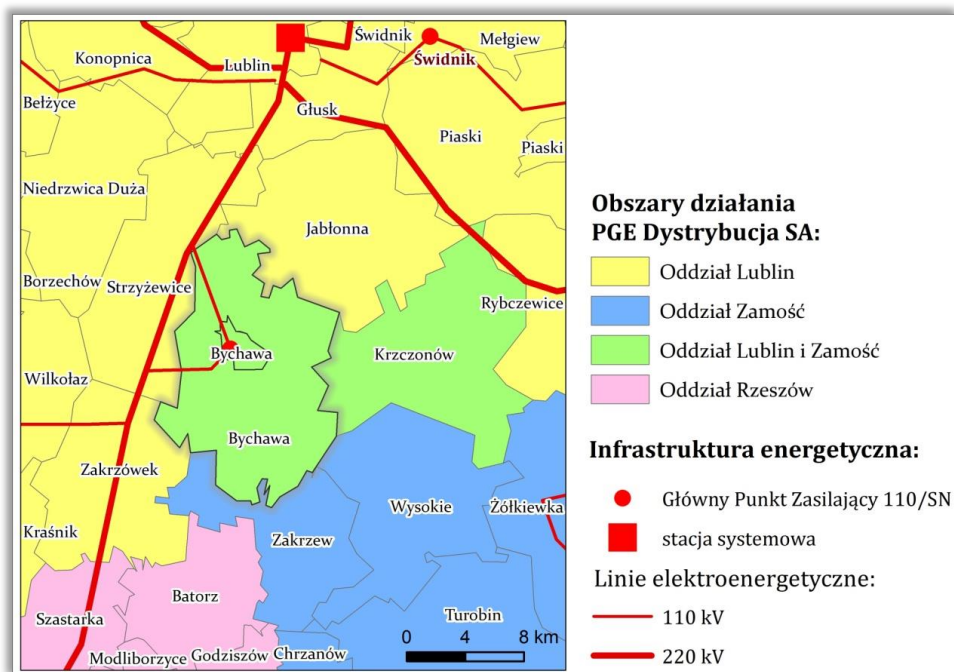
przeterminowane leki, chemikalia, zużyte baterie i akumulatory, zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny, meble i inne odpady wielkogabarytowe, odpady budowlane i rozbiórkowe, zużyte opony, popiół.

Do 1 lipca 2013 roku Gmina Bychawa składowała odpady na składowisku odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Zdrapach. We wrześniu 2015 r. zakończony został proces rekultywacji tego składowiska. Odpady komunalne przekazywane są do Zakładu Zagospodarowania Odpadów Komunalnych.

Infrastruktura elektroenergetyczna

Dystrybucją energii elektrycznej na terenie Gminy Bychawa zajmują się dwa oddziały PGE Dystrybucja: oddział Lublin i oddział Zamość Sp. z o.o. Przez teren gminy przebiega linia elektroenergetyczna o niskim napięciu 110 kV. Sieć jest prowadzona w większości liniami napowietrznymi. Na terenie Miasta Bychawa funkcjonuje jeden główny punkt zasilający (GPZ).

Mapa 9. Infrastruktura energetyczna w Gminie Bychawa i okolicach

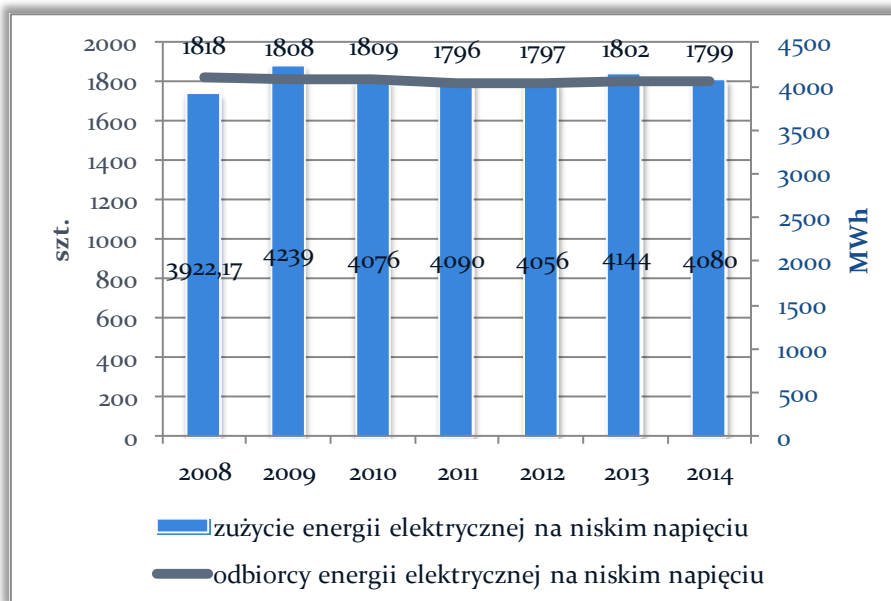

Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa lubelskiego

Zużycie energii na niskim napięciu w Mieście Bychawa od 2008 roku systematycznie wzrasta, natomiast liczba odbiorców do 2011 roku spadała, następnie zaczęła wzrastać, by w 2014 roku znów spaść.

Wykres 16. Zużycie i odbiorcy energii elektrycznej na niskim napięciu w Mieście Bychawa

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii

Od 2007 roku na obszarze Gminy Bychawa wykonano szereg inwestycji w zakresie termomodernizacji o wartości prawie 5,5 mln zł.

Tabela 14. Inwestycje w zakresie termomodernizacji w Gminie Bychawa

Nazwa inwestycji	Lokalizacja	Zakres
Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej	Bychawka Druga-Kolonia 75	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła oraz instalacji C.W.U.
Termomodernizacja budynku przedszkola	Bychawa, ul. Partyzantów 5	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła oraz instalacji C.W.U., montaż kolektorów słonecznych
Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej	Wola Gałęzowska 116a	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła oraz instalacji C.W.U.
Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej	Stara Wieś Druga 56	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła oraz instalacji C.W.U.
Termomodernizacja budynków Urzędu Miejskiego	Bychawa, ul. Partyzantów 1 i ul. Piłsudskiego 22	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła oraz instalacji C.W.U.
Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej i Gimnazjum Nr 1	Bychawa, ul. Szkolna 8	Ocieplenie przegród zewnętrznych budynku, wymiana instalacji C.O. i źródła ciepła

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Na terenie Gminy Bychawa występują duże potrzeby w zakresie budowy oświetlenia ulicznego, w szczególności:

- ✦ wzdłuż drogi powiatowej 2269L (Bychawa-Lublin) w miejscowościach Bychawka Trzecia, Bychawka Trzecia Kolonia, Bychawka Druga Kolonia,
- ✦ wzdłuż ulicy Spokojnej w Bychawie,
- ✦ wzdłuż ulic w Bychawie: od ul. Mickiewicza przez ul. Piłsudskiego do ul. Armii Krajowej,
- ✦ w miejscowościach Józów, Olszowiec Kolonia i Stara Wieś Trzecia.

Gmina Bychawa posiada potencjał do rozwoju energetyki słonecznej. Według danych zawartych w dokumencie „Program rozwoju odnawialnych źródeł energii dla województwa lubelskiego” gmina znajduje się w zasięgu zasobów energetycznych słońca powyżej 950 kWh/m². Zachodnia część gminy znajduje się również na obszarze o korzystnych zasobach energetycznych wiatru 1000 kWh/m²/rok. Dodatkowo północno-zachodnie tereny Gminy Bychawa to obszar perspektywiczny dla rozwoju elektroenergetyki geotermalnej (temperatura powyżej 150°C).

W poprzedniej perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2007-2013 na terenie gminy zostały zrealizowane inwestycje w zakresie odnawialnych źródeł energii:

- ✦ montaż zestawów solarnych na budynkach mieszkalnych – 400 sztuk o mocy 1,46 MW,
- ✦ montaż źródeł ciepła na biomasę w 3 szkołach podstawowych o mocy 0,35 MW,
- ✦ montaż kotła gazowego w Szkole Podstawowej w Bychawie,
- ✦ montaż kotłów olejowych w budynkach użyteczności publicznej.

Plany inwestycyjne gminy związane są z dalszym wykorzystaniem słońca jako odnawialnego źródła energii. Planuje się montaż kolektorów słonecznych i ogniw fotowoltaicznych. Rozważane jest również wykorzystanie energii z biomasy poprzez wybudowanie biogazowni.

Infrastruktura informatyczna

Powszechny dostęp do szerokopasmowego Internetu ma szczególne znaczenie dla rozwoju obszaru i dla jakości życia mieszkańców.

Sieć szerokopasmowa składa się z dwóch warstw: szkieletowej i dystrybucyjnej. Warstwę szkieletową tworzą węzły szkieletowe i połączenia między nimi. Warstwa szkieletowa budowana jest w topologii pierścienia lub połączonych pierścieni. W warstwie dystrybucyjnej, zakończenia sieci stanowią punkty dystrybucyjne, na bazie których możliwa jest w dalszej kolejności budowa sieci dostępowych. Warstwa dystrybucyjna budowana jest w topologii drzewa. Sieć jest projektowana w jednolitej technologii optycznej.

Obszar województwa został podzielony na obszary białe, szare i czarne odrębnie dla tradycyjnej infrastruktury szerokopasmowej (obszary tradycyjne) i dla sieci szerokopasmowej nowej generacji (obszary NGA).

Obszary tradycyjne:

- ✦ biały – obszar, na którym nie ma odpowiedniej infrastruktury szerokopasmowej i co do którego nie ma wiarygodnych planów inwestycyjnych wybudowania takiej infrastruktury w okresie 3 lat,

- ✦ szary – obszar, na którym jest tylko jedna odpowiednia infrastruktura szerokopasmowa lub co do którego istnieje wiarygodny plan inwestycyjny jednej infrastruktury w najbliższych 3 latach,
- ✦ czarny – obszar, na którym istnieją dwie lub więcej odpowiednie infrastruktury szerokopasmowe lub ich budowa jest objęta wiarygodnymi planami inwestycyjnymi w okresie najbliższych 3 lat.

Sieci NGA to przewodowe sieci dostępne, składające się w całości lub częściowo z elementów optycznych, które mogą zapewnić świadczenie usług szerokopasmowych o wyższej przepustowości w porównaniu z usługami świadczonymi przy pomocy przewodów miedzianych. Obszary NGA również możemy podzielić na:

- ✦ białe – obszar, na którym nie istnieje sieć NGA i nie ma wiarygodnych planów inwestycyjnych wybudowania takiej infrastruktury w okresie 3 lat,
- ✦ szare – obszar, na którym istnieje jedna sieć NGA albo według wiarygodnych planów inwestycyjnych powstanie w okresie najbliższych 3 lat,
- ✦ czarne – obszar, na którym według wiarygodnych planów inwestycyjnych obecnie lub w okresie najbliższych 3 lat powstaną co najmniej 2 sieci NGA.

Obszar NGA jest jednocześnie białym, szarym lub czarnym obszarem tradycyjnym.

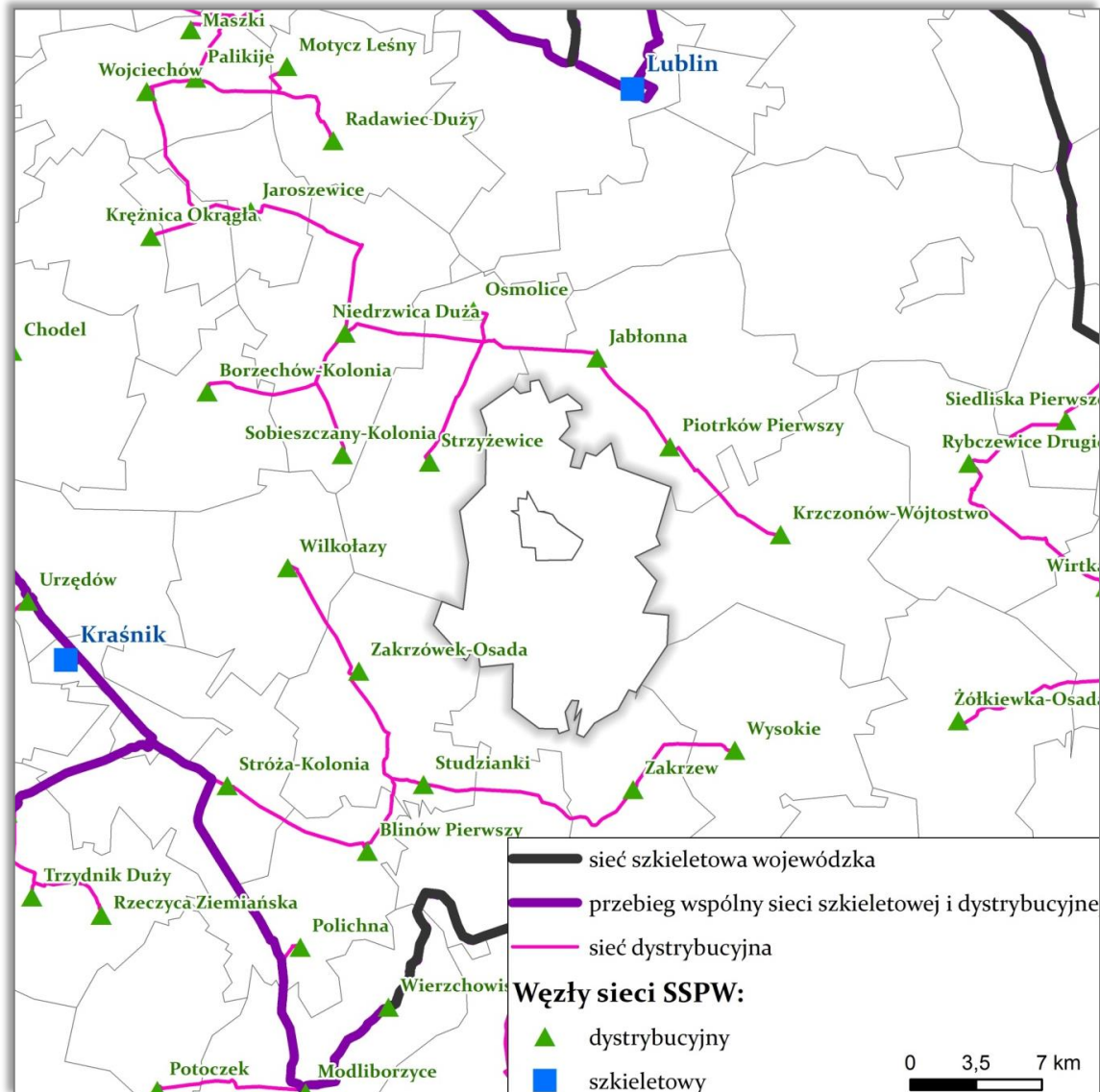
W Gminie Bychawa nie przewiduje się lokalizacji szkieletowych ani dystrybucyjnych węzłów szerokopasmowego Internetu, przez gminę nie przebiega również sieć szkieletowa ani dystrybucyjna.

23 miejscowości w Gminie Bychawa (60%) zostało zakwalifikowane jako obszary tradycyjnie białe, na których nie ma odpowiedniej infrastruktury szerokopasmowej i co do którego nie ma wiarygodnych planów inwestycyjnych wybudowania takiej infrastruktury w okresie 3 lat. 13 miejscowości (34%) to obszary tradycyjnie szare problematyczne, natomiast tylko 2 miejscowości (Miasto Bychawa i Bychawka Pierwsza) to obszary tradycyjnie szare nieproblematyczne.

36 miejscowości (95%) to obszary białe NGA, czyli takie, na których nie istnieje sieć NGA i nie ma wiarygodnych planów inwestycyjnych wybudowania takiej infrastruktury w okresie 3 lat. Tylko 2 miejscowości (Miasto Bychawa i Bychawka Pierwsza) to obszary szare NGA.

Mapa 10. Sieć szerokopasmowego Internetu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Studium Wykonalności projektu Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo lubelskie

2.7. Jakość rządzenia

Bezpieczeństwo publiczne

Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego na terenie gminy jest jednym z najważniejszych zadań własnych jej władz. Poziom bezpieczeństwa publicznego jest jednym z czynników bezpośrednio przekładającym się na jakość życia mieszkańców gmin czy miast, a także uznawany jest za determinantę atrakcyjności inwestycyjnej.

Na terenie Gminy Bychawa funkcjonuje Komisariat Policji w Bychawie przy ul. Piłsudskiego, który podlega pod Komendę Powiatową Policji w Lublinie.

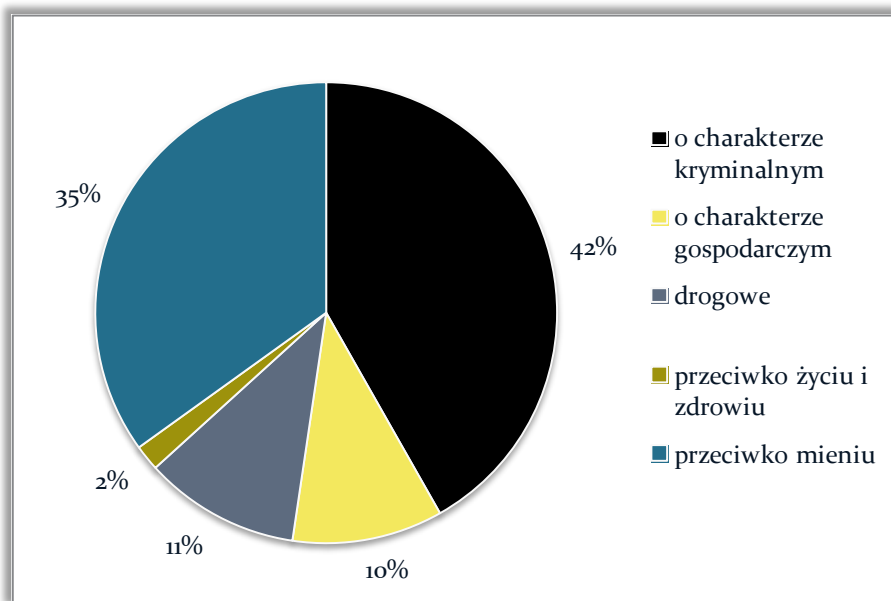
W zakresie ochrony przeciwpożarowej na terenie gminy funkcjonuje zawodowa Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza w Bychawie oraz 15 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej (w Gałęzowie,

Zaraszowie, Zaraszowie-Kolonii, Woli Dużej, Woli Gałęzowskiej, Olszowcu, Bychawce Drugiej, Bychawce Pierwszej, Kowersku, Gałęzowie-Kolonii Pierwszej, Gałęzowie-Kolonii Drugiej, Zdrapach, Kosarzewie Dolnym-Kolonii, Starej Wsi Drugiej, Starej Wsi Trzeciej), z których jedna w Starej Wsi Drugiej należy do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG).

W 2014 roku w powiecie lubelskim zakończono postępowanie w sprawie 2165 przestępstw (14,45 przestępstwa na 1000 mieszkańców). Wskaźnik wykrywalności przestępstw wyniósł w 2014 roku 69%. Najwięcej zanotowano przestępstw o charakterze kryminalnym (42%) oraz przeciwko mieniu (35%).

Wykres 17. Rodzaje przestępstw w powiecie lubelskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

W Gminie Bychawa istnieją potrzeby w zakresie infrastruktury przeciwpowodziowej i przeciwpożarowej:

- ✦ Infrastruktura przeciwpowodziowa – zakup pomp szlamowych dla OSP Bychawka Pierwsza, OSP Wola Gałęzowska, OSP Gałęzów w celu zabezpieczenia terenu przed zalewaniem dwóch rzek (Kosarzewki i Gałęzówki) i wodami opadowymi (koszt ok. 12 000 zł),
- ✦ Infrastruktura przeciwpożarowa – zakup węży tłocznych W-75, W-52 oraz mundurów specjalnych typu „nomex” dla OSP Gałęzów, OSP Wola Duża, OSP Olszowiec do akcji pożarniczych (koszt ok. 23 000 zł).

Finanse gminy

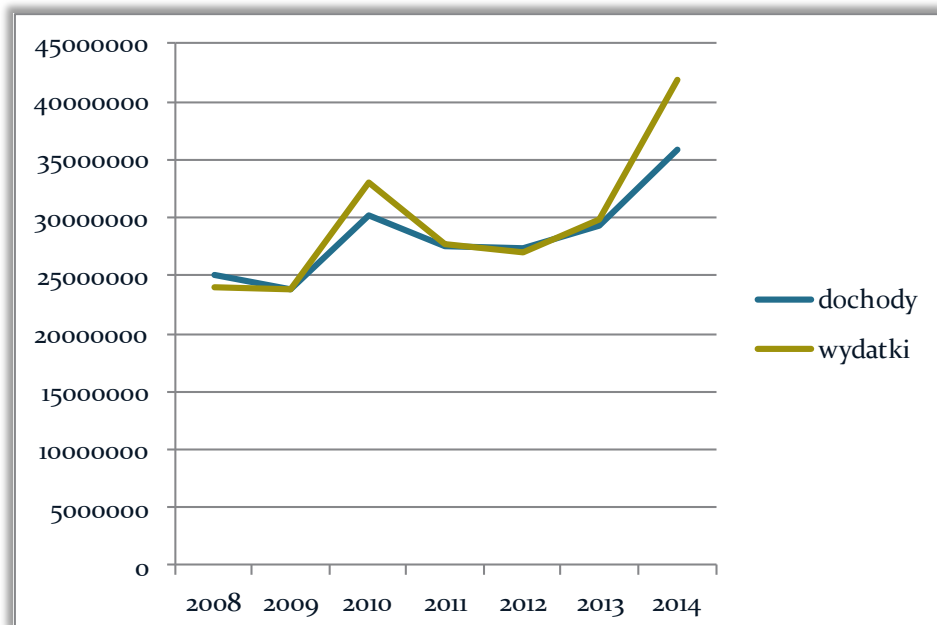
Kondycja lokalnych finansów jest jednym z najważniejszych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego, bowiem warunkuje (ułatwia bądź ogranicza) możliwości podejmowania przez władze samorządowe określonych przedsięwzięć, w tym również projektów o charakterze inwestycyjnym. Jednocześnie należy podkreślić, iż znaczenie posiadają nie tylko rozmiary dochodów i wydatków budżetowych, lecz także ich struktura oraz wzajemne relacje.

Polityka finansowa Gminy Bychawa realizowana jest w oparciu o corocznie uchwalany przez Radę Miejską budżet. Uchwała budżetowa określa źródła dochodów oraz kierunki wydatkowania środków.

W 2014 roku dochody Gminy Bychawa wynosiły ponad 35 mln zł. Wydatki w tym roku wyniosły prawie 42 mln zł, z tym że wydatki inwestycyjne wynosiły ponad 15 mln zł. Ogółem wydatki były wyższe od dochodów ale różnica między dochodami bieżącymi, a wydatkami bieżącymi jest dodatnia (nadwyżka operacyjna) i wynosi 3 mln zł.

Wykres 18. Dochody i wydatki z budżetu Gminy Bychawa w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Na dochody jednostek samorządu terytorialnego składają się dochody własne, dotacje, subwencja ogólna oraz środki na dofinansowanie zadań. Dochody własne obejmują z kolei dochody majątkowe oraz dochody z podatków i opłat. W 2014 roku dochody własne wyniosły w Gminie Bychawa prawie 12 mln zł i stanowiły 33% dochodów ogółem. Dochody majątkowe (ze sprzedaży majątku, dotacje i środki otrzymane na inwestycje, dochody otrzymane z tytułu przekształcenia prawa użytkowania wieczystego w prawo własności) wyniosły w 2014 roku ponad 6 mln zł.

Dotacje stanowiły w 2014 roku 33% dochodów ogółem, również 33% stanowiła subwencja ogólna.

Dochody w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosły w Gminie Bychawa w 2014 roku 2977,14 zł i były niższe niż średnia dla województwa lubelskiego (3 565 zł) i niższe niż dla kraju (3 971 zł).

Ważnym wskaźnikiem dotyczącym gospodarowania budżetem jednostki samorządu terytorialnego jest udział wydatków inwestycyjnych w ogóle wydatków, w 2014 roku wyniósł on 36%. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem wyniósł w 2014 roku 7,4%.

Średnie wydatki w przeliczeniu na 1 mieszkańca w Gminie Bychawa wyniosły w 2014 roku 3 478,9 zł.

Wyróżnienia i promocja

Gmina Bychawa może pochwalić się licznymi wyróżnieniami w konkursach obejmujących różne obszary rozwojowe. Analizując otrzymane w ostatnich latach wyróżnienia i nagrody można stwierdzić, że Gmina Bychawa jest jedną z najlepiej zarządzanych gmin w regionie i kraju, realizującą innowacyjne inwestycje przyczyniające się do rozwoju społeczno-gospodarczego jej obszaru.

Tabela 15. Wyróżnienia i nagrody dla Gminy Bychawa w latach 2009-2015

Rodzaj wyróżnienia	Data	Szczegóły
Top Inwestycja Komunalna Polski Wschodniej	24.09.2015 r.	Nagroda za realizację projektu „Wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych na terenie gmin: Bychawa, Bełżyce i Zakrzew”
Nadanie tytułu Burmistrzowi Bychawy „Srebrnego Promotora Orłów Agrobiznesu”	Wrzesień 2013 r.	Nadanie tytułu Burmistrzowi Bychawy za współpracę i rekomendację dla Rejonowego Banku Spółdzielczego w Bychawie za sukces rynkowy i wspieranie agrobiznesu
Wyróżnienie „Róża regionów”	23.10.2014	Wyróżnienie za najlepsze wydawnictwo promujące gminę – „Szlak rowerowy Doliną Kosarzewki”
Wyróżnienie „Krajowy Lider Innowacji i Rozwoju 2011”	26.01.2011 r.	Edycja konkursu ogólnopolska – wyróżnienie w kategorii „Innowacyjny projekt unijny gminy miejsko-wiejskiej” za zrealizowane inwestycje

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankietyzacji, październik 2015 r.

Niezwykle ważnym aspektem działań gminnego samorządu lokalnego jest promocja gminy w regionie i kraju. Gmina Bychawa prowadzi liczne działania promocyjne:

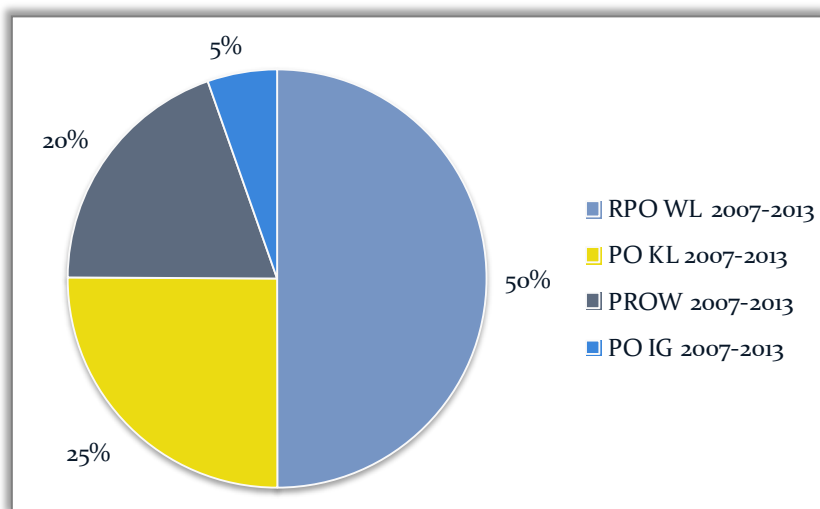
- Strona internetowa – www.bychawa.pl,
- „Głos Ziemi Bychawskiej” – miesięcznik,
- Gadżety promocyjne z logiem Bychawy – kubki, artykuły piśmiennicze,
- Udział w targach i imprezach promocyjnych (stoiska promocyjne),
- Wydruk ulotek promocyjnych,
- Filmiki na youtube.

Pozyskiwanie funduszy unijnych

W latach 2007-2013 na obszar Gminy Bychawa udało się pozyskać z funduszy unijnych ponad 17 mln złotych (w tym prawie 7 mln złotych pozyskała JST i jej jednostki podległe) na projekty inwestycyjne i nieinwestycyjne w ramach takich programów jak: Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Wykres 19. Udział poszczególnych programów w pozyskanych funduszach Gminy Bychawa i jednostek podległych

Źródło: opracowanie własne

Najwięcej środków Gmina Bychawa pozyskała z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego – 3,4 mln zł, na drugim miejscu jest PO Kapitał ludzki – 1,7 mln zł. W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich gmina pozyskała 1,3 mln zł oraz 0,4 mln zł na projekt *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Bychawa* w ramach PO Innowacyjna Gospodarka.

Tabela 16. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez Gminę Bychawa i jej jednostki podległe

Tytuł projektu	Program Operacyjny	Beneficjent	Dofinansowanie (zł)
Budowa zintegrowanego systemu informatycznego dla zrównoważonego rozwoju Gminy Bychawa	RPO WL 2007-2013	Gmina Bychawa	907 002,01
Zakup samochodów ratowniczo-gaśniczych dla jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych uczestniczących w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym	RPO WL 2007-2013	Gmina Bychawa	522 012,34
Budowa drogi gminnej Gałęzów-Leśniczówka	RPO WL 2007-2013	Gmina Bychawa	1 071 288,88
Wdrożenie systemu informatycznego oraz zakup sprzętu medycznego w SP ZOZ w Bychawie	RPO WL 2007-2013	SP ZOZ w Bychawie	310 713,29
Budowa kanalizacji sanitarnej w „Rejonie Podzamcze” i wodociągów przy ulicy 11 Listopada w Bychawie i w Bychawce Trzeciej	RPO WL 2007-2013	Gmina Bychawa	591 986,90
Dobry start w przyszłość	PO KL 2007-2013	Gmina Bychawa	421 186,66
Indywidualizacja nauczania i wychowania w klasach I-III w Gminie Bychawa	PO KL 2007-2013	Gmina Bychawa	176 749,17
Pomagamy sobie	PO KL 2007-2013	Gmina Bychawa/ Ośrodek Pomocy Społecznej w Bychawie	1 075 571,00
OSP - Szkoła dla życia	PO KL 2007-2013	Ochotnicza Straż Pożarna w Woli Dużej	35 334,57
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Gałęzów	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	281 220,00
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Bychawka Druga	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	161 207,00

Remont i wyposażenie Filii Bibliotecznej w Starej Wsi Pierwszej	PROW 2007-2013	Miejska Biblioteka Publiczna	54 849,00
Zakup instrumentów oraz tradycyjnych strojów dla Kapeli Ludowej „Cyja”	PROW 2007-2013	Europejska Fundacja Folkloru, Muzyki i Kultury Ludowej „Cyja”	17 769,56
Urządzenie placu zabaw dla dzieci w miejscowości Zaraszów	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	18 240,42
Utworzenie Centrum Zabawy w Bychawie i zorganizowanie festynu – Gry i zabawy naszych pradziadków	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	16 737,21
„W jedności siła” organizacja imprezy z okazji obchodów 100-lecia powstania Ochotniczej Straży Pożarnej w Olszowcu	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	23 105,60
Kampania reklamowa lokalnego produktu turystycznego – szlaku rowerowego „Doliną Koszarzewki”	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	18 094,00
Utworzenie placu zabaw przy bychawskim centrum kultury i jego promocja	PROW 2007-2013	Bychawskie Centrum Kultury	25 000,00
Modernizacja budynku socjalnego przy obiekcie sportowo-rekreacyjnym oraz zakup wyposażenia	PROW 2007-2013	Bychawskie Centrum Kultury	49 999,84
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w Bychawce Pierwszej wraz z zagospodarowaniem terenu	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	41 268,00
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Olszowiec	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	75 377,00
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Bychawka Druga poprzez utworzenie Inkubatora Rzemiosła i Produktu Lokalnego	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	76 080,00
Utworzenie Centrum Kultury Wiejskiej w miejscowości Wola Duża	PROW 2007-2013	Gmina Bychawa	105 591,00
Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Bychawa	PO IG 2007-2013	Gmina Bychawa	365 925,00
Razem			6 808 233,44

Źródło: Wykaz podpisanych umów dostępnych na stronie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju (stan na 30 czerwca 2015 r.) oraz mapa projektów dostępna na stronie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Fundusze unijne przyczyniły się również do rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Gminy Bychawa. W okresie 2007-2013 ze wsparcia unijnego skorzystało 11 przedsiębiorstw na 12 projektów o wartości dofinansowania 4,1 mln zł (przedsiębiorstwo ADACHIP zrealizowało 2 projekty). Projekty współfinansowane były z RPO WL, PO IG i PROW. Z powodu braku danych nie jest możliwe wskazanie zainteresowania przedsiębiorców działaniem PROW „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”.

Tabela 17. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez przedsiębiorców z Gminy Bychawa

Tytuł projektu	Program Operacyjny	Beneficjent	Dofinansowanie (zł)
Zakup żurawia samojezdnego do specjalistycznej relokacji maszyn	RPO WL 2007-2013	PHU MADRAT Marcin Dąbski	365 449,00
Wzrost konkurencyjności firmy VISUS na rynku krajowym i międzynarodowym poprzez zakup innowacyjnych urządzeń medycznych	RPO WL 2007-2013	Mirosława Dudzik-Szalewska Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej VISUS Przychodnia Specjalistyczna - Poradnia	347 028,34

Podniesienie innowacyjności i konkurencyjności usług medycznych OKULISTYKA S.C na rynku regionalnym i krajowym	RPO WL 2007-2013	Okulistyczna OKULISTYKA SC. Mirosława Dudzik- Szalewska, Piotr Jan Szalewski	558 412,26
Innowacje drogą do wzrostu konkurencyjności Przedsiębiorstwa Wielobranżowego JUELLA na rynku krajowym	RPO WL 2007-2013	Przedsiębiorstwo Wielobranżowe JUELLA Jerzy Maciąg	594 976,84
Wzrost konkurencyjności PPZ EMARK E. i J. Skrzypek SP. J. poprzez innowacyjne zmiany w przedsiębiorstwie	RPO WL 2007-2013	Przedsiębiorstwo Przetwórstwa Zbożowego EMARK E.I.J. SKRZYPEK Spółka Jawna	1 510 403,06
Termomodernizacja budynku handlowo-usługowego przy ulicy Lubelskiej 9 w Bychawie	RPO WL 2007-2013	Przedsiębiorstwo Wielobranżowe ADACHIP Dorota Dyś	169 985,04
Termomodernizacja budynku handlowo-usługowego przy ul. Pileckiego 14E w Bychawie sposobem na zmniejszenie zapotrzebowania na energię ciepłą przedsiębiorstwa PW ROLPOL Elżbieta Krzysiak	RPO WL 2007-2013	Przedsiębiorstwo Wielobranżowe ROLPOL Elżbieta Krzysiak	139 422,78
Wdrożenie systemu B2B w celu automatyzacji procesów biznesowych z partnerami	PO IG 2007-2013	Przedsiębiorstwo Wielobranżowe ADACHIP Dorota Dyś	211 478,13
Zastosowanie technologii OZE – fotowoltaika dla budynku sklepu OSM Bychawa	PROW 2007- 2013	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Bychawie	49 920,00
Pompa ciepła i oświetlenie solarowe w restauracji „Grill Bar”	PROW 2007- 2013	Grill Bar Mariusz Sawicki	33 400,00
Promocja lokalnej twórczości kulturalnej poprzez stworzenie studia nagraniowego audio/video	PROW 2007- 2013	Hanaj Dariusz	36 800,00
Utworzenie kwatery agroturystycznej	PROW 2007- 2013	Marek Łabędzki	94421
Razem			4 111 696,45

Źródło: Wykaz podpisanych umów dostępnych na stronie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju (stan na 30 czerwca 2015 r.)

Ze środków unijnych skorzystały również stowarzyszenia z terenu Gminy Bychawa, które pozyskały środki (ok. 260 tys. zł) z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich Oś 4 LEADER oraz PO Kapitał Ludzki.

Tabela 18. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez stowarzyszenia z Gminy Bychawa

Tytuł projektu	Program Operacyjny	Beneficjent	Dofinansowanie (zł)
Bychawa i Czosnów konsultują	PO KL 2007-2013	Fundacja CIVIS POLONUS	96 776,75
Malowanie elewacji (z gruntowaniem ścian i przygotowaniem powierzchni) kościoła pw Św. Stanisława BM w Starej Wsi	PROW 2007- 2013	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Stanisława BM w Starej Wsi	22 579,90
Remont oraz modernizacja Świetlicy Wiejskiej w Starej Wsi Drugiej	PROW 2007- 2013	Ochotnicza Straż Pożarna Stara Wieś Druga	20 329,29
Poznaj dawnych smaków czar – festiwal potraw z pokazem dawnych rzemiosł	PROW 2007- 2013	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Zaraszów i Okolic	13 919,41

Rozwój i promocja Młodzieżowej Orkiestry Dętej „Henryczki” z Bychawy	PROW 2007-2013	Stowarzyszenie Popierające Funkcjonowanie i Rozwój MOD „Henryczki” Zespołu Szkół im. ks. A. Kwiatkowskiego	18 006,74
Dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny w edukacji i działalności społecznej	PROW 2007-2013	Stowarzyszenie popierające funkcjonowanie i rozwój Młodzieżowej Orkiestry Dętej „Henryczki” Zespołu Szkół im. Ks. A. Kwiatkowskiego	38 856,91
„Zielona Oaza” – zagospodarowanie terenu w otoczeniu świetlicy wiejskiej w Olszowcu	PROW 2007-2013	Ochotnicza Straż Pożarna w Olszowcu	49 912,64
Razem			260 381,64

Źródło: dane LGD „Kraina wokół Lublina”

Poniżej przedstawiono projekty o wartości dofinansowania ponad 6 mln zł, które miały duży wpływ na rozwój Gminy Bychawa.

Tabela 19. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej mające znaczący wpływ na Gminę Bychawa

Tytuł projektu	Program Operacyjny	Beneficjent	Dofinansowanie (zł)
Wrota Lubelszczyzny – Informatyzacja Administracji	RPO WL 2007-2013	Województwo Lubelskie	125 543,19
Lubelskie Bezpieczne	RPO WL 2007-2013	Komenda Wojewódzka Policji w Lublinie	199 046,37
Poprawa systemu bezpieczeństwa chemiczno-ekologicznego na obszarze Miasta Lublin i powiatu lubelskiego	RPO WL 2007-2013	Komenda Miejska Państwowej Straży Pożarnej w Lublinie	629 759,69
Budowa zintegrowanej infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w powiecie lubelskim	RPO WL 2007-2013	Powiat Lubelski	374 110,52
Wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych w trosce o środowisko naturalne na terenie gmin Bełżyce, Bychawa i Zakrzew w powiecie lubelskim	RPO WL 2007-2013	Gmina Zakrzew	1 718 778,80
Samorządowa Ekstraklasa - poprawa efektywności zarządzania oraz podniesienie standardów partycypacji społecznej i przejrzystości w urzędach administracji samorządowej w województwie lubelskim	PO KL 2007-2013	Lubelska Fundacja Rozwoju - Agencja Rozwoju Regionalnego	288 177,41
SZANSA – Aktywizacja społeczno-zawodowa młodzieży trudnej na Lubelszczyźnie – II edycja	PO KL 2007-2013	Stowarzyszenie POSTIS	489 852,31
WIATR W ŻAGLE – program aktywizacji młodzieży niedostosowanej społecznie	PO KL 2007-2013	LGD „Kraina wokół Lublina”	42 492,72
Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w województwie lubelskim - edycja II	PO IG 2007-2013	Województwo Lubelskie	44 348,48
Razem			6 000 158,84

Źródło: Wykaz podpisanych umów dostępnych na stronie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju (stan na 30 czerwca 2015 r.)

3. ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY

- ◆ Urozmaicona rzeźba terenu (wąwozy, doliny, wzgórza ostańcowe),
- ◆ Dobrej jakości wody podziemne,
- ◆ Liczne malownicze obszary źródłiskowe,
- ◆ Atrakcyjne doliny rzeczne Kosarzewki i Gałęzówki,
- ◆ Zalew Podzamcze i stawy hodowlane,
- ◆ Żyzne gleby, przydatne dla rolnictwa,
- ◆ Obszary chronione (Czerniejowski OCK i Rezerwat przyrody „Podzamcze”),
- ◆ 100-procentowe pokrycie gminy przez Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego,
- ◆ Niezwykła atrakcja turystyczna w postaci ruin zamku nad zalewem „Podzamcze”,
- ◆ Wczesnośredniowieczne grodzisko w Zdrapach,
- ◆ Dobrze rozwinięta infrastruktura edukacyjna i sportowa,
- ◆ Dobra dostępność do placówek opieki zdrowotnej i społecznej,
- ◆ Odpowiedni dostęp do placówek kulturalnych,
- ◆ Prężnie działające zrzeszenia formalne i nieformalne (zespoły artystyczne, kluby),
- ◆ Rozwinięte rolnictwo (korzystna struktura wielkościowa gospodarstw, żyzne gleby),
- ◆ Wzrastająca liczba podmiotów gospodarczych,
- ◆ Rozwinięta branża spożywcza i budowlana,
- ◆ Produkt turystyczny – szlak rowerowy „Doliną Kosarzewki”,
- ◆ Liczne produkty tradycyjne (pierogi, masło, twaróg, chleb),
- ◆ Wysoki poziom zwodociągowania gminy,
- ◆ Potencjał do rozwoju energetyki słonecznej, który jest wykorzystywany przez inwestycje w kolektory słoneczne i panele fotowoltaiczne,
- ◆ Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego.

SŁABE STRONY

- ◆ Brak wydobywanych surowców mineralnych,
- ◆ Niska lesistość,
- ◆ Spadająca liczba ludności w gminie,
- ◆ Ujemny przyrost naturalny i saldo migracji,
- ◆ Słabo rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna,
- ◆ Słaby lokalny rynek pracy,
- ◆ Niewystarczające zasoby inwestycyjne (niewielka ilość terenów inwestycyjnych),
- ◆ Słaba dostępność komunikacyjna (brak dróg krajowych),
- ◆ Niski poziom skanalizowania gminy (brak kanalizacji na obszarze wiejskim),
- ◆ Niewielki dostęp do sieci gazowej (ma go jedynie kilka sołectw na obszarze wiejskim gminy),
- ◆ Słaby dostęp do Internetu,
- ◆ Wydatki z budżetu gminy przewyższają dochody, co wynika z faktu wysokości wydatków inwestycyjnych realizowanych z kredytów i pożyczek.

SZANSE

- ◆ Skuteczne wykorzystanie środków unijnych w ramach perspektywy finansowej 2014-2020 na dalszy rozwój gminy i zaspokojenie jej potrzeb infrastrukturalnych, społecznych i gospodarczych,
- ◆ Napływ do gminy inwestycji zewnętrznych, generujących nowe miejsca pracy,
- ◆ Wykorzystanie walorów przyrodniczych w celu rozwoju branży turystycznej,
- ◆ Rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o większą przedsiębiorczość mieszkańców, nowe modele działania biznesu (współpraca w łańcuchach wartości dodanej, lokalne specjalizacje, outsourcing),
- ◆ Rozwój ponadlokalnych struktur klastrowych z udziałem dużych przedsiębiorstw, działających na terenie gminy.

ZAGROŻENIA

- ◆ Zła koniunktura gospodarcza w Polsce i na świecie obniżająca zdolność samorządu lokalnego i podmiotów gospodarczych w zakresie finansowania przedsięwzięć prorozwojowych,
- ◆ Nasilająca się konkurencja w przyciąganiu inwestorów zewnętrznych i turystów do Polski i województwa lubelskiego,
- ◆ Pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych),
- ◆ Niestabilność regulacji prawnych w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej oraz stosowania prawa w zakresie ochrony środowiska, zamówień publicznych, energetyki odnawialnej, finansów publicznych, itp.

4. ANALIZA PORÓWNAWCZA GMINY BYCHAWA Z WYBRANYMI GMINAMI MIEJSKO-WIEJSKIMI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

W niniejszym rozdziale dokonano porównania wskaźnikowego czynników społeczno-gospodarczych Gminy Bychawa i wybranych gmin miejsko-wiejskich w województwie lubelskim.

Zaprezentowane zróżnicowanie rozwojowe na płaszczyźnie środowiskowo-infrastrukturalnej, społecznej i gospodarczej gmin miejsko-wiejskich odzwierciedla poziom ich konkurencyjności i atrakcyjności. Dzięki analizie możliwe było wykazanie jaką pozycję zajmuje Gmina Bychawa wśród podobnych gmin w województwie lubelskim.

Gmina wyróżnia się stosunkowo wysokim wskaźnikiem korzystających z sieci wodociągowej. Wskaźnik korzystających z sieci kanalizacyjnej jest wyższy niż średni dla powiatu lubelskiego. Udział korzystających z sieci gazowej jest bardzo niski. Lesistość Gminy Bychawa również jest niska w porównaniu do lesistości porównywanych gmin.

Potencjał środowiskowo-infrastrukturalny

Lp.	Wskaźnik	Jednostka	województwo lubelskie	powiat lubelski	Bychawa	Annopol	Bełżyce	Frampol	Kazimierz Dolny	Łaszczów	Modliborzyce	Ostrów Lubelski	Piaski	Poniatowa	Szczebrzeszyn
1	Lesistość	%	23,2	10,2	8,4	21,6	11,1	32,6	21,9	3,8	37	20,9	10,5	16,9	22,2
2	Korzystający z sieci kanalizacyjnej w ogóle ludności	%	51,5	19,8	30,2	25,1	48,3	19,2	31,7	35,5	19,4	33,1	20,9	67,6	26,3
3	Korzystający z sieci wodociągowej w ogóle ludności	%	86,7	80,1	93,2	83,6	71,4	89	85,6	100	95	94	79	87,3	86,1
4	Korzystający z sieci gazowej w ogóle ludności	%	40,2	39,7	1,4	2,2	66	8,1	51,1	0	17,8	0,2	7,9	84,3	7,1

Analizując wskaźniki w sferze społecznej Gmina Bychawa posiada niski w porównaniu do wybranych gmin województwa lubelskiego wskaźnik salda migracji. Dość niska jest w Bychawie również przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania. Gmina wyróżnia się pozytywnie wskaźnikiem pracujących na 1000 mieszkańców, a także liczbą przychodni na 10 tys. mieszkańców. Ponadto występuje tu wysoki udział dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym.

Potencjał społeczny															
Lp.	Wskaźnik	Jednostka	województwo lubelskie	powiat lubelski	Bychawa	Annopol	Bełżyce	Frampol	Kazimierz Dolny	Łaszczów	Modliborzycy	Ostrów Lubelski	Piaski	Poniatowa	Szczebrzeszyn
1	Wskaźnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym)	osoby	60,2	59,4	61,6	60	57,3	65,8	63,1	62,6	59,1	64	63,1	58,8	59,1
2	Przyrost naturalny	‰	-1,1	-0,2	-0,7	-4,9	0	-1,4	-4,2	-3,9	-2,5	-6,1	-3,1	-1,5	-3,6
3	Saldo migracji	‰	-2,7	5,8	-5	-4,3	-4,1	-6,4	-2,5	-8,9	-4,6	0,7	1,8	-5,3	-3,2
4	Pracujący na 1000 mieszkańców	osoby	174	99	121	85	156	62	92	148	80	83	96	144	105
5	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	%	8,7	6,5	8,2	13,9	8,9	6,5	7,7	8	10,9	7,3	9,3	11,3	10,4
6	Przychodnie na 10 tys. ludności	objekty	5	4	6	4	3	6	4	5	3	4	9	5	4
7	Gęstość zaludnienia (liczba ludności na 1 km ²)	osoby	85	90	82	59	100	58	95	49	47	54	63	174	94
10	Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat	osoby	773	668	816	679	828	720	629	665	637	725	660	792	745
11	Dzieci w wieku 3-5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego	osoby	1,32	1,75	1,42	1,79	1,27	1,62	1,45	1,64	1,12	1,99	2,51	1,39	1,5
12	Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania	m ²	76,7	96,7	80,2	78,7	85,1	78,9	78,8	87,6	88,6	79,5	78,9	66,8	81,6
13	Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę	m ²	27	31,1	25,7	27,8	27,1	26,9	32,5	28,9	25,4	28,7	27,5	22,4	28,9
14	Mieszkania na 1000 mieszkańców	objekty	352	321,2	320,8	353,2	319	340,9	412,1	330,2	286,8	360,9	349,1	336,2	353,4
15	Ludność na 1 placówkę biblioteczną	osoby	2902	2313	2008	2232	2238	1254	986	6348	1777	1809	2660	2459	5809
16	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	osoby	176	148	138	178	185	188	202	100	267	221	138	181	109

Pod względem gospodarczym Gmina Bychawa wyróżnia się dość dużą średnią powierzchnią gospodarstw rolnych, dużą liczbą istniejących podmiotów gospodarczych oraz nowych podmiotów zarejestrowanych w 2014 roku. Niekorzystnie gmina przedstawia się pod względem liczby obiektów noclegowych, ponieważ nie znajduje się tutaj żaden obiekt noclegowy objęty statystyką GUS.

Potencjał gospodarczy															
Lp.	Wskaźnik	Jednostka	województwo lubelskie	powiat lubelski	Bychawa	Annopol	Bełżyce	Frapol	Kazimierz Dolny	Łaszczów	Modliborzycy	Ostrów Lubelski	Piaski	Poniatowa	Szczebrzeszyn
1	Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych	ha	6,41	4,81	6,67	5,06	4,58	4,99	2,93	7,56	5,16	5,48	6,37	4,3	4,77
2	Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	podmioty	799	759	661	485	757	571	1036	526	581	485	647	711	583
3	Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	podmioty	71	76	73	50	80	49	77	64	63	46	73	64	47
4	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców	podmioty	3	3	3	3	3	4	6	2	3	3	3	3	3
5	Obiekty noclegowe	obiekty	363	16	0	1	0	1	36	0	1	1	0	2	1

5. WIZJA, MISJA I CELE ROZWOJU

Rozwój gminy jest złożonym procesem i zależy od bardzo wielu czynników, dlatego projektując wizję i misję Gminy Bychawa oraz strategiczne obszary i kierunki rozwoju zwrócono uwagę na następujące czynniki:

- uwarunkowania zewnętrzne zidentyfikowane jako szanse i zagrożenia w analizie SWOT,
- uwarunkowania wewnętrzne zidentyfikowane jako mocne i słabe strony gminy w analizie SWOT,
- obowiązujące dokumenty strategiczne na poziomie krajowym, regionalnym, powiatowym i gminnym,
- kompetencje samorządu gminnego oraz jego możliwości finansowe,
- instrumenty i programy finansowe, dostępne dla gmin w ramach środków unijnych oraz budżetu państwa,
- wnioski z konsultacji społecznych.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania w Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023 wyróżniono następującą hierarchię celów:

- wizja to pożądaný obraz Gminy Bychawa w 2023 roku, do którego zmierzamy,
- misja stanowi narzędzie do osiągnięcia celów i w efekcie wizji Gminy Bychawa,
- obszary strategiczne to najważniejsze obszary, w których wsparcie jest konieczne dla przyspieszenia rozwoju gminy,
- cele operacyjne stanowią uszczegółowienie obszarów strategicznych,
- kierunki działań są grupami konkretnych przedsięwzięć realizujących założony cel operacyjny.

5.1. Wizja i misja

Gmina Bychawa ma duże szanse na rozwój gospodarczy w oparciu o przedsiębiorczość (głównie w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego), turystykę (w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe) i ekologiczne rolnictwo. Wykorzystanie tych wewnętrznych potencjałów, przy pomocy środków zewnętrznych, przyczyni się do przyspieszenia procesów restrukturyzacji lokalnej gospodarki i poprawy jakości życia mieszkańców.

Kluczem do zmiany sytuacji na terenie gminy jest skoncentrowanie się na lepszym wykorzystaniu lokalnych zasobów na cele gospodarcze i turystyczne.

Przewiduje się, że w 2023 roku Gmina Bychawa będzie:

- wielofunkcyjną jednostką samorządową o istotnej randze w skali województwa,
- gminą sprzyjającą rozwojowi przedsiębiorczości, przyjazną dla inwestorów zainteresowanych lokowaniem tu swoich kapitałów,
- gminą z większą ilością atrakcyjnych miejsc pracy,
- gminą atrakcyjną dla mieszkańców, mogących realizować swoje aspiracje,

- gminą rozwijającą ekologiczne rolnictwo,
- gminą atrakcyjną dla turystów,
- ośrodkiem obsługi lokalnego ruchu turystycznego.

Gmina Bychawa w 2023 roku to nowoczesna jednostka samorządu terytorialnego z rozwiniętą przedsiębiorczością i rentownym rolnictwem, wykorzystująca swoje walory przyrodnicze, kulturowe i historyczne do rozwoju turystyki i poprawy jakości życia mieszkańców

Myślenie o rozwoju gminy i planowanie działań mających na celu zapewnienie optymalnych warunków dla postępu ekonomiczno-społecznego wymaga uzyskania na wstępie odpowiedzi na podstawowe pytania: *po co to robimy i co jest naszą aspiracją? Jakie są obszary, w których chcemy skoncentrować swoje wysiłki? W oparciu o jakie wartości działamy? Jakie standardy prowadzenia polityki rozwoju są dla nas istotne?* Odpowiedź na nie określa się najogólniej jako opis Misji. Misja określa wartości jakimi będzie kierowała się społeczność lokalna w celu zrealizowania zaprojektowanej wizji rozwoju, ukierunkowuje również na działania, które trzeba podjąć aby misja się powiodła, a wizja stała się rzeczywistością. Realizatorem misji jest cała społeczność lokalna gminy, w tym przedstawiciele władz i urzędnicy, pracownicy placówek i instytucji gminnych, członkowie organizacji pozarządowych, przedsiębiorcy, inwestorzy i mieszkańcy.

Misją Gminy Bychawa jest stworzenie jak najlepszych warunków do rozwoju rolnictwa, przedsiębiorczości i turystyki z wykorzystaniem lokalnych zasobów i wiedzy mieszkańców, a także zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz poprawa jakości życia

5.2. Obszary strategiczne i cele operacyjne

Wyznaczone w strategii obszary strategiczne stanowią główne obszary interwencji, w ramach których będą podejmowane działania, służące rozwojowi Gminy Bychawa w długofalowej perspektywie. Obszary wynikają bezpośrednio z przyjętej wizji rozwoju i są odpowiedzią na główne wyzwania rozwojowe, przed którymi stoi gmina i jej społeczność w perspektywie do 2023 roku.

Gmina Bychawa do dalszego rozwoju potrzebuje efektywnie funkcjonującej gospodarki opartej o lokalne zasoby, a także generującej więcej miejsc pracy w istniejących i nowopowstających przedsiębiorstwach. Ważne jest wykorzystanie potencjału turystycznego gminy, a także korzystnych warunków przyrodniczych do rozwoju rolnictwa ekologicznego.

Rozwój gminy jest również uwarunkowany odpowiednią dostępnością komunikacyjną i jakością przestrzeni, a także czystością środowiska przyrodniczego. Poprawa powyższych czynników wpłynie na atrakcyjność inwestycyjną gminy i jakość życia mieszkańców.

Wyzwaniem dla Gminy Bychawa jest również doprowadzenie do większej aktywności i integracji społeczności lokalnej. Nieodzownym elementem integrującym społeczność lokalną będzie dalsza poprawa jakości i dostępności usług publicznych, oferowanych dla mieszkańców miasta i terenów wiejskich, szczególnie w sferze edukacji, opieki medycznej i społecznej, kultury i rekreacji, jak również prowadzenie aktywnej polityki, ograniczającej zjawiska wykluczenia społecznego, szczególnie wśród osób niepełnosprawnych, starszych oraz zagrożonych ubóstwem.

Poniżej przedstawiono obszary strategiczne, w ramach których będą podejmowane działania operacyjne, służące realizacji przyjętej misji i wizji rozwoju Gminy Bychawa do roku 2023. Kolejność przedstawionych obszarów nie odnosi się do ich hierarchii czy ważności, istotna jest ich jednoczesna realizacja z zachowaniem zasady synergii i efektywności wdrażania poszczególnych działań.

Stopień osiągnięcia przyjętych obszarów strategicznych będzie monitorowany przez pryzmat realizacji celów operacyjnych, których strukturę w ramach poszczególnych obszarów strategicznych przedstawiono poniżej.

1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna	2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko	3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna
1.1. Modernizacja sektora produkcji rolnej	2.1. Zagospodarowywanie przestrzeni publicznych na cele rekreacyjne i turystyczne	3.1. Włączenie społeczne osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem
1.2. Rozwijanie przetwórstwa i sprzedaży produktów lokalnych	2.2. Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy	3.2. Budowanie poczucia własnej wartości i tożsamości lokalnej
1.3. Tworzenie korzystnych warunków do rozwoju istniejących i powstawania nowych przedsiębiorstw	2.3. Poprawa gospodarki wodno-ściekowej poprzez rozbudowę niezbędnej infrastruktury	3.3. Wysoka jakość usług publicznych
1.4. Rozwój turystyki w oparciu o lokalne produkty i usługi	2.4. Racjonalna i przyjazna środowisku gospodarka odpadami w gminie	3.4. Sprawna i otwarta na mieszkańców administracja publiczna
1.5. Skuteczna promocja gospodarcza gminy	2.5. Rozwój infrastruktury służącej wdrażaniu gospodarki niskoemisyjnej	3.5. Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego w gminie
1.6. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych	2.6. Lepsza dostępność infrastruktury szybkiego Internetu w gminie	

Obszar strategiczny 1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna

Na wzrost gospodarki lokalnej Gminy Bychawa mają wpływ trzy główne czynniki: nowoczesne rolnictwo, rozwinięta przedsiębiorczość pozarolnicza oraz wykorzystany potencjał turystyczny.

W planowaniu rozwoju Gminy Bychawa bardzo ważne jest podejmowanie kroków zmierzających do unowocześnienia rolnictwa – gałęzi gospodarki posiadającej długotrwałe tradycje lokalne. Priorytetem w tym zakresie pozostają: umocnienie rozwojowych gospodarstw rolniczych poprzez adresowany system doradztwa produkcyjnego, organizacyjnego i ekonomicznego oraz koordynacja gospodarki przestrzennej, w tym w zakresie ewidencji gruntów i scalania. Zakłada się ponadto wsparcie tworzenia różnorodnych grupowych form współdziałania producentów (np. grup producenckich) oraz w zakresie zaopatrzenia w surowce, użytkowania maszyn i zbytu produktów. Dzięki dogodnym warunkom glebowo-klimatycznym Gmina Bychawa powinna dążyć do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Ekologizacja rolnictwa służy przede wszystkim ochronie środowiska naturalnego, a w dalszej kolejności produkcji zdrowej żywności. Ekologizacja może być też szansą na częściowe rozwiązanie problemu bezrobocia i depopulacji, z racji rozwoju w jej ramach pracochłonnych kierunków produkcji. Produkcja zdrowej żywności nabierać będzie coraz większego znaczenia z racji spodziewanego w najbliższych latach wzrostu popytu na usługi turystyczne, w tym ekoturystyczne i agroturystyczne. Ważnym kierunkiem rozwoju rolnictwa w Gminie Bychawa,

szczególnie na obszarach o słabszej jakości gleb, może się stać również uprawa roślin energetycznych i wykorzystanie biomasy do produkcji energii.

Na terenie Gminy Bychawa występują korzystne warunki do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego. Gmina posiada ukształtowane tradycje w zakresie przetwórstwa mlecznego (Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska), które należy podtrzymywać i rozwijać. Bardzo ważna jest również szeroka promocja powstających tu lokalnych produktów, z których część wpisana jest na listę Produktów Tradycyjnych Województwa Lubelskiego. Rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego w gminie jest podstawowym warunkiem rozwoju funkcji rolniczej i wzrostu dochodu producentów. Konieczne wydaje się ciągłe poszukiwanie nowych rynków zbytu produktów lokalnych poprzez udział w targach i misjach gospodarczych, a także wspieranie rozwoju sprzedaży bezpośredniej na lokalnych targowiskach.

Kluczem do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy w Gminie Bychawa jest wielokierunkowe wspieranie przedsiębiorczości, obejmujące zarówno wzmacnianie podmiotów już istniejących, jak i tworzenie nowych, szczególnie w obszarach uznanych za perspektywiczne dla rozwoju gminy (przetwórstwo rolno-spożywcze, turystyka, energetyka odnawialna). Niezwykle istotne jest inwestowanie w przedsiębiorstwa już istniejące poprzez doskonalenie oraz wprowadzanie nowych, innowacyjnych produktów i usług, unowocześnianie technologii, rozszerzanie rynków zbytu oraz rozwijanie współpracy klastrowej. Ponadto należy zintensyfikować działania, które przyczynią się do napływu nowych inwestycji zewnętrznych do gminy i lokowania ich na wyznaczonych terenach inwestycyjnych. Sprzyjać temu powinna przyjazna polityka podatkowa gminy wobec nowych inwestorów, a także aktywne wsparcie ich w procesie inwestowania i uruchamiania działalności gospodarczej (obecnie samorząd sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości poprzez wprowadzoną uchwałę w sprawie zwolnień w podatku od nieruchomości dla podmiotów inwestujących lub zatrudniających nowych pracowników). Ważnym elementem rozwoju lokalnej przedsiębiorczości będzie zbudowanie odpowiedniego otoczenia instytucjonalnego, umożliwiającego przedsiębiorcom dostęp do kapitału oraz specjalistycznej wiedzy i usług w zakresie nowych technologii, zarządzania, kształcenia kadr i marketingu. Istotnym elementem, który przyczyni się do poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy oraz włączenia społecznego mieszkańców zagrożonych wykluczeniem jest również rozwój przedsiębiorczości społecznej w postaci np. spółdzielni socjalnych.

Niezwykle ważnym działaniem gminy, przyczyniającym się do rozwoju lokalnej gospodarki, jest sprawna i efektywna promocja potencjału gospodarczego, która ma na celu kształtowanie wizerunku gminy jako miejsca atrakcyjnego dla potencjalnych inwestorów. Konieczne jest opracowanie atrakcyjnej oferty terenów inwestycyjnych oraz wdrożenie i ciągłe doskonalenie systemu obsługi inwestycji.

Gmina Bychawa posiada potencjał do rozwoju turystyki, który należy oprzeć na wykorzystaniu licznych walorów przyrodniczych (rezerwat przyrody „Podzamcze”, obszary źródliskowe, malownicze doliny Kosarzewki i Gałęzówki) i kulturowych (ruiny zamku, obiekty sakralne, wczesnośredniowieczne grodzisko). Potencjał turystyczny gminy należy wzmacniać poprzez rozbudowę infrastruktury turystycznej oraz restaurację i renowację zabytków, co niewątpliwie wzbogaci ofertę turystyczną gminy. Szczególnie ważne jest wykreowanie i wypromowanie konkretnych produktów turystycznych, stanowiących wyróżnik obszaru i mogących

przyciągnąć turystów. Gmina Bychawa jest predestynowana do rozwoju turystyki weekendowej, głównie aktywnej, jak również agroturystyki. Zasoby naturalne, w tym zbiorowiska roślinności kserotermicznej oraz występowanie licznych obszarów źródliskowych sprawiają, że szansę na rozwój ma również turystyka przyrodnicza. Działania rozwojowe powinny koncentrować się na wykorzystaniu naturalnych warunków środowiska dla zdrowia, rekreacji i wypoczynku oraz rozbudowy ogólnodostępnej oraz komercyjnej infrastruktury aktywnego wypoczynku oraz infrastruktury noclegowo-gastronomicznej. Bardzo istotna dla rozwoju branży turystycznej jest odpowiednia promocja walorów i atrakcji, zarówno w formie tradycyjnych folderów, jak i z wykorzystaniem narzędzi multimedialnych i Internetu.

W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia w Gminie Bychawa bardzo istotna jest maksymalizacja udziału odnawialnych źródeł energii w strukturze energetycznej. Zmiany klimatyczne spowodowane emisją CO₂ do atmosfery i spalaniem paliw kopalnych, a także ciągle wzrastające zapotrzebowanie na energię oraz konieczność zapewnienia bezpieczeństwa jej dostaw są głównym motorem rozwoju energii przyjaznej środowisku. Jedyną drogą rozwiązania tych problemów jest redukcja, a nawet rezygnacja z użycia paliw kopalnych do produkcji energii oraz wykorzystanie w tym celu odnawialnych źródeł energii.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania przyczyniające się do wdrożenia strategii na poziomie 1. obszaru strategicznego:

Cel operacyjny 1.1. Modernizacja sektora produkcji rolnej

Cel operacyjny 1.2. Rozwijanie przetwórstwa i sprzedaży produktów lokalnych

Cel operacyjny 1.3. Tworzenie korzystnych warunków do rozwoju istniejących i powstawania nowych przedsiębiorstw

Cel operacyjny 1.4. Rozwój turystyki w oparciu o lokalne produkty i usługi

Cel operacyjny 1.5. Skuteczna promocja gospodarcza gminy

Cel operacyjny 1.6. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych

Stopień osiągnięcia zakładanego celu operacyjnego będzie weryfikowany w oparciu o wskaźniki określone w podrozdziale 7.2. Monitoring i ewaluacja.

Obszar strategiczny 2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko

Warunkiem rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Bychawa jest stworzenie atrakcyjnej przestrzeni dla inwestorów, turystów i mieszkańców. Wiązać się to będzie z procesami gospodarowania przestrzenią oraz uzbrajaniem w infrastrukturę komunikacyjną i komunalną. Poprawa atrakcyjności Gminy Bychawa jako miejsca do życia, prowadzenia działalności gospodarczej i wypoczynku wymaga podejmowania działań na rzecz stworzenia interesującej oferty turystyczno-rekreacyjnej. Ponadto konieczne są działania związane z atrakcyjnym zagospodarowaniem przestrzeni publicznych oraz rewitalizacją obszarów zdegradowanych i przywróceniem im nowych funkcji.

Niezwykle ważnym czynnikiem przyczyniającym się do rozwoju gospodarczego i wysokiej jakości życia jest dostępność komunikacyjna, zarówno zewnętrzna, czyli powiązanie większymi arteriami drogowymi z kluczowymi ośrodkami w województwie i kraju, jak i wewnętrzna

rozumiana jako układ lokalnych dróg, dzięki którym można przemieszczać się wewnątrz danego obszaru. Należy dążyć do zapewnienia jak najlepszej dostępności komunikacyjnej Gminy Bychawa poprzez modernizację istniejących dróg i budowę nowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą w postaci chodników. Dostępność komunikacyjną gminy zwiększy również budowa parkingów oraz infrastruktury służącej komunikacji publicznej. Takie działania zaprocentują pojawieniem się nowych inwestorów oraz turystów, którzy będą mogli szybciej i łatwiej przemieścić się z jednego miejsca do drugiego.

Z punktu widzenia zwiększania atrakcyjności turystycznej gminy kluczowym jest aby dotychczas podejmowane działania w zakresie ochrony środowiska oraz budowania ekologicznego wizerunku gminy były kontynuowane i rozwijane. Należy dążyć do uzupełnienia brakującej infrastruktury w zakresie gospodarki wodno-ściekowej (szczególnie na obszarach wiejskich) oraz infrastruktury gazowej, a także zadbać o większą świadomość mieszkańców w zakresie selektywnej zbiórki odpadów i dbania o estetykę własnego miejsca zamieszkania. Ważnym kierunkiem działań jest również realizacja działań wynikających z gminnego planu ograniczania emisji CO₂, szczególnie w zakresie podniesienia efektywności energetycznej budynków, poprawy jakości powietrza oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych.

Ważnym kierunkiem działań Władz Gminy powinno być również dążenie do poprawy dostępu mieszkańców do szybkiego Internetu, który jest instrumentem w zwiększaniu dostępności do usług społecznych w zakresie kształcenia, zdrowia i kultury poprzez udostępnianie za jego pomocą zdigitalizowanych zasobów.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania przyczyniające się do wdrożenia strategii na poziomie 2. obszaru strategicznego:

Cel operacyjny 2.1. Zagospodarowywanie przestrzeni publicznych na cele rekreacyjne i turystyczne

Cel operacyjny 2.2. Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy

Cel operacyjny 2.3. Poprawa gospodarki wodno-ściekowej poprzez rozbudowę niezbędnej infrastruktury

Cel operacyjny 2.4. Racjonalna i przyjazna środowisku gospodarka odpadami w gminie

Cel operacyjny 2.5. Rozwój infrastruktury służącej wdrażaniu gospodarki niskoemisyjnej

Cel operacyjny 2.6. Lepsza dostępność infrastruktury szybkiego Internetu w gminie

Stopień osiągnięcia zakładanego celu operacyjnego będzie weryfikowany w oparciu o wskaźniki określone w podrozdziale 7.2. Monitoring i ewaluacja.

Obszar strategiczny 3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna

Aktywność społeczna mieszkańców, połączona z ich rzeczywistym zaangażowaniem w proces współdecydowania o losach gminy, stanowi podstawę do budowania społeczeństwa obywatelskiego na poziomie lokalnym. Jest też ważnym czynnikiem integrującym społeczność lokalną, przyczyniającym się jednocześnie do rozwoju kapitału społecznego – jednego

z głównych elementów składowych dobrego rządzenia. Gmina powinna podejmować działania wspierające integrację społeczności lokalnej, tj. organizować spotkania i warsztaty tematyczne, szkolenia i doradztwo zawodowe, ponieważ sprzyja to włączeniu społecznemu osób zagrożonych wykluczeniem.

Jednym z kluczowych wyzwań, stojącym przed Gminą Bychawa jest wzmacnianie spójności i integralności społecznej, budowanie silnej tożsamości lokalnej, poczucia przywiązania do miejsca zamieszkania, jego specyfiki i historii, m.in. poprzez tworzenie miejsc integracji społecznej oraz dbałość o dziedzictwo kulturowe, w szczególności to o charakterze niematerialnym.

Dostęp mieszkańców do wysokiej jakości usług publicznych jest obecnie jednym z głównych czynników decydujących o poziomie rozwoju lokalnego i sprawności administracji gminnej. Usługi społeczne dotyczą przede wszystkim takich obszarów jak oświata i edukacja, sport i rekreacja, ochrona zdrowia, pomoc społeczna i kultura.

Biorąc pod uwagę stan faktyczny oświaty, jednym z najważniejszych jej elementów jest ograniczenie barier w dostępie do edukacji oraz stworzenie warunków dla nieskrępowanego rozwoju osobowościowego i kompetencyjnego dzieci i młodzieży prowadzących do zwiększenia ich szans na rynku pracy. W dobie informatyzacji i rozwijającej się technologii niezbędne jest wypracowanie u dzieci i młodzieży kompetencji w posługiwaniu się narzędziami TIK. Rosnąca konkurencja na rynku pracy wymaga kształtowania postaw aktywnych i kreatywnych, a także otwartości wobec świata i asertywności. Dlatego też niezbędne jest doposażenie placówek edukacyjnych w sprzęt oraz pomoce dydaktyczne przydatne do kształtowania kluczowych kompetencji uczniów. Nie mniej ważnym czynnikiem rozwoju gminy są także sport i rekreacja, które pełnią zarówno funkcję wychowawczą, edukacyjną i integrującą społeczeństwo, jak również mogą służyć jako narzędzie podnoszenia jakości życia oraz kreowania wizerunku obszaru.

Wysoki poziom bezpieczeństwa mieszkańców w wymiarze zdrowotnym i społecznym jest jednym z głównych czynników decydujących o jakości życia. Poprawa poziomu zdrowia mieszkańców gminy powinna być realizowana poprzez zapewnienie kompleksowej opieki medycznej o wysokim standardzie usług (m.in. ulepszenie bazy infrastrukturalnej i specjalistycznego wyposażenia), zwiększenie dostępności profilaktyki, wczesnej diagnostyki, badań i konsultacji medycznych dla mieszkańców, a także dzięki wsparciu i promowaniu różnorodnych inicjatyw prozdrowotnych i aktywizujących. Ważne aby oferta ta uwzględniła również zestaw specjalistycznych usług adresowanych do grupy seniorów oraz osób niepełnosprawnych. Ze względu na postępujące zjawisko starzenia się społeczeństwa należy wdrażać kompleksową politykę senioralną, obejmującą w szczególności aktywizację zawodową, kulturowo-społeczną i obywatelską osób starszych. Polityka społeczna, prowadzona w sposób racjonalny i adekwatny do zdiagnozowanych potrzeb, realizowana będzie przy współpracy podmiotów nadzorowanych również przez Starostwo Powiatowe w Lublinie (np. PUP, PCPR, Domy Pomocy Społecznej) w zakresie polityki społecznej, rynku pracy i zatrudnienia, organizacji pozarządowych i innych. Zakłada się m.in. wsparcie i rozwój instytucjonalnych oraz pozainstytucjonalnych form pomocy społecznej, a także przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób i grup zagrożonych oraz dotkniętych tym

problemem. W Gminie Bychawa realizowana będzie również polityka prorodzinna, ukierunkowana na wspieranie rodziny i promowanie wartości rodzinnych, w tym przeciwdziałanie kryzysom i patologiom rodzinnym, a także na rozwój oferty opieki nad dziećmi, umożliwiającą mieszkańcom prowadzenie działalności gospodarczej i zawodowej.

Ważną potrzebą ludności jest również potrzeba obcowania z kulturą i działalnością twórczą. Do władz gminy należy zapewnienie jak najlepszego dostępu obiektów kulturalnych dla mieszkańców, a także tworzenie dogodnych warunków do realizowania ich pasji i talentów poprzez tworzenie lub modernizację ośrodków kultury i świetlic wiejskich oraz organizację różnorodnych zajęć tematycznych.

W ciągu najbliższych lat należy dążyć do utrzymania wysokiej sprawności gminy w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych na jej rozwój i poprawę jakości życia mieszkańców. Towarzyszyć temu powinien wysiłek na rzecz zwiększania zdolności finansowej gminy w oparciu o własne dochody (np. dzięki poszerzeniu bazy podatkowej) oraz wprowadzaniu nowych modeli finansowania zadań inwestycyjnych w gminie (np. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego). Priorytetem dla gminy powinno być stworzenie przyjaznego otoczenia instytucjonalnego dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości i zwiększania jej konkurencyjności i innowacyjności. Będzie to wymagało bliższej współpracy z lokalnymi przedsiębiorstwami i instytucjami otoczenia biznesu, a także bardziej aktywnego podejścia do wspomagania procesów inwestycyjnych przedsiębiorstw, m.in. poprzez właściwe planowanie przestrzenne, inicjowanie współpracy sieciowej, stosowanie innowacyjnych form zamówień publicznych itp. Ważnym narzędziem w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego będą z pewnością technologie informacyjno-komunikacyjne i rozwijane na ich bazie e-usługi. Będzie to wymagało jednak poprawy dostępu mieszkańców do Internetu oraz zwiększenia ich kompetencji cyfrowych.

Do zadań Władz Gminy należy zapewnienie bezpieczeństwa jej mieszkańców. Aby zrealizować ten cel konieczne są działania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa przeciwpożarowego i przeciwpowodziowego, a także zapewnienie bezpiecznej przestrzeni publicznej.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania przyczyniające się do wdrożenia strategii na poziomie 3. obszaru strategicznego:

Cel operacyjny 3.1. Włączenie społeczne osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem

Cel operacyjny 3.2. Budowanie poczucia własnej wartości i tożsamości lokalnej

Cel operacyjny 3.3. Wysoka jakość usług publicznych

Cel operacyjny 3.4. Sprawna i otwarta na mieszkańców administracja publiczna

Cel operacyjny 3.5. Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego w gminie

Stopień osiągnięcia zakładanego celu operacyjnego będzie weryfikowany w oparciu o wskaźniki określone w podrozdziale 7.2. Monitoring i ewaluacja.

5.3. Kierunki działań

Obszar strategiczny 1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna

Cel operacyjny 1.1. Modernizacja sektora produkcji rolnej

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Usługi doradcze i szkoleniowe dla rolników (w zakresie prowadzonej produkcji, ochrony środowiska, marketingu swoich produktów i usług oraz pozyskiwania funduszy zewnętrznych)	Aktywne informowanie i zachęcanie rolników do uczestnictwa w szkoleniach i doradztwie	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw
Poprawa warunków prowadzenia gospodarstw rolnych (np. prace scaleniowe)	Współpraca ze Starostwem Powiatowym w zakresie prowadzenia prac scaleniowych	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Inwestycje w środki trwałe
Tworzenie grup producentów rolnych	Skuteczne informowanie i zachęcanie rolników do organizowania się w formie grup producenckich oraz informowanie o możliwych źródłach finansowania na rozwój istniejących grup jak i na założenie nowych	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Tworzenie grup i organizacji producenckich
Podniesienie rentowności gospodarstw rolnych (np. wymiana bazy maszynowej)	Aktywne informowanie i zachęcanie rolników do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej
Propagowanie rolnictwa ekologicznego	Aktywne informowanie i zachęcanie rolników do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Rolnictwo ekologiczne PROW 2014-2020: Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw
Uprawa roślin energetycznych i wykorzystanie biomasy do produkcji energii	Aktywne informowanie i zachęcanie rolników do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej RPO WL 2014-2020: Energia przyjazna środowisku
Wprowadzenie systemów jakości i działań informacyjno-promocyjnych w gospodarstwach	Aktywne informowanie i zachęcanie rolników do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw PROW 2014-2020: Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych

Cel operacyjny 1.2. Rozwijanie przetwórstwa i sprzedaży produktów lokalnych

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Wspieranie istniejących zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego wykorzystujących lokalne zasoby produkcji rolnej	Aktywne wsparcie przedsiębiorców poprzez udzielanie odpowiedniej informacji oraz pomocy w procesie inwestycyjnym oraz zachęcanie do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Inwestycje w środki trwałe

Powstawanie nowych obiektów przetwórstwa rolno-spożywczego pozwalających na maksymalne wykorzystanie bogatej bazy surowców zwierzęcych	Aktywne informowanie i zachęcanie potencjalnych przedsiębiorców do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Inwestycje w środki trwałe
Pozyskiwanie nowych rynków zbytu produktów lokalnych w kraju i za granicą	Aktywne informowanie i zachęcanie przedsiębiorców i rolników do udziału w wyjazdach zagranicznych, współpraca z instytucjami otoczenia biznesu w zakresie wspólnych wyjazdów	<ul style="list-style-type: none"> RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Modernizacja istniejących i tworzenie nowych miejsc targowych	Opracowanie projektu oraz realizacja inwestycji	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich
Usługi doradcze dla przedsiębiorców i rolników w zakresie różnych form sprzedaży (sprzedaż towarowa i bezpośrednia)	Aktywne informowanie i zachęcanie przedsiębiorców i rolników do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> PROW 2014-2020: Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER

Cel operacyjny 1.3. Tworzenie korzystnych warunków do rozwoju istniejących i powstawania nowych przedsiębiorstw

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Rozwój bazy produkcyjnej i usługowej przedsiębiorstw poprzez ich lepszy dostęp do kapitału inwestycyjnego w postaci instrumentów finansowych i dotacji	Aktywne informowanie i zachęcanie przedsiębiorstw do korzystania z różnych instrumentów finansowania infrastruktury produkcyjnej i usługowej	<ul style="list-style-type: none"> RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw PROW 2014-2020: Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Rozwój współpracy sieciowej przedsiębiorstw w formie branżowych klastrów	Skuteczne informowanie i zachęcanie przedsiębiorców do uczestniczenia w lokalnych i ponadlokalnych sieciach współpracy, organizowanie spotkań, pokazywanie dobrych praktyk	<ul style="list-style-type: none"> RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw PO Polska Wschodnia 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Przedsiębiorcza Polska Wschodnia
Kompleksowe wsparcie osób planujących rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej w postaci systemu szkoleń, doradztwa oraz finansowania kosztów prowadzenia działalności w początkowym okresie	Bliska współpraca gminy z Powiatowym Urzędem Pracy oraz innymi instytucjami w zakresie promocji programów nastawionych na zwiększenie samozatrudnienia mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 9. Rynek pracy
Przygotowanie nowych i uzbrojenie w niezbędną infrastrukturę istniejących terenów inwestycyjnych	Realizacja inwestycji i zarządzanie wybudowaną infrastrukturą	<ul style="list-style-type: none"> RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw

Profesjonalizacja usług instytucji otoczenia biznesu w celu ich lepszego dostosowania do potrzeb i oczekiwań przedsiębiorców	Uruchomienie wspólnie z IOB corocznego systemu monitorowania potrzeb informacyjnych i szkoleniowo-doradczych kluczowych przedsiębiorstw w gminie	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 1. Badania i innowacje, Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw ➤ PO Polska Wschodnia 2014-2020: Oś priorytetowa I. Innowacyjna Polska Wschodnia
Utworzenie Rady ds. rozwoju przedsiębiorczości oraz prowadzenie szkoleń z zakresu zasad prowadzenia działalności gospodarczej	Opracowanie zasad i formuły funkcjonowania Rady (utworzenie w formie Zarządzenia Burmistrza)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Środki własne gminy
Rozwój przedsiębiorstw społecznych	Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami otoczenia biznesu w zakresie stworzenia pilotażowego przedsiębiorstwa (spółdzielni socjalnej)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw, Oś priorytetowa 11. Włączenie społeczne

Cel operacyjny 1.4. Rozwój turystyki w oparciu o lokalne produkty i usługi

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Renowacja i rewitalizacja oraz udostępnienie na cele turystyczne obiektów dziedzictwa kulturowego	Przygotowanie i realizacja inwestycji dotyczących własnych obiektów, współpraca z innymi podmiotami w zakresie obiektów, których właścicielem nie jest gmina	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego ➤ PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich ➤ Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina
Budowa infrastruktury służącej udostępnieniu obszarów cennych przyrodniczo na cele turystyczne (piesze ścieżki przyrodnicze, ścieżki rowerowe, tablice informacyjne, punkty widokowe)	Przygotowanie i realizacja inwestycji samodzielnie lub w partnerstwie z innymi jednostkami, współpraca z instytucjami zajmującymi się ochroną środowiska	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Wsparcie przedsiębiorczości, związanej z turystyką i budową infrastruktury turystycznej (obiekty noclegowe i gastronomiczne, atrakcje turystyczne)	Efektywne informowanie i zachęcanie zainteresowanych podmiotów do korzystania z dostępnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Rozwój gospodarstw agroturystycznych na bazie ekologicznych produktów i hodowli zwierząt gospodarskich	Efektywne informowanie i zachęcanie zainteresowanych podmiotów do korzystania z dostępnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Utworzenie punktu informacji turystycznej w strukturach Urzędu Miejskiego	Opracowanie założeń oraz realizacja inwestycji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego

Prowadzenie na szeroką skalę promocji turystycznej (foldery, mapy, publikacje, broszury, strona internetowa, imprezy promocyjne) oraz umieszczanie atrakcji i bazy turystycznej w popularnych portalach turystycznych	Opracowanie założeń oraz realizacja inwestycji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
---	--	---

Cel operacyjny 1.5. Skuteczna promocja gospodarcza gminy

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Promocja gospodarcza gminy oraz przedsiębiorstw i ich produktów poprzez udział w targach, wystawach i misjach gospodarczych	Wsparcie przy opracowaniu strategii działań marketingowych i jej konsekwentne wdrażanie, m.in. w bliskiej współpracy z samorządem województwa, PAliIZ, PARP	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
Stworzenie oferty terenów inwestycyjnych oraz ich szeroka promocja	Opracowanie oferty terenów inwestycyjnych oraz aktywne działania marketingowe	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
Prowadzenie aktywnych działań marketingowych, mających na celu kreowanie dobrego wizerunku gminy, jako atrakcyjnego miejsca dla inwestorów	Opracowanie strategii działań marketingowych, realizacja projektów sieciowych z innymi jednostkami w kraju i zagranicą	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014-2020 (Program dla Europy Środkowej, Interreg Europa) ➤ Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina

Cel operacyjny 1.6. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Poprawa efektywności energetycznej przedsiębiorstw poprzez modernizację infrastruktury związanej z ogrzewaniem/chłodzeniem budynków, oświetleniem oraz poprzez wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	Aktywne informowanie i zachęcanie przedsiębiorstw do korzystania z różnych instrumentów finansowania	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER ➤ PROW 2014-2020: Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
Rozwój przedsiębiorstw z branży energetycznej, wykorzystujących odnawialne zasoby (biogazownie, farmy fotowoltaiczne, firmy produkujące urządzenia do wytwarzania energii z OZE, firmy budowlane zajmujące się instalacjami OZE)	Wspieranie potencjalnych przedsiębiorców w zakresie udzielania odpowiedniej informacji i pomocy w procesie inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 4. Energia przyjazna środowisku ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
Budowa lub modernizacja wybranych elementów sieci elektroenergetycznej umożliwiającej przyłączenia nowych sieci wytwórczych energii ze źródeł	Współpraca z PGE Dystrybucja S.A. w zakresie zwiększenia możliwości przyłączeniowych dla producentów energii elektrycznej z odnawialnych	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 4. Energia przyjazna środowisku ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I.

odnawialnych	źródeł	Zmniejszenie emisyjności gospodarki
--------------	--------	-------------------------------------

Obszar strategiczny 2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny 2.1. Zagospodarowywanie przestrzeni publicznych na cele rekreacyjne i turystyczne

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Budowa i rozbudowa małej infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej (ścieżki piesze, wiaty rowerowe, siłownie na świeżym powietrzu, place zabaw)	Przygotowanie i realizacja inwestycji samodzielnie lub w partnerstwie z innymi jednostkami	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Kształtowanie przestrzeni publicznych na obszarach wiejskich	Realizacja własnych projektów lub we współpracy z instytucjami partnerskimi (np. związki wyznaniowe, OSP itp.)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich
Prowadzenie polityki przestrzennej i rewitalizacyjnej w gminie w oparciu o aktualne dokumenty planistyczne oraz program rewitalizacji	Systematyczna aktualizacja Studium Uwarunkowań i Zagospodarowania Przestrzennego gminy i Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego oraz opracowanie programu rewitalizacji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji ➤ PO Pomoc Techniczna 2014-2020
Kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich, przywracająca lub nadająca nowe funkcje tym obszarom oraz prowadząca do rozwiązania zdiagnozowanych problemów społecznych	Realizacja działań na podstawie programu rewitalizacji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna
Organizacja kampanii informacyjnych oraz promocja dobrych praktyk w zakresie ładu przestrzennego i estetyki miejsc publicznych	Działania powinny być prowadzone we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz przedstawicielami mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji

Cel operacyjny 2.2. Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Przebudowa lub modernizacja dróg wojewódzkich (834, 836, 842) poprawiających zewnętrzną dostępność komunikacyjną gminy	Lobbowanie i współpraca z Samorządem Województwa w zakresie prowadzenia inwestycji drogowych	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport
Przebudowa lub modernizacja dróg powiatowych i gminnych wraz z chodnikami, poprawiająca mobilność mieszkańców i turystów	Współpraca z powiatem lubelskim w zakresie modernizacji dróg powiatowych, realizacja inwestycji na drogach gminnych	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport ➤ Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych ➤ PROW 2014-2020: Podstawowe

		usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich
Budowa infrastruktury poprawiającej dostępność komunikacyjną gminy (parkingi, dworzec autobusowy)	Realizacja inwestycji	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna

Cel operacyjny 2.3. Poprawa gospodarki wodno-ściekowej poprzez rozbudowę niezbędnej infrastruktury

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Budowa lub modernizacja infrastruktury wodociągowej (sieć wodociągowa, ujęcia wody, stacje uzdatniania wody)	Realizacja inwestycji zgodnie z opracowanymi projektami	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów ➤ PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich
Budowa lub modernizacja infrastruktury kanalizacyjnej (kanalizacja ściekowa i deszczowa, oczyszczalnia ścieków, przydomowe oczyszczalnie ścieków)	Realizacja inwestycji zgodnie z opracowanymi projektami	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów ➤ PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich

Cel operacyjny 2.4. Racjonalna i przyjazna środowisku gospodarka odpadami w gminie

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Realizacja programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest	Realizacja własnego projektu	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
Doposażenie jednostek zajmujących się zbiórką odpadów	Realizacja własnego projektu	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
Działania edukacyjne i szkoleniowe w zakresie ekologii, przeciwdziałania zanieczyszczeniu środowiska oraz gospodarki odpadami w gospodarstwach domowych	Realizacja własnego projektu lub we współpracy z potencjalnymi inwestorami z zewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki ➤ PROW 2014-2020, wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER

Cel operacyjny 2.5. Rozwój infrastruktury służącej wdrażaniu gospodarki niskoemisyjnej

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Poprawa jakości powietrza oraz ograniczenie problemu „niskiej emisji” poprzez wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych (instalacje solarne i fotowoltaiczne, instalacje geotermalne)	Realizacja własnego projektu lub we współpracy z potencjalnymi inwestorami z zewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 4. Energia przyjazna środowisku ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Poprawa efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej i budynkach mieszkalnych m.in. poprzez działania termomodernizacyjne, poprawę systemu grzewczego i oświetleniowego, wymianę źródeł ciepła	Realizacja własnego projektu lub we współpracy z potencjalnymi inwestorami z zewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
Działania informacyjno-edukacyjne w zakresie ochrony środowiska, oszczędności energii, ekologicznego transportu, racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych itp.	Realizacja własnego projektu lub we współpracy z potencjalnymi inwestorami z zewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Zmniejszenie emisyjności gospodarki ➤ PROW 2014-2020, wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Rozbudowa sieci gazowej w gminie	Realizacja własnego projektu lub we współpracy z potencjalnymi inwestorami z zewnątrz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś priorytetowa VII. Poprawa bezpieczeństwa energetycznego

Cel operacyjny 2.6. Lepsza dostępność infrastruktury szybkiego Internetu w gminie

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Budowa, rozbudowa, przebudowa sieci dostępowej do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s	Inwestycje realizowane przede wszystkim przez przedsiębiorstwa telekomunikacyjne, w przypadku braku zainteresowania – realizacja wspólnych przedsięwzięć z gminą (np. w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PO Polska Cyfrowa 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu

Obszar strategiczny 3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna

Cel operacyjny 3.1. Włączenie społeczne osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Rozwój aktywności społecznej i zawodowej poprzez realizację kompleksowych programów na rzecz integracji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zawierających m.in. treningi kompetencji i umiejętności społecznych oraz doradztwo zawodowe	Przygotowanie i realizacja działań wspierających integrację społeczną	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Włączenie społeczne
Szkolenia i doradztwo dla kadr instytucji pomocy społecznej	Przygotowanie i realizacja działań wspierających kompetencje podmiotów oferujących usługi społeczne	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Włączenie społeczne
Wsparcie dla tworzenia i działalności podmiotów integracji społecznej w tym: centrów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej oraz podmiotów działających na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej	Przygotowanie i realizacja działań wspierających integrację społeczną	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Włączenie społeczne
Rozwój inicjatyw (zajęć, warsztatów, spotkań) łączących i integrujących lokalną społeczność	Przygotowanie i realizacja działań wspierających aktywność mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER

Cel operacyjny 3.2. Budowanie poczucia własnej wartości i tożsamości lokalnej

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Opracowanie i upowszechnienie mechanizmów zwiększających udział obywateli w kształtowaniu polityki rozwoju lokalnego (wprowadzenie budżetu obywatelskiego)	Opracowanie i wdrożenie modelu obejmującego metody i narzędzia konsultacji i partycypacji publicznej	<ul style="list-style-type: none"> ➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
Promowanie dialogu obywatelskiego jako formy partycypacji obywatelskiej	Przygotowanie i realizacja działań z zakresu wsparcia dla organizacji pozarządowych	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Włączenie społeczne ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Promocja dobrych praktyk w wykorzystaniu funduszy sołeckich	Przygotowanie i realizacja projektu	<ul style="list-style-type: none"> ➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Włączenie społeczne ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Organizacja imprez i wydarzeń kulturalnych w pełni wykorzystujących	Realizacja własnych projektów gminnych oraz współpraca z innymi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Roczne programy finansowania kultury realizowane przez

lokalne dziedzictwo kulturowe, tradycję i infrastrukturę kultury	instytucjami kultury realizującymi swoje projekty na terenie gminy	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
--	--	--

Cel operacyjny 3.3. Wysoka jakość usług publicznych

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Rozwój instytucji opieki nad dziećmi do lat 3 (żłobki, kluby dziecięce, opiekunowie)	Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz osobami prywatnymi zainteresowanymi tworzeniem tego rodzaju usług	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 9. Rynek pracy
Rozszerzenie oferty edukacyjnej placówek przedszkolnych i szkół podstawowych o dodatkowe zajęcia zwiększające szanse edukacyjne dzieci	Bliska współpraca gminy z podległymi jednostkami organizacyjnymi zajmującymi się edukacją na poziomie przedszkolnym, podstawowym i gimnazjalnym	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 12. Edukacja, umiejętności i kompetencje
Remont, adaptacja, rozbudowa, modernizacja i doposażenie placówek edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej prowadzące do poprawy dostępności i jakości kształcenia w gminie	Realizacja własnych zadań inwestycyjnych oraz współpraca z prywatnymi podmiotami, zainteresowanymi rozwojem edukacji na terenie gminy	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna
Rozwój systemu doradztwa na poziomie szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej w zakresie dalszego kształcenia oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla młodzieży szkolnej	Realizacja własnych zadań edukacyjnych oraz współpraca z samorządem powiatowym	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 12. Edukacja, umiejętności i kompetencje
Modernizacja i dostosowanie istniejącej infrastruktury szkolnictwa zawodowego na terenie gminy do potrzeb praktycznego kształcenia umożliwiającego nabywanie przez absolwentów konkretnych umiejętności zorientowanych na potrzeby lokalnego rynku pracy	Współpraca z samorządem powiatowym w zakresie kształtowania odpowiedniej oferty edukacyjnej szkolnictwa zawodowego i dostosowania jej do potrzeb lokalnego rynku pracy	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna
Działania inicjujące i wspierające współpracę szkół i placówek kształcenia zawodowego z pracodawcami (wspólne przygotowywanie programów nauczania, organizacja zajęć, praktyk i staży zawodowych w przedsiębiorstwach itp.)	Współdziałanie z powiatowymi placówkami kształcenia zawodowego w zakresie angażowania pracodawców w procesy kształcenia zawodowego na terenie gminy	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 12. Edukacja, umiejętności i kompetencje
Poprawa dostępu mieszkańców do infrastruktury sportu i rekreacji	Realizacja własnych zadań inwestycyjnych	➤ Środki własne ➤ PROW 2014-2020: Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER
Informatyzacja placówek oświatowych oraz rozwój nauczania on-line	Realizacja własnego projektu	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 2. Cyfrowe Lubelskie
Remont i doposażenie istniejących placówek ochrony zdrowia	Realizacja zadań własnych oraz aktywne informowanie i zachęcanie przedsiębiorstw do korzystania z różnych instrumentów	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna ➤ RPO WL 2014-2020:

	finansowania	Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
Tworzenie lub modernizacja świetlic środowiskowych	Realizacja własnego projektu	➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 11. Włączenie społeczne
Rozwój różnych form wsparcia Miejsko-Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej	Realizacja własnego projektu	➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 11. Włączenie społeczne
Rozwój form wsparcia osób starszych (m.in. dzienny dom pobytu dla seniorów)	Realizacja własnego projektu	➤ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 11. Włączenie społeczne
Modernizacja oraz doposażenie obiektów pełniących funkcje kulturalne w mieście i na obszarach wiejskich (np. BCK, biblioteki)	Realizacja własnych projektów lub we współpracy z instytucjami partnerskimi (np. OSP)	➤ PROW 2014-2020: Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich

Cel operacyjny 3.4. Sprawna i otwarta na mieszkańców administracja publiczna

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Opracowanie i wdrożenie efektywnego modelu zarządzania kompetencjami kadr administracji publicznej z uwzględnieniem braków kompetencyjnych i potrzeb szkoleniowych pracowników (wdrożenie systemu ISO)	Wykorzystanie w pracach nad systemem rozwiązań wynikających z procedur systemu ISO	➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
Wzmocnienie zdolności analitycznych jednostek planowania przestrzennego poprzez dostęp do nowoczesnych narzędzi w zakresie analizy, przetwarzania i prezentacji danych przestrzennych	Realizacja zadań własnych w ramach tworzonej krajowej i regionalnej infrastruktury informacji przestrzennej, umożliwiającej dostęp do baz danych i aplikacji pozwalających na prace z danymi przestrzennymi	➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
Poszerzenie wiedzy pracowników Urzędu Miejskiego w zakresie budowania partnerstwa publiczno-prywatnego i zamówień publicznych	Realizacja m.in. poprzez udział pracowników gminy w organizowanych szkoleniach, seminariach oraz platformach współpracy	➤ PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
Wprowadzenie systemu oceny jakości świadczonych usług przez mieszkańców w postaci corocznego badania ankietowego	Opracowanie ankiety skierowanej do mieszkańców w celu poprawy jakości świadczonych usług publicznych	➤ Środki własne
Rozwój elektronicznej administracji i usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną	Realizacja własnych projektów inwestycyjnych oraz jednostek podległych gminie miejskiej	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 2. Cyfrowe lubelskie
Tworzenie i rozwój cyfrowych zasobów gminy m.in. w zakresie mienia i nieruchomości, planowania przestrzennego, kultury, edukacji, turystyki, ochrony zdrowia, itp.	Realizacja własnego projektu lub partnerskiego dla całego powiatu	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 2. Cyfrowe lubelskie
Organizowanie kampanii edukacyjno-informacyjnych na rzecz zwiększania znaczenia e-umiejętności oraz upowszechniania korzyści z wykorzystywania technologii cyfrowych przez mieszkańców gminy	Działanie realizowane w ramach szerszej współpracy z administracją rządową i samorządową	➤ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 2. Cyfrowe lubelskie

Cel operacyjny 3.5. Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego w gminie

Kierunki działań	Rola i zadania gminy w realizacji działań	Źródła finansowania
Doposażenie jednostek straży pożarnej i policji	Realizacja własnego projektu we współpracy z jednostkami bezpieczeństwa publicznego	<ul style="list-style-type: none"> ✦ RPO WL 2014-2020: Oś 6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
Rozbudowa monitoringu miejskiego	Realizacja własnego projektu jako element rewitalizacji miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✦ RPO WL 2014-2020: Oś Priorytetowa 13. Infrastruktura społeczna
Wymiana, modernizacja i rozbudowa oświetlenia ulicznego	Realizacja własnego projektu w oparciu o urządzenia cechujące się niską energochłonnością	<ul style="list-style-type: none"> ✦ RPO WL 2014-2020: Oś priorytetowa 5. Efektywność energetyczna i gospodarka

6. INDYKATYWNY WYKAZ PRZEDSIĘWZIĘĆ DO REALIZACJI W LATACH 2016-2023

1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna

Cel operacyjny 1.1. Modernizacja sektora produkcji rolnej

Cel operacyjny 1.2. Rozwijanie przetwórstwa i sprzedaży produktów lokalnych

Cel operacyjny 1.3. Tworzenie korzystnych warunków do rozwoju istniejących i powstawania nowych przedsiębiorstw

Cel operacyjny 1.4. Rozwój turystyki w oparciu o lokalne produkty i usługi

Cel operacyjny 1.5. Skuteczna promocja gospodarcza gminy

Cel operacyjny 1.6. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych

Rodzaj przedsięwzięcia	Nazwa przedsięwzięcia	Szacowana wartość przedsięwzięcia	Okres realizacji	Podmiot realizujący
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju rolnictwa – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Wspieranie rozwoju rolnictwa ekologicznego	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju rolnictwa – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Utworzenie targowiska/bazarku ze sprzedażą produktów rolnych ✦ Rozwój gospodarstw ekologicznych ✦ Rozwój przetwórstwa lokalnego owoców i mleka ✦ Wspieranie integracji rolników, pokazywanie im dobrych praktyk 			
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju przedsiębiorczości – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Uzbrojenie terenów inwestycyjnych w rejonie Podzamcza	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju przedsiębiorczości – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Utworzenie inkubatora przedsiębiorczości ✦ Udostępnienie gruntów gminnych np. w postaci dzierżawy dla osób zainteresowanych wybudowaniem fabryki, przetworni, spółdzielni ✦ Przemysłane inwestycje, nie będące źródłem konfliktów społecznych, lecz generujące miejsca pracy ✦ Stała współpraca samorządu lokalnego z przedsiębiorcami ✦ Tworzenie punktów udzielających informacji na temat dofinansowania z UE, w tym zakładania start up-ów ✦ Rozwój spółdzielczości w różnych obszarach 			
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju turystyki – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Budowa ścieżek rowerowych na terenie gminy	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa ścieżki rowerowej prowadzącej nad zalew i stadion	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Zagospodarowanie okolic zalewu „Podzamcze” oraz ruin zamku, utworzenie w okolicy kompleksu turystyczno-rekreacyjnego	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa

	Wydanie mapki turystycznej	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Cykl imprez kulturalno-turystycznych dla mieszkańców promujących rejon Bychawy	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Utworzenie punktu widokowego z miejscami parkingowymi przy rezerwacie przyrody „Podzamcze”	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Organizacja imprezy „Bychawskie spotkania słowiańsko-celtyckie”	49000 zł	2016	Gmina Bychawa
	Budowa szlaku turystycznego po Gminie Bychawa oraz wydanie przewodnika turystycznego	60000 zł	2018	Gmina Bychawa
	Oznakowanie miejsc atrakcyjnych turystycznie oraz ich multimedialna promocja w Internecie	49 000 zł	2016	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie rozwoju turystyki – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Promocja lokalnych atrakcji turystycznych – zalewu i ruin zamku ➤ Utworzenie plaży przy zalewie „Podzamcze” co spowodowałyby napływ turystów a lokalni przedsiębiorcy mogliby w okolicy założyć własne działalności np. restauracje, inne atrakcje ➤ Utworzenie pomostu dla wędkarzy nad zalewem i ścieżek spacerowych ➤ Rozwój bazy noclegowej na terenie miasta ➤ Tworzenie gospodarstw agroturystycznych ➤ Wykorzystanie na cele turystyczne walorów środowiskowych: rzeka, źródła, wąwozy, wzgórza ostańcowe ➤ Oczyszczenie koryta rzeki Kosarzewki na odcinku od Kosarzewa Dolnego, Kolonii-Skawinek, Wandzin do ul. Lubelskiej ➤ Zagospodarowanie brzegów rzek na cele turystyczno-rekreacyjne ➤ Tworzenie szlaków turystycznych i ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych ➤ Utworzenie ścieżki przyrodniczej „Kacze Doły” w Wandzinie – wytyczenie, oznakowanie, utworzenie punktu widokowego nad źródłem ➤ Utwardzenie istniejących ścieżek rowerowych ➤ Zorganizowanie imprezy promującej lokalne dziedzictwo kulinarne np. festyn „W Krainie Pierogów” ➤ Rozwój turystyki religijnej – Singer ➤ Odtworzenie przedwojennej architektury Bychawy ➤ Budowa strzelnicy sportowej i odbudowa toru motocrossowego ➤ Budowa muzeum/izby regionalnej 			
Przedsięwzięcia w zakresie renowacji i rewitalizacji zabytków – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Rewitalizacja parków przy ul. Rynek oraz przy ul. 11 Listopada	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Odrestaurowanie ruin zamku (prace konserwatorskie, restauratorskie)	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Renowacja, modernizacja nagrobków zabytkowych, kościołów i obiektów kultury	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Bychawskie Towarzystwo Regionalne – zakup starej chaty i przekształcenie jej na muzeum regionalne	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Oznakowanie grobów wojennych na terenie Gminy Bychawa poprzez zakup tablic informacyjnych	5000 zł	2018	Gmina Bychawa

	Renowacja zabytkowych grobów wojennych na terenie cmentarza miejskiego w Bychawie	55000 zł	2017	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie renowacji i rewitalizacji zabytków – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Renowacja zabytków w gminie, w tym obiektów sakralnych ➤ Odnowienie ruin zamku, zabezpieczenie ruin spichlerza, odbudowa schodów do zamku ➤ Odbudowanie młyna i synagogi ➤ Renowacja zabytkowych nagrobków na cmentarzach rzymskokatolickich i kirkucie 			
Przedsięwzięcia w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Wykorzystanie biomasy jako odnawialnego źródła energii	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Montaż instalacji solarnych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa farm fotowoltaicznych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wykorzystanie ogniw fotowoltaicznych do oświetlenia przejść dla pieszych oraz ulic w Bychawie i na obszarze wiejskim ➤ Montaż kolektorów słonecznych na budynkach mieszkalnych – II tura ➤ Wybudowanie elektrowni wiatrowej ➤ Badania i eksploatacja energii geotermalnej 			

2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny 2.1. Zagospodarowywanie przestrzeni publicznych na cele rekreacyjne i turystyczne

Cel operacyjny 2.2. Poprawa zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy

Cel operacyjny 2.3. Poprawa gospodarki wodno-ściekowej poprzez rozbudowę niezbędnej infrastruktury

Cel operacyjny 2.4. Racjonalna i przyjazna środowisku gospodarka odpadami w gminie

Cel operacyjny 2.5. Rozwój infrastruktury służącej wdrażaniu gospodarki niskoemisyjnej

Cel operacyjny 2.6. Lepsza dostępność infrastruktury szybkiego Internetu w gminie

Rodzaj przedsięwzięcia	Nazwa przedsięwzięcia	Szacowana wartość przedsięwzięcia	Okres realizacji	Podmiot realizujący
Przedsięwzięcia w zakresie zagospodarowania przestrzeni publicznych – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Budowa skate parku	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa wiat (altan) na trasie ścieżki rowerowej	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa nowych „witaczy” przy głównych drogach wylotowych z gminy	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa siłowni na powietrzu na terenie parku miejskiego przy ul.	50500 zł	2017	Gmina Bychawa

	11 Listopada w Bychawie			
	Przebudowa placu zabaw na osiedlu Spółdzielni Mieszkaniowej w Bychawie	50500 zł	2017	Gmina Bychawa
	Budowa placu zabaw w parku miejskim przy ul. 11 listopada w Bychawie	50500 zł	2018	Gmina Bychawa
	Stworzenie miejsca integracji dla mieszkańców poprzez zagospodarowanie terenu wokół ruin zamku	52000 zł	2016	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie zagospodarowania przestrzeni publicznych – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Odnowienie starych secesyjnych kamienic w centrum Bychawy ➤ Przywrócenie funkcji rynku ➤ Posadzenie nowych drzew i krzewów, kwiatów w mieście i w parkach ➤ Utwardzenie ścieżek w parkach, ustawienie ławek i koszy na śmieci ➤ Budowa siłowni na świeżym powietrzu w parku w centrum Bychawy oraz na obszarze wiejskim ➤ Utworzenie toru saneczkowego na zboczu w Parku Miejskim przy ul. 11 Listopada ➤ Drenaż i odbudowa źródeł w parku oraz budowa dojścia do parku od ul. Szkolnej ➤ Przygotowanie i uzbrojenie terenów pod zabudowę mieszkaniową oraz działalność gospodarczą ➤ Budowa parku linowego 			
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy dostępności komunikacyjnej – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Budowa dworca autobusowego	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa nowych parkingów na terenie gminy	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa nowych i modernizacja istniejących chodników	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa nowych ulic wraz z chodnikami w Bychawie	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Modernizacja dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich, w szczególności: 107205 L – ul. Żeromskiego (0,23 km), 112528 L – ul. Słowackiego (0,176 km), 112529 L – ul. Makuszyńskiego (0,079 km), 112530 L – ul. Fredry (0,19 km), 107142 L – ul. Wyspiańskiego-Łęczycza (1,393 km), 107233 L – Osowa - Osowa-Kolonia - Olszowiec-Kolonia (1,65 km), 107231 L – Kosarzew Dolny-Kolonia - Romanów (1,297 km), 107230 L – Kosarzew Dolny-Kolonia (1,15 km), 107235 L – Osowa (0,53 km), 107206 L – Wincentówek (1,355 km), 107208 L – Leśniczówka (0,615 km), 107199 L – Marysin (0,752 km), 107232 L – Olszowiec - Olszowiec-Kolonia - Romanów (2,833 km), 107226 L – Zaraszów (Władysławów) (1,025 km), 107227 L – Gałęzów – Zaraszów (2,401 km), 107246 L – Zdrapy – Wincentówek (0,578 km), 107237 L – Bychawka Druga-Kolonia (1,04 km), 107229 L – Skawinek (Olszowiec) (1,27 km), 107209 L – Gałęzów Kolonia Pierwsza - Gałęzów Kolonia Druga (0,838 km), 107210 L – droga powiatowa 2294 L - Gałęzów-Kolonia Druga - Gałęzów-Kolonia Pierwsza (1,56 km), 107173 L – Bychawka Trzecia-Jabłonna (1,677 km), 107228 L – Wola Duża - Skawinek - Kosarzew Dolny-Kolonia (1,98 km), 107215 L – Wola Gałęzowska - Wola	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa

	<p>Gałęzowska-Kolonia - droga powiatowa 2295 L (2,78 km), 107218 L - droga powiatowa 2304 L- Stara Wieś Druga - granica wsi Stara Wieś Pierwsza (1,22 km), 107207 L - Podzamecze (0,8 km), 107198 L - ul. Reymonta (0,44 km), 107217 - Stara Wieś Trzecia (0,49 km), 107247 L - Wincentówek (0,325 km), 107222 L - od drogi powiatowej 2296 L - Zaraszów-Kolonia - droga powiatowa 2296 L (1,4 km), 107244 L - Zdrapy - do drogi powiatowej 2278 L (1,66 km), 107225 L - Urszulin - droga powiatowa 2298 L (0,36 km), 112499 L - Bychawka Trzecia (0,99 km), 107201 L - ul. Powstańców Warszawy (0,5 km), 107243 L - Bychawka Druga (2,7 km), 107239 - Bychawka Trzecia - granica gminy Jabłonna (0,61 km), 107236 L - Bychawka Druga - granica gminy - Osowa (4,5 km), 107245 L - droga wojewódzka 834- Zdrapy (1,55 km), 107180 L - Osowa (0,51 km), 107213 L - Kowersk - Józów (2,83 km), 107214 L - Józów (dwór) (0,53 km), 107223 L - droga powiatowa 2296 L - Zaraszów-Kolonia - droga powiatowa 2297 L (2,77 km), 107224 L - droga powiatowa 2297 L - Zaraszów-Kolonia (1,45 km), 107238 L - droga powiatowa 2280 L - Bychawka Trzecia-Kolonia - droga powiatowa 2280 L (2,78 km), 107234 L - Osowa - Majdan Osowski - droga powiatowa 2284 L (3,46 km)</p>			
<p>Przedsięwzięcia w zakresie poprawy dostępności komunikacyjnej - <i>zgłoszone przez mieszkańców</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Budowa chodników na Podzameczu, ul. 11 Listopada, ul. Partyzantów, ul. Spokojna, ul. Wandzin, Grodzany, Bychawka, Osowa, w okolicach zalewu ✦ Budowa parkingów (m.in. naprzeciwko liceum im. Kwiatkowskiego, naprzeciwko Biedronki, na posesji kościelnej) ✦ Budowa przystanku autobusowego, aby wszystkie busy zatrzymywały się na jednym przystanku w mieście ✦ Budowa ciągu pieszo-jezdnego na ul. Świerczewskiego ✦ Modernizacja drogi Bychawa-Wysokie (przez Zaraszów) ✦ Budowa sygnalizacji świetlnej na skrzyżowaniu obok Urzędu Miasta ✦ Połączenie Kowerska z Rudnikiem i Łęczycy z Kiełczewicami ✦ Zamiana żuźla na chodniki w parku w centrum Bychawy ✦ Rozwój wewnątrzgminnego transportu publicznego dla osób starszych i dzieci ✦ Budowa drogi w miejscowości Lipnik 			
<p>Przedsięwzięcia w zakresie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej - <i>zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie</i></p>	<p>Budowa infrastruktury wodociągowej w miejscowości Skawinek</p> <p>Uszczelnienie oraz modernizacja istniejącej sieci wodociągowej</p> <p>Rozbudowa infrastruktury kanalizacyjnej, dokończenie sieci w ramach aglomeracji</p> <p>Modernizacja oczyszczalni ścieków</p> <p>Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków poza aglomeracją</p>	<p>b/d*</p> <p>b/d*</p> <p>b/d*</p> <p>b/d*</p> <p>b/d*</p>	<p>2016-2023</p> <p>2016-2023</p> <p>2016-2023</p> <p>2016-2023</p> <p>2016-2023</p>	<p>Gmina Bychawa</p> <p>Gmina Bychawa</p> <p>Gmina Bychawa</p> <p>Gmina Bychawa</p> <p>Gmina Bychawa</p>
<p>Przedsięwzięcia w zakresie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej - <i>zgłoszone przez mieszkańców</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Dalsza rozbudowa kanalizacji na Podzameczu i przy drodze do Lublina ✦ Rozbudowa kanalizacji na obszarze wiejskim 			

		<ul style="list-style-type: none"> ✦ Przydomowe oczyszczalnie ścieków na obrzeżach Bychawy i na obszarze wiejskim ✦ Modernizacja sieci wodociągowej na obszarze wiejskim 			
Przedsięwzięcia w zakresie gospodarki odpadami – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Zakup samochodów i innych urządzeń służących do zbiórki odpadów		b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Szkolenia z zakresu edukacji ekologicznej, gospodarki odpadami śmieciowymi		b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie gospodarki odpadami – zgłoszone przez mieszkańców		<ul style="list-style-type: none"> ✦ Zmniejszenie opłat za śmieci, zadbanie o to aby śmieci były odbierane przez lokalne firmy, zarówno w mieście, jak i na wsi ✦ Rozwój Bychawskiego Przedsiębiorstwa Komunalnego ✦ Zapobieganie spalaniu śmieci ✦ Zakup samochodów zbierających segregowane odpady ✦ Usunięcie azbestu 			
Przedsięwzięcia w zakresie efektywności energetycznej i gospodarki niskoemisyjnej – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej w Zaraszowie		b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wymiana stolarki okiennej oraz montaż kolektorów słonecznych na budynku Środowiskowego Domu Samopomocy przy ul. Pileckiego 20 w Bychawie		b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Montaż kolektorów słonecznych na budynku Środowiskowego Domu Samopomocy przy ul. Pileckiego 12 w Bychawie, docieplenie części dobudowanej budynku i wymiana pieca centralnego ogrzewania (ogrzewanie olejowe)		b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie efektywności energetycznej i gospodarki niskoemisyjnej – zgłoszone przez mieszkańców		<ul style="list-style-type: none"> ✦ Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej w Zaraszowie ✦ Termomodernizacja budynków, wymiana źródeł ciepła ✦ Wymiana starego oświetlenia ulic na nowe energooszczędne, w szczególności w mieście ✦ Budowa sieci gazowej w gminie ✦ Instalacja przyłączy gazu ziemnego ✦ Edukacja ekologiczna w postaci spotkań mieszkańców z osobami kompetentnymi w dziedzinie ekologii, oraz promocja ekologii przy pomocy ulotek 			
Przedsięwzięcia w zakresie dostępu do Internetu – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie					
Przedsięwzięcia w zakresie dostępu do Internetu – zgłoszone przez mieszkańców		<ul style="list-style-type: none"> ✦ Rozbudowa sieci szerokopasmowego Internetu 			

3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna

Cel operacyjny 3.1. Włączenie społeczne osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem

Cel operacyjny 3.2. Budowanie poczucia własnej wartości i tożsamości lokalnej

Cel operacyjny 3.3. Wysoka jakość usług publicznych

Cel operacyjny 3.4. Sprawna i otwarta na mieszkańców administracja publiczna

Cel operacyjny 3.5. Wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego w gminie

Rodzaj przedsięwzięcia	Nazwa przedsięwzięcia	Szacowana wartość przedsięwzięcia	Okres realizacji	Podmiot realizujący
Przedsięwzięcia w zakresie włączenia społecznego i integracji społecznej – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Organizacja zajęć dla seniorów	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Szkolenia dla osób powyżej 18 roku życia z obsługi komputera	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Organizacja zajęć na basenie	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Stworzenie atrakcyjnej oferty spędzania „czasu wolnego”	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Organizacja 10 międzypokoleniowych warsztatów integracji społeczno-kulturalnej	25000 zł	2016-2018	Gmina Bychawa
	Organizacja warsztatów teatralnych, muzycznych, kulinarnych itp. w 6 Centrach Kultury Wiejskiej na terenie Gminy Bychawa	90000 zł	2016-2019	Gmina Bychawa
	Organizacja 4 zajęć aktywizujących dla grupy seniorów w Bychawskim Centrum Kultury	8000 zł	2016-2017	Gmina Bychawa
	Zakup strojów dla zespołu „Seniorzy” działającego przy Bychawskim Centrum Kultury	30000 zł	2016	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie włączenia społecznego i integracji społecznej – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Szkolenia z różnych dziedzin, w tym zawodowe ✦ Działania mające na celu aktywizację społeczną mieszkańców gminy ✦ Animacja działalności Centrów Kultury Wiejskiej oraz ich wyposażenie, organizowanie imprez cyklicznych, warsztatów, szkoleń (gotowanie, rękodzieło, szycie, gra na instrumentach, pozyskiwanie funduszy unijnych) ✦ Kursy językowe dla mieszkańców ✦ Wspieranie tworzenia Kół Gospodyń Wiejskich ✦ Zakup strojów ludowych dla Bychawskiego Towarzystwa Regionalnego i Klubu Seniora 			
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy jakości usług publicznych – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Remont, modernizacja lub rozbudowa przedszkoli na terenie gminy Bychawa	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Zakup nowego wyposażenia do przedszkoli	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wspomaganie szkół poprzez wprowadzanie elektronicznych narzędzi	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa

	informatycznych wspierających proces zarządzania			
	Dostosowanie bazy oświatowej do przepisów i potrzeb	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wypożyczenie placówek oświatowych w sprzęt i pomoce dydaktyczne	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wspieranie aktywności uczniów poprzez tworzenie warunków rozwoju w zakresie dydaktycznym, artystycznym i sportowym	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wzmacnianie bezpieczeństwa uczniów w szkołach	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Poszerzenie oferty opiekuńczej, wychowawczej i dydaktycznej (zajęcia dodatkowe w szkołach i przedszkolu z wykorzystaniem środków zewnętrznych, wydłużenie czasu opieki)	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Prowadzenie działań profilaktycznych dla uczniów oraz wspieranie kompetencji wychowawczych rodziców	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Zwiększenie aktywności placówek oświatowych w pozyskiwaniu środków pozabudżetowych, w tym funduszy UE	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Racjonalizacja zarządzania finansami oświaty (stosowanie optymalnych rozwiązań w zakresie struktury zatrudnienia)	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Optymalizacja sieci szkół przy racjonalnym wykorzystaniu zasobów lokalnych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa 2 boisk z wyposażeniem przy obiektach użyteczności publicznej	120000 zł	2018-2019	Gmina Bychawa
	Rozbudowa Środowiskowego Domu Społecznego w Bychawie, świetlica terapeutyczna	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Adaptacja starych i budowa nowych budynków socjalnych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Budowa, modernizacja i rozbudowa mieszkań chronionych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Utworzenie świetlic wiejskich, inwestycje oraz projekty miękkie, poszerzenie działalności świetlic	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Inspirowanie działań mających na celu poszerzenie zakresu działalności miejscowych domów kultury	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa	
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy jakości usług publicznych – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Utworzenie i wyposażenie żłobka ➤ Zwiększenie liczby miejsc w publicznym przedszkolu ➤ Rozbudowa i doposażenie przedszkola ➤ Doposażenie szkół podstawowych, bibliotek i Bychawskiego Centrum Kultury ➤ Zapewnienie opieki stomatologicznej w szkołach ➤ Organizacja lekcji pływania na basenie dla szerokiej grupy uczniów ➤ Reorganizacja nauki w szkołach – likwidacja dwuzmianowego systemu ➤ Organizacja zajęć pozalekcyjnych dla dzieci 			

	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Utworzenie placu rekreacyjno-edukacyjnego obok Szkoły Podstawowej w Bychawie i w okolicy Zespołu Szkół Zawodowych na ul. Reymonta – edukacja dotycząca bezpieczeństwa ruchu drogowego ✦ Rozbudowa infrastruktury wokół stadionu (remont budynku klubowego, renowacja murawy), budowa kompleksu sportowego przy stadionie ✦ Modernizacja stadionu – budynku, nawierzchni boiska, bieżni ✦ Utworzenie boisk przy szkołach ✦ Budowa (adaptacja) nowej siedziby biblioteki ✦ Utworzenie domu spokojnej starości – dziennego lub stałego pobytu ✦ Budowa mieszkań socjalnych ✦ Utworzenie świetlicy dla młodzieży w Bychawie ✦ Organizowanie bezpłatnych badań w przeznaczonych do tego pojazdach ✦ Budowa sceny dla domu kultury ✦ Poprawa infrastruktury dla osób niepełnosprawnych 			
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy jakości administracji – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Kurs języka angielskiego dla pracowników Urzędu Miejskiego	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Projekty związane z wymianą zagraniczną	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy jakości administracji – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Utworzenie geoportalu ✦ Dopuszczenie Urzędu Miejskiego – wymiana sprzętu komputerowego, drukarek ✦ Szkolenia dla mieszkańców w zakresie korzystania z e-usług ✦ Nawiązanie kontaktu pracowników Urzędu Miejskiego z mieszkańcami ✦ Kontynuacja funduszu sołeckiego 			
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy bezpieczeństwa publicznego – zgłoszone przez Urząd Miejski w Bychawie	Dofinansowanie do zakupu samochodów strażackich i policyjnych	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Wyposażenie dla jednostek straży pożarnej (mundury, pompy oraz inny sprzęt)	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
	Modernizacja istniejącego i budowa nowego oświetlenia ulic i dróg	b/d*	2016-2023	Gmina Bychawa
Przedsięwzięcia w zakresie poprawy bezpieczeństwa publicznego – zgłoszone przez mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✦ Zakup nowych radiowozów dla policji ✦ Zakup 3 lekkich pojazdów specjalnych wraz z wyposażeniem do ratownictwa drogowego ✦ Dopuszczenie aktywnych OSP ✦ Zabezpieczenie przeciwpożarowe osiedla Piękna poprzez ustawienie hydrantu przeciwpożarowego ✦ Budowa monitoringu miejskiego ✦ Oświetlenie w miejscach publicznych ✦ Zwiększenie liczby patroli policji 			

* koszty przedsięwzięcia nie oszacowane na etapie opracowywania strategii

7. SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII

7.1. Ramy instytucjonalne systemu wdrażania

Realizacja strategii rozwoju jest złożonym procesem zarówno pod względem technicznym, jak i finansowym. Prawidłowa realizacja działań uzależniona jest przede wszystkim od sprawnego zarządzania oraz wyznaczenia odpowiednich jednostek odpowiedzialnych za realizację poszczególnych elementów strategii.

Przy opracowaniu niniejszego dokumentu zastosowano podejście holistyczne, polegające m.in. na tym, że przy określaniu celów i kierunków działań wzięto pod uwagę nie tylko kompetencje i zadania statutowe gminy miejsko-wiejskiej, ale również uwzględniono szerszy wymiar rozwoju, a więc te obszary, na które Władze Gminy mają pośredni wpływ, np. rozwój lokalnego rynku pracy i przedsiębiorczości, szkolnictwo zawodowe oraz bezpieczeństwo publiczne. Na rozwój tych obszarów mają wpływ inne szczeble samorządu terytorialnego lub bezpośrednio interesariusze, tj. przedsiębiorcy, rolnicy, bezrobotni, organizacje pozarządowe itp.

Jeśli chodzi o kompetencje samorządu gminnego zaproponowane kierunki działań mają swoje odzwierciedlenie w projektach kluczowych, zawartych w Indykatorywnym wykazie przedsięwzięć. Są to projekty najważniejsze z punktu widzenia rozwoju gminy, których realizacja warunkuje osiągnięcie założonych celów strategii. Projekty te będą realizowane przez Urząd Miejski bądź jednostki mu podległe przy użyciu funduszy własnych lub z wykorzystaniem dostępnych środków zewnętrznych.

Osiągnięcie założonych celów będzie w dużej mierze uzależnione od tego, czy inne podmioty (przedsiębiorstwa, instytucje otoczenia biznesu, organizacje pozarządowe) zechcą włączyć się w nurt działań zaproponowanych w niniejszej strategii. Zakłada się, że zaproponowane cele odpowiadają potrzebom i możliwościom rozwojowym Gminy Bychawa, a także, że w procesie konsultacji społecznych osiągnięta została ich społeczna akceptacja. Dla przyspieszenia tych działań i zachęcenia innych podmiotów do respektowania założeń strategii Urząd Miejski będzie udzielał wsparcia szkoleniowego i informacyjnego podmiotom, których projekty będą wpisywać się w założenia i cele strategii.

Ze względu na dużą liczbę podmiotów będących realizatorami strategii konieczne jest wprowadzenie mechanizmu koordynacyjnego. Główną instytucją odpowiedzialną za wdrożenie strategii jest Burmistrz Bychawy wraz z podległym mu Urzędem Miejskim. Burmistrz odpowiada za ogólną koordynację procesu wdrażania i monitorowania strategii oraz sprawuje nadzór nad zespołem koordynującym. Burmistrz w szczególności odpowiedzialny jest za przygotowanie i wdrożenie zidentyfikowanych projektów kluczowych wynikających ze strategii.

Jednostką odpowiedzialną za wdrożenie strategii, podlegającą Burmistrzowi będzie Wydział Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Wśród pracowników niniejszego Wydziału wyłonieni zostaną koordynatorzy działań. Do zespołu koordynującego wejdzie ponadto Koordynator ds. monitoringu strategii oraz Koordynator ds. ewaluacji strategii.

Zadanie zespołu koordynującego wdrażanie strategii będzie polegało na:

- informowaniu społeczności lokalnej o istnieniu strategii i obranych kierunkach rozwoju, a także o postępach i efektach wdrażania strategii,
- synchronizowaniu procesów planowania przestrzennego z zapisami strategii,
- ścisłej współpracy z jednostkami odpowiedzialnymi za przygotowywanie i realizację zadań inwestycyjnych,
- wydawaniu jednostkom ubiegającym się o środki zewnętrzne opinii o zgodności planowanej inwestycji/zadania z zapisami strategii (w przypadku gdy taka opinia jest wymagana),
- inicjowaniu i koordynacji opracowania średniookresowych dokumentów planistycznych,
- dokonywaniu koniecznych modyfikacji i zmian wynikających ze zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych i sytuacji wewnętrznej gminy.

Instytucjami wspomagającymi Burmistrza i Urząd Miejski w procesie wdrażania strategii są:

- Rada Miejska, która powinna zadbać o promocję i właściwe zrozumienie strategii wśród społeczności lokalnej,
- placówki szkolno-wychowawcze (przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne),
- jednostki organizacyjne podległe Urzędowi Miejskiemu (np. Ośrodek Pomocy Społecznej, Środowiskowy Dom Samopomocy),
- organizacje pozarządowe działające na terenie gminy,
- instytucje kultury (BCK, biblioteki).

Instytucjami partnerskimi, zarządzającymi określonymi instrumentami i programami, w ramach których będą finansowane niektóre działania wynikające ze strategii, będą:

- Urząd Marszałkowski wraz z instytucjami zaangażowanymi w zarządzanie i wdrażanie Regionalnego Programu Operacyjnego 2014-2020 oraz wybranych działań w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020,

- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (jako instytucja zaangażowana we wdrażanie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020),
- agencje rozwoju regionalnego oraz wspierania przedsiębiorczości (np. Lubelska Fundacja Rozwoju, Lubelska Agencja Wspierania Przedsiębiorczości itp.),
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (jako instytucja pośrednicząca w wydatkowaniu środków w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020),
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
- inne.

Do ważnych podmiotów, które w istotny sposób będą przyczyniać się do realizacji celów strategii, należy również zaliczyć podmioty realizujące poszczególne projekty, jak i beneficjentów końcowych objętych wsparciem i działaniami projektowymi, w tym przede wszystkim:

- Komenda Powiatowa Policji,
- Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej,
- przedsiębiorcy i ich organizacje zrzeszające,
- instytucje otoczenia biznesu,
- rolnicy i ich zrzeszenia,
- organizacje pozarządowe, w tym Lokalna Grupa Działania „Kraina wokół Lublina”,
- osoby podnoszące swoje kwalifikacje zawodowe,
- bezrobotni i osoby wykluczone.

Oczekuje się, że dzięki tak szerokiemu spektrum instytucji i podmiotów zaangażowanych bezpośrednio bądź pośrednio w realizację strategii, jej cele i działania będą możliwe do osiągnięcia w założonej perspektywie czasowej.

7.2. Monitoring i ewaluacja

Monitoring polega na gromadzeniu, opracowywaniu i przekazywaniu informacji przydatnych w zarządzaniu rozwojem Gminy Bychawa. Monitoring strategiczny jest źródłem informacji wykorzystywanych w procesie ewaluacji. Ewaluacja strategii obejmuje ocenę długoterminowych działań realizowanych w ramach założonych celów oraz jest narzędziem oceny decyzyjności Władz Gminy w zakresie zaspokojenia potrzeb wspólnoty lokalnej oraz budowania pozycji konkurencyjnej.

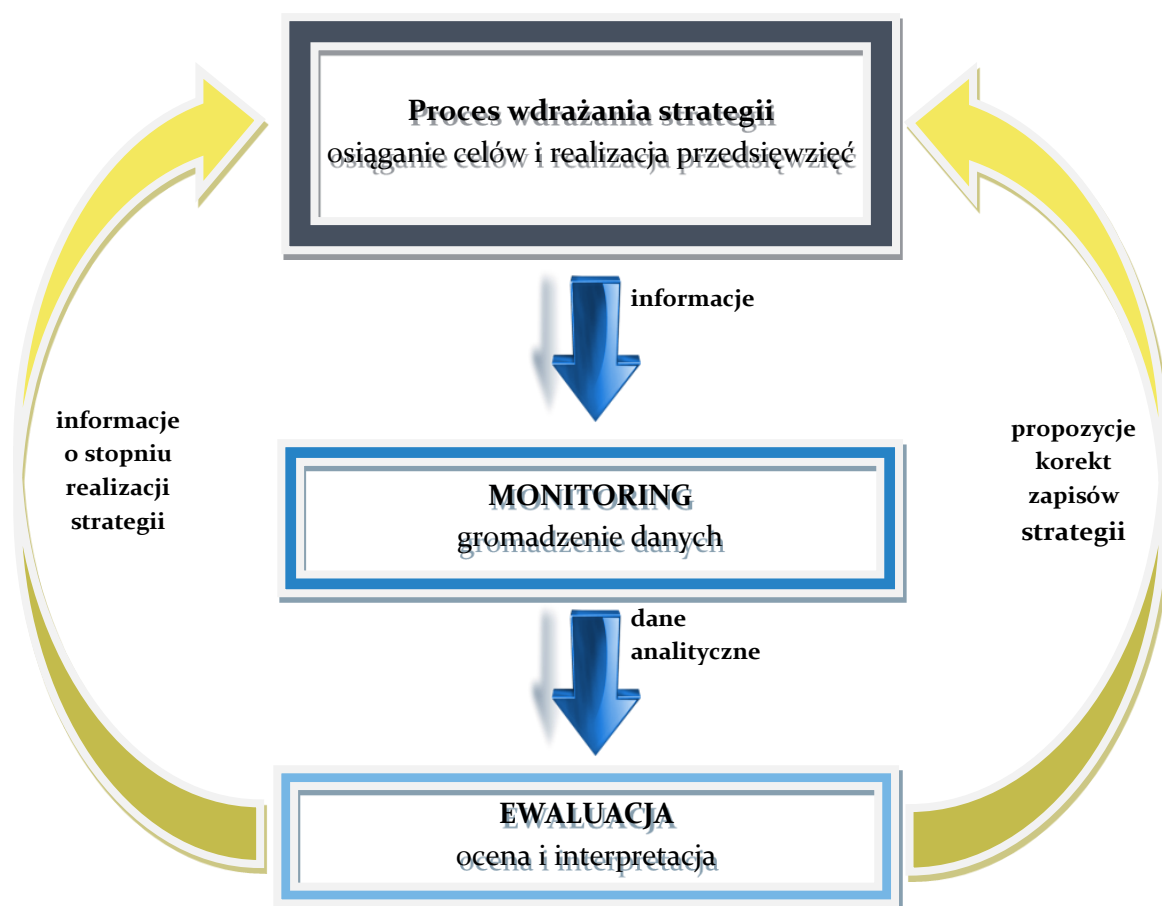
Procesy monitoringowo-ewaluacyjne obejmują działania zmierzające do poznania efektów i uwarunkowań wdrażania strategii oraz korekt zarówno samej strategii, jak i metod jej wdrażania. Są to procesy, które towarzyszą wdrażaniu strategii w całym okresie jej realizacji i służą doskonaleniu jej treści oraz skuteczności i efektywności podejmowanych w jej ramach działań.

Przedmiotem monitoringu strategicznego i ewaluacji jest Strategia Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023. Do głównych obszarów objętych monitoringiem i ewaluacją należą:

- analiza zmian społecznych, gospodarczych i środowiskowych zachodzących w gminie,
- obserwacja zmian zachodzących w ramach poszczególnych obszarów strategicznych i przypisanych im celów operacyjnych, które zostały wyznaczone w strategii,
- identyfikacja nowych uwarunkowań związanych z wyznaczonymi celami i formułowanie rekomendacji dotyczących zamierzeń w nich określonych,
- formułowanie nowych prognoz i scenariuszy rozwoju Gminy Bychawa.

Ryc. 2. Schemat funkcjonowania systemu wdrażania strategii

Źródło: opracowanie własne

Uzyskanie mierzalnych wyników postępu osiągnięcia wyznaczonych w strategii celów jest podstawowym zadaniem każdego monitoringu strategicznego. Dla prawidłowego wykonania tego zadania konieczne jest opracowanie szeregu wskaźników stanowiących podstawę oceny stopnia realizacji strategii. Wskaźniki zostały dopasowane do struktury obszarów strategicznych.

Zaproponowane wskaźniki weryfikowane będą głównie w oparciu o dane Banku Danych Lokalnych GUS, dane Urzędu Miejskiego w Bychawie oraz System informatyczny monitoringu i kontroli finansowej funduszy strukturalnych i funduszu spójności.

Tabela 20. Wskaźniki monitorujące realizację Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023

Wskaźnik	Jednostka	Źródło weryfikacji
Obszar strategiczny 1. Lepiej funkcjonująca gospodarka lokalna		
Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych	ha	BDL GUS
Powierzchnia gruntów poddanych pracom scaleniowym	ha	Dane JST
Liczba gospodarstw ekologicznych	szt.	http://www.eko.lodr.konskowola.pl/ekologia.php
Liczba zorganizowanych szkoleń dla rolników	szt.	Dane JST
Wskaźnik przedsiębiorczości	podmioty/ 10 000 osób	BDL GUS
Pracujący na 1000 mieszkańców	os.	BDL GUS
Powierzchnia nowych terenów inwestycyjnych	ha	Dane JST
Liczba wykreowanych produktów turystycznych w oparciu o potencjał Gminy Bychawa	szt.	Dane JST
Liczba odnowionych obiektów dziedzictwa kulturowego wpisanych do Wojewódzkiego rejestru zabytków	szt.	Dane JST
Liczba wydanych folderów, map, przewodników promujących Gminę Bychawa	szt.	Dane JST
Liczba przedsiębiorstw realizujących projekty z zakresu efektywności energetycznej i instalacji OZE	szt.	System informatyczny monitoringu i kontroli finansowej funduszy strukturalnych i funduszu spójności
Obszar strategiczny 2. Atrakcyjna przestrzeń i czyste środowisko		
Powierzchnia terenów poddanych działaniom rewitalizacyjnym	ha	Dane JST
Długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg gminnych i powiatowych	km	Dane JST
Udział ludności korzystającej z infrastruktury wodociągowej	%	BDL GUS
Udział ludności korzystającej z infrastruktury kanalizacyjnej	%	BDL GUS
Liczba budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej, w których wykorzystano odnawialne źródła energii	szt.	Dane JST
Liczba budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej, które poddano działaniom termomodernizacyjnym	szt.	Dane JST
Obszar strategiczny 3. Aktywni mieszkańcy i zintegrowana społeczność lokalna		
Liczba zorganizowanych szkoleń dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	szt.	Dane JST
Liczba zorganizowanych imprez promujących dziedzictwo kulturowe i tradycje gminy	szt.	Dane JST
Liczba nowo utworzonych żłobków lub klubów dziecięcych	szt.	Dane JST
Liczba ludności na 1 placówkę biblioteczną	os.	BDL GUS
Wielkość środków unijnych pozyskanych przez gminę na własne projekty rozwojowe na 1 mieszkańca w perspektywie finansowej UE 2014-2020	tys. zł/ mieszkańca	System informatyczny monitoringu i kontroli finansowej funduszy strukturalnych i funduszu spójności
Udział wydatków inwestycyjnych w ogóle wydatków z budżetu JST	%	BDL GUS
Liczba nowych e-usług udostępnionych dla mieszkańców gminy w ramach rozwoju administracji elektronicznej	szt.	Dane JST

Źródło: opracowanie własne

7.3. Źródła finansowania

Realizacja założeń Strategii Rozwoju Gminy Bychawa wymaga zidentyfikowania źródeł finansowania zaplanowanych przedsięwzięć. Do głównych źródeł finansowania zaliczamy:

- środki budżetu Gminy Bychawa,
- środki pochodzące z programów krajowych,
- środki pochodzące z funduszy europejskich w ramach poszczególnych programów operacyjnych:
 - Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020,
 - Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
 - PO Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020,
 - PO Inteligentny Rozwój na lata 2014-2020,
 - PO Wiedza, Edukacja, Rozwój na lata 2014-2020,
 - PO Polska Wschodnia na lata 2014-2020,
 - PO Polska Cyfrowa na lata 2014-2020,
 - PO Pomoc Techniczna na lata 2014-2020,
 - Program EIS Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina na lata 2014-2020,
 - inne;
- środki pochodzące z krajów europejskich nie wchodzących w skład Unii Europejskiej, a należące do Europejskiego Obszaru Gospodarczego, dostępne w ramach Szwajcarskiego Mechanizmu Finansowego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego,
- środki z sektora prywatnego, dostępne w ramach realizowanych przez przedsiębiorstwa przedsięwzięć inwestycyjnych.

Zakłada się, że znaczna część środków inwestycyjnych Gminy Bychawa będzie pochodziła z funduszy Unii Europejskiej w ramach perspektywy finansowej 2014-2020, przy czym, podobnie jak w latach 2007-2013, głównym źródłem będzie Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Łączna alokacja środków unijnych na program wynosi 2 230 mln euro, z czego 1 603 mln euro będzie finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), zaś 627 mln euro będzie pochodziło z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Tabela 21 Alokacja środków unijnych na osie priorytetowe RPO WL na lata 2014-2020

Oś priorytetowa	Fundusz	Wkład unijny [mln euro]	Udział w całości alokacji [%]
1. Badania i innowacje	EFRR	100,42	4,50
2. Cyfrowe lubelskie	EFRR	72,26	3,24
3. Konkurencyjność przedsiębiorstw	EFRR	291,64	13,07
4. Energia przyjazna środowisku	EFRR	150,87	6,76
5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna	EFRR	258,94	11,61
6. Ochrona środowiska oraz efektywne wykorzystanie zasobów	EFRR	154,62	6,93
7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego	EFRR	70,71	3,17
8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport	EFRR	271,03	12,15
9. Rynek pracy	EFS	197,94	8,87

10. Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian	EFS	55,94	2,51
11. Włączenie społeczne	EFS	180,51	8,09
12. Edukacja, umiejętności i kompetencje	EFS	123,74	5,55
13. Infrastruktura społeczna	EFRR	232,93	10,44
14. Pomoc techniczna	EFRR	69,42	3,11
Łącznie		2230,96	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie RPO WL z dnia 12 lutego 2015 r.

Drugim kluczowym źródłem pozyskiwania środków unijnych na wdrażanie działań strategii będzie Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, który będzie finansowany z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Alokacja środków z EFRROW kształtuje się na poziomie 8 598 mln euro, środki te w dużej mierze będą wydatkowane na działania inwestycyjne związane z modernizacją gospodarstw rolnych oraz rozwojem przetwórstwa produktów rolnych, a także na rozbudowę infrastruktury na obszarach wiejskich oraz wspieranie przedsiębiorczości pozarolniczej.

Tabela 22 Alokacja środków unijnych na działania i poddziałania PROW na lata 2014-2020

Działanie (art. EFRROW)	Poddziałanie	Wkład unijny [tys. euro]	Udział w całości alokacji [%]
Transfer wiedzy i działalność informacyjna (art. 14)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie dla działań w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności ➤ Wsparcie dla projektów demonstracyjnych i działań informacyjnych 	36 905	0,43
Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw (art. 15)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie dla szkolenia doradców ➤ Wsparcie korzystania z usług doradczych 	47 723	0,56
Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych (art. 16)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie na przystępowanie do systemów jakości ➤ Wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów na rynku wewnętrznym 	21 000	0,24
Inwestycje w środki trwałe (art. 17)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych ➤ Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój ➤ Wsparcie na inwestycje związane z rozwojem, modernizacją i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa 	2 120 178	24,66
Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzenie odpowiednich środków	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie inwestycji w odtwarzanie gruntów rolnych i przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk klimatycznych i katastrof ➤ Wsparcie inwestycji w środki zapobiegawcze, których celem jest ograniczanie skutków prawdopodobnych klęsk żywiołowych, niekorzystnych zjawisk 	264 046	3,07

zapobiegawczych (art. 18)	klimatycznych i katastrof		
Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej (art. 19)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników ➤ Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich ➤ Płatności na rzecz rolników kwalifikujących się do systemu dla małych gospodarstw, którzy trwale przekazali swoje gospodarstwo rolne innemu rolnikowi ➤ Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw ➤ Wsparcie inwestycji w tworzenie i rozwój działalności pozarolniczej 	1 406 133	16,35
Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszeniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i w oszczędzanie energii ➤ Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszenie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury ➤ Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej 	683 983	7,95
Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów (art. 21-26)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie na rzecz kosztów zakładania i utrzymania w zakresie zalesiania i tworzenia terenów zalesionych 	191 519	2,23
Tworzenie grup i organizacji producentów (art. 27)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tworzenie grup i organizacji producentów w rolnictwie i leśnictwie 	256 414	2,98
Działania rolno-środowiskowo-klimatyczne (art.28)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Płatności z tytułu zobowiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych ➤ Wsparcie dla ochrony oraz zrównoważonego użytkowania i rozwoju zasobów genetycznych w rolnictwie 	753 399	8,76
Rolnictwo ekologiczne (art. 29)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Płatność na rzecz utrzymania ekologicznych praktyk i metod w rolnictwie ➤ Płatność na rzecz konwersji na ekologiczne praktyki i metody w rolnictwie 	445 374	5,18
Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (art. 31)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rekompensata na obszarach górskich ➤ Rekompensaty na rzecz innych obszarów charakteryzujących się szczególnymi ograniczeniami naturalnymi ➤ Rekompensaty na rzecz innych obszarów charakteryzujących się szczególnymi ograniczeniami 	1 378 188	16,03

Współpraca (art. 35)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie tworzenia i działania grup operacyjnych EPI na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa 	36 904	0,43
Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność ➤ Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania ➤ Wsparcie na rzecz kosztów bieżących i aktywizacji ➤ Wsparcie przygotowawcze 	467 668	5,44
Pomoc techniczna z inicjatywy państw członkowskich (art. 51-54)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Wsparcie wdrażania programu ➤ Rozwój Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich 	132 527	1,54
Wcześniejsza emerytura	Działanie zawieszone	356 319	4,14
Łącznie		8 598 280	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie PROW na lata 2014-2020 z dnia 12 grudnia 2014 r.

Zważywszy na dobre warunki do rozwoju rolnictwa w Gminie Bychawa Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 będzie bardzo ważnym elementem finansowania strategii i wdrożenia szeregu zaplanowanych działań, szczególnie tych odnoszących się do rozwoju rolnictwa ekologicznego, budowania i modernizowania infrastruktury na wsi, wsparcia sektora rolno-spożywczego oraz podnoszenia jakości usług na rzecz rolnictwa.

8. KONSULTACJE SPOŁECZNE STRATEGII

Partycypacja społeczna daje możliwość udziału obywateli w zarządzaniu sprawami społeczności. Uczestnictwo społeczeństwa w procesie planowania strategicznego gmin i powiatów jest sprawą niezmiernie ważną. Zadaniem konsultacji społecznych jest ułatwienie podejmowania trafnych decyzji oraz uniknięcie lokalnych konfliktów czy protestów. W niniejszym rozdziale opisano formy organizacji konsultacji społecznych oraz ich przebieg podczas budowania Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023.

Spotkania konsultacyjne

Konsultacje społeczne strategii rozpoczęło spotkanie zorganizowane 28 października 2015 roku w Bychawskim Centrum Kultury w Bychawie. Na spotkaniu omówiona została ewaluacja poprzedniej strategii oraz część diagnostyczna, charakteryzująca potencjał rozwojowy gminy, a także przedstawione zostały propozycje obszarów strategicznych i operacyjnych. Ponadto przeprowadzona została ankieta dla uczestników spotkania, identyfikująca mocne i słabe strony obszaru oraz proponowane przez mieszkańców kierunki rozwoju Gminy Bychawa.

Omówienie wizji, misji i celów oraz wynikających z nich kierunków działań Strategii Rozwoju Gminy Bychawa miało miejsce na spotkaniu 3 grudnia 2015 r. Mieszkańcy zapoznali się również z planowanymi przez gminę inwestycjami i podczas przeprowadzonych warsztatów przy pomocy metody partycypacji społecznej „World Cafe” mogli zgłosić własne propozycje.

Wszystkie powyższe spotkania skierowane były do mieszkańców, przedstawicieli samorządu lokalnego, przedsiębiorców, członków organizacji pozarządowych, itp. Ponadto Strategia Rozwoju Gminy Bychawa zamieszczona została na stronie internetowej gminy, dzięki czemu każdy mieszkaniec i inne zainteresowane osoby mogły wnieść swoje uwagi.

Ankietyzacja mieszkańców

W celu poznania opinii szerokiej grupy mieszkańców Gminy Bychawa na temat przyszłości gminy przeprowadzono dwie ankiety.

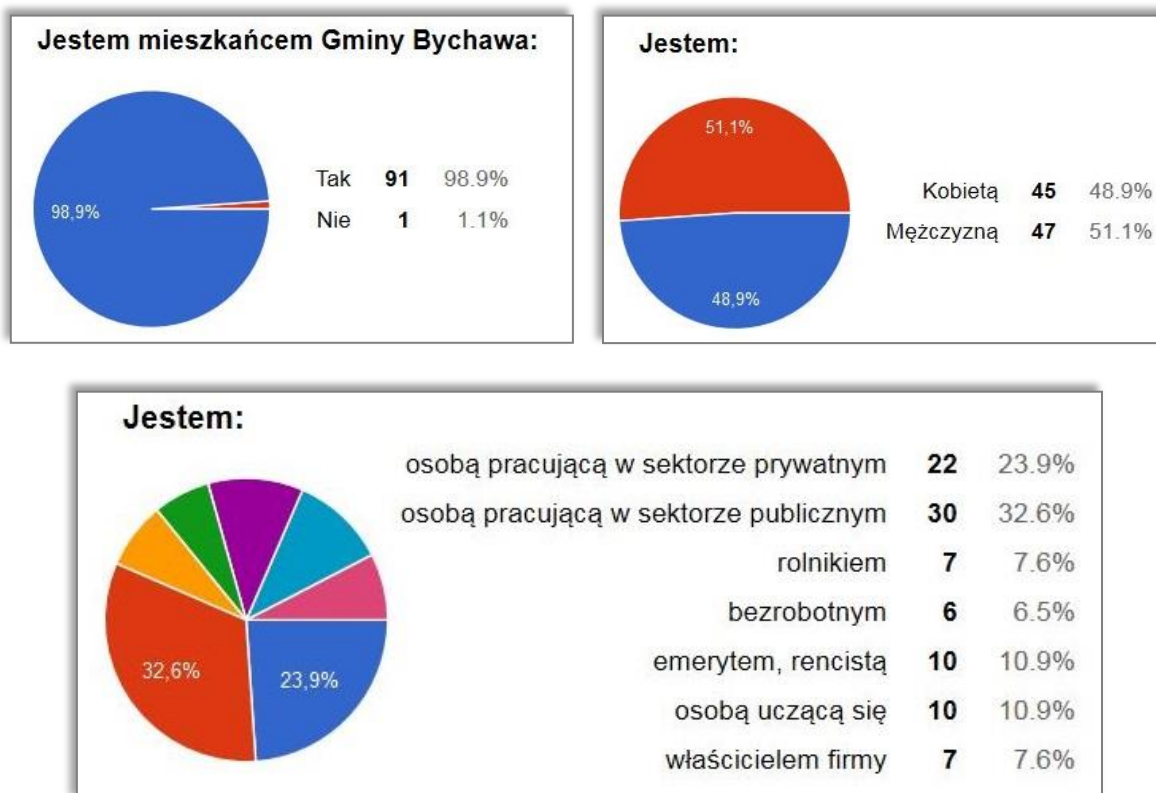
Pierwsza ankieta, dotycząca kierunków rozwoju Gminy Bychawa, pozwoliła określić rzeczywiste potrzeby społeczno-gospodarcze gminy oraz ocenić gminę z punktu widzenia mieszkańców. Ankieta przyczyniła się również do określenia wizji i celów rozwojowych. Ankietowani odpowiedzieli na 7 pytań, które zostały sformułowane jako pytania zamknięte. Do ankiety przystąpiły 92 osoby (23 osoby wypełniło ankietę w wersji papierowej na pierwszym spotkaniu konsultacyjnym, natomiast 69 – ankietę online, dostępną na stronie internetowej gminy).

We wstępnej części ankiety znajdowała się metryczka, charakteryzująca osoby, które ją wypełniły. 91 osób ankietowanych było mieszkańcami Gminy Bychawa, tylko 1 osoba była spoza gminy. Struktura płci respondentów była bardzo wyrównana, ankietę wypełniło 47 mężczyzn i 45 kobiet. Pod względem aktywności zawodowej 32,6% ankietowanych stanowiły osoby pracujące w sektorze publicznym, 23,9% - osoby pracujące w sektorze prywatnym, po 10,9%

stanowiły emeryci i renciści oraz osoby uczące się. Szczegółowa struktura zatrudnienia osób ankietowanych znajduje się na wykresie poniżej.

Metryczka

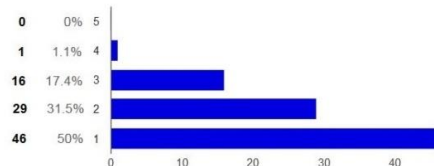

Pierwsze pytanie w ankiecie dotyczyło oceny jakości i dostępności poszczególnych usług i infrastruktury na terenie Gminy Bychawa. Każdy z 16 elementów został oceniony w skali od 1 do 5, przy czym 1 oznaczało bardzo niską jakość, zaś 5 – bardzo wysoką. Najlepiej mieszkańcy ocenili dostęp do infrastruktury wodociągowej (27,2% osób przyznało ocenę 5, a 40,2% ocenę 4). Dobrze został oceniony również dostęp do sportu i rekreacji (18,5% – ocena 5, 28,3% – ocena 4), dostęp do kultury i rozrywki (28,3% – ocena 4, 31,5% – ocena 3), szkolnictwo w Gminie Bychawa (od edukacji przedszkolnej do szkolnictwa ponadgimnazjalnego) oraz bezpieczeństwo mieszkańców. Średnią ocenę mieszkańcy przyznali opiece społecznej (40,2% – ocena 3) i opiece zdrowotnej (39,1% – ocena 3). Najślabiej mieszkańcy Gminy Bychawa ocenili lokalny rynek pracy (50% – ocena 1).

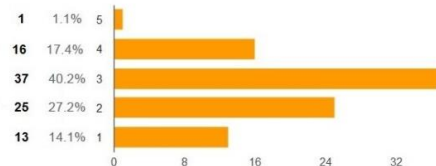

Jak ocenia Pan/Pani jakość poszczególnych usług i infrastruktury na terenie Gminy Bychawa?

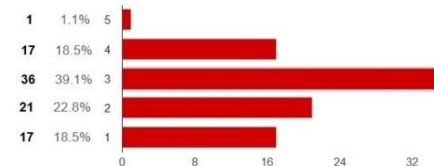
lokalny rynek pracy

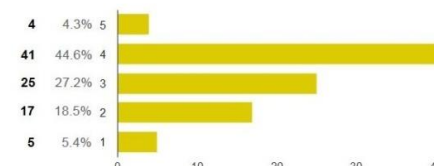
opieka społeczna

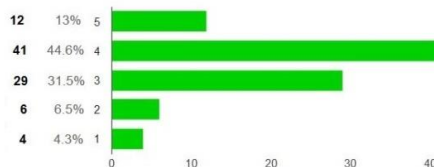
opieka zdrowotna

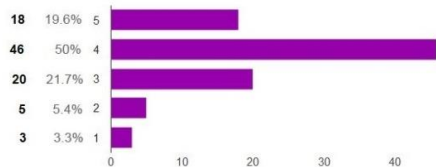
bezpieczeństwo mieszkańców

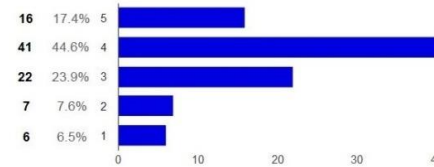
edukacja przedszkolna

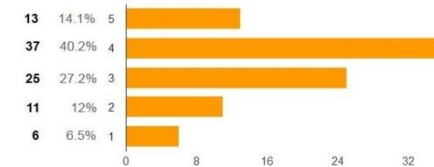
szkolnictwo podstawowe

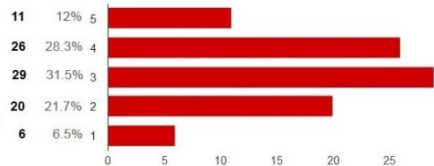
szkolnictwo gimnazjalne

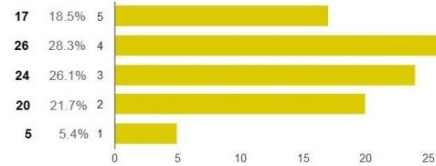
szkolnictwo ponadgimnazjalne

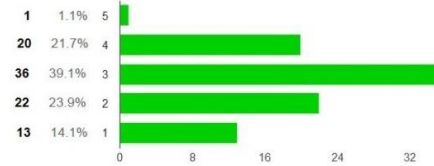
dostęp do kultury i rozrywki

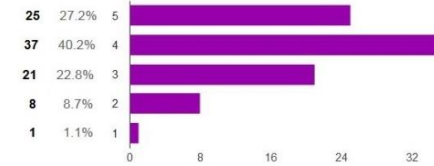
dostęp do sportu i rekreacji

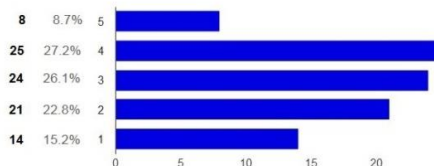
stan dróg

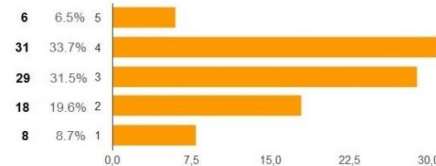
dostęp do infrastruktury wodociągowej

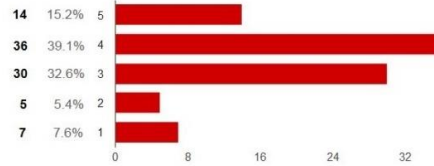
dostęp do infrastruktury kanalizacyjnej

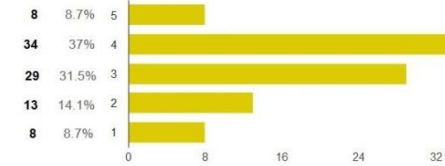
dostęp do Internetu

stan środowiska naturalnego

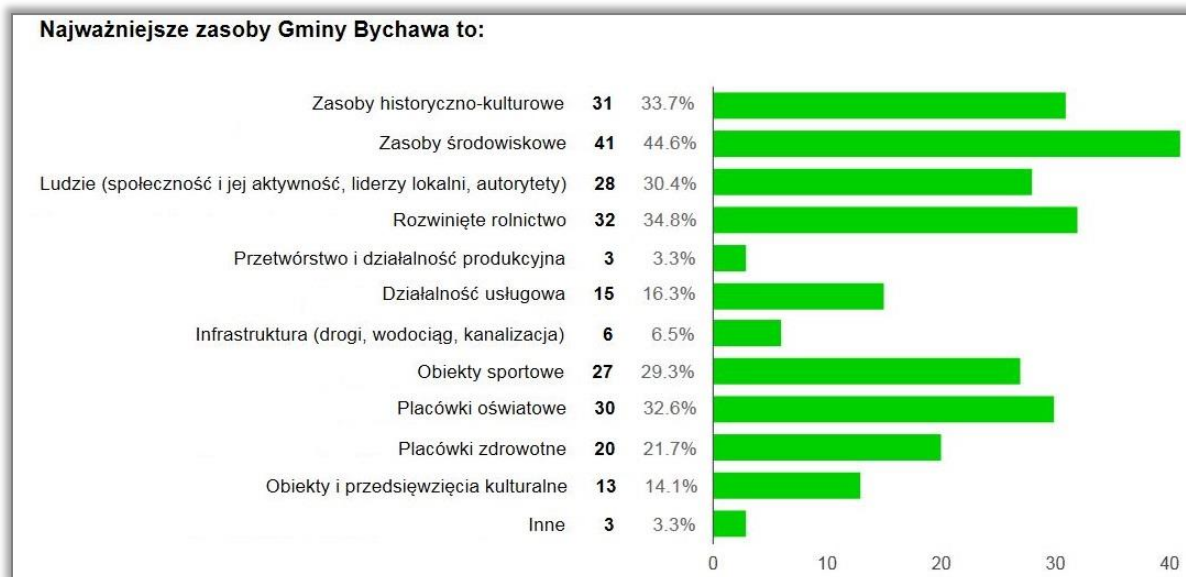

dostępność administracji publicznej

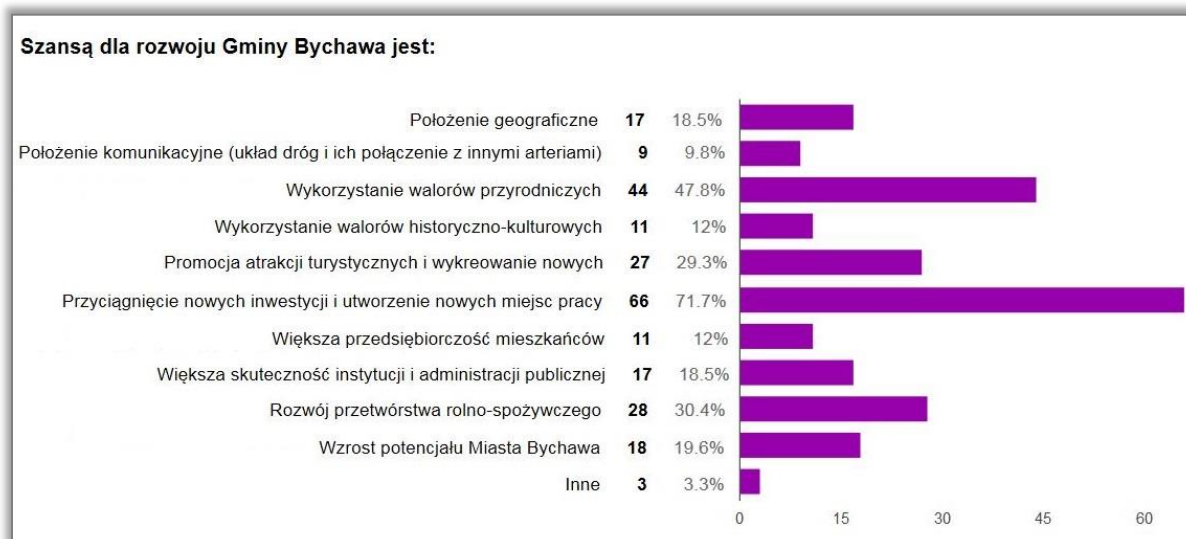

Drugie pytanie ankiety odnosiło się do najważniejszych zasobów Gminy Bychawa. W tym i w kolejnych czterech pytaniach można było zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi, a więc suma odpowiedzi jest wyższa niż liczba osób wypełniających ankietę. Najczęściej mieszkańcy zaznaczali zasoby środowiskowe (44,6% odpowiedzi). Ponadto mieszkańcy wskazali rozwinięte rolnictwo (34,8%), zasoby historyczno-kulturowe (33,7%) oraz placówki oświatowe (32,6%). Najmniej osób zaznaczyło przetwórstwo i działalność produkcyjną (3,3%) oraz infrastrukturę techniczną (6,5%).

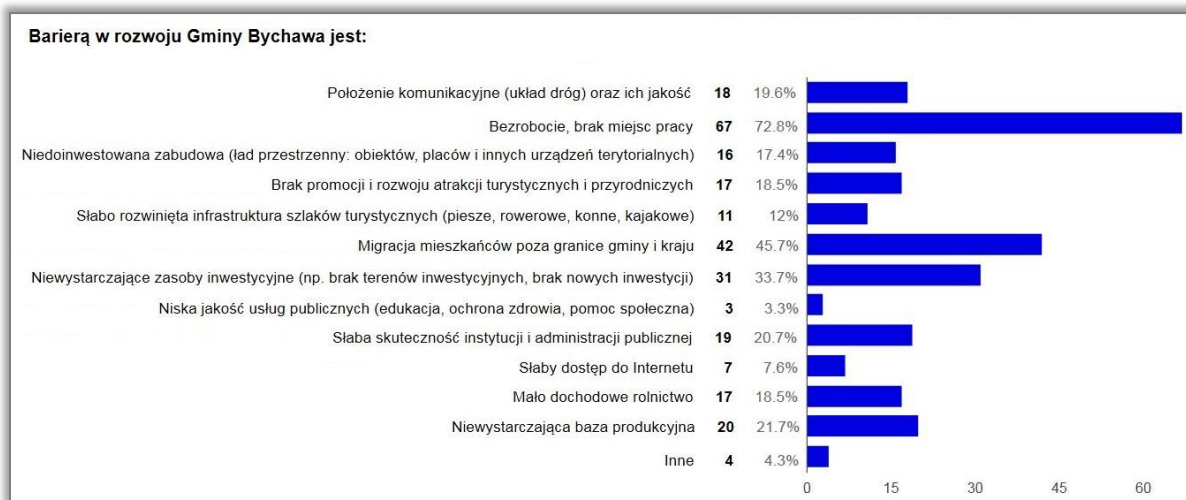
W trzecim pytaniu mieszkańcy mieli za zadanie wskazanie najważniejszej szansy dla rozwoju Gminy Bychawa. Według nich największą szansą jest przyciągnięcie nowych inwestycji i utworzenie nowych miejsc pracy (71,7% odpowiedzi), a także wykorzystanie walorów przyrodniczych (47,8% odpowiedzi).

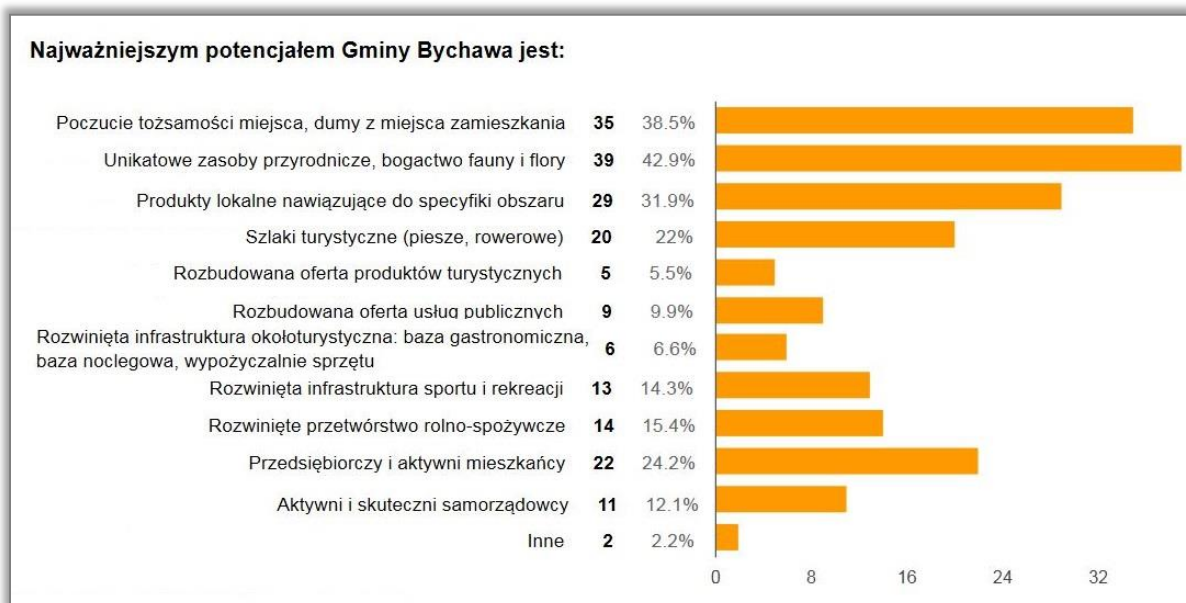
W kolejnym pytaniu ankietowani wskazali największą barierę w rozwoju gminy. Najczęstsza odpowiedź jest skorelowana z odpowiedzią na poprzednie pytanie, ponieważ większość respondentów za największą barierę uważa wysokie bezrobocie i brak miejsc pracy (72,8%

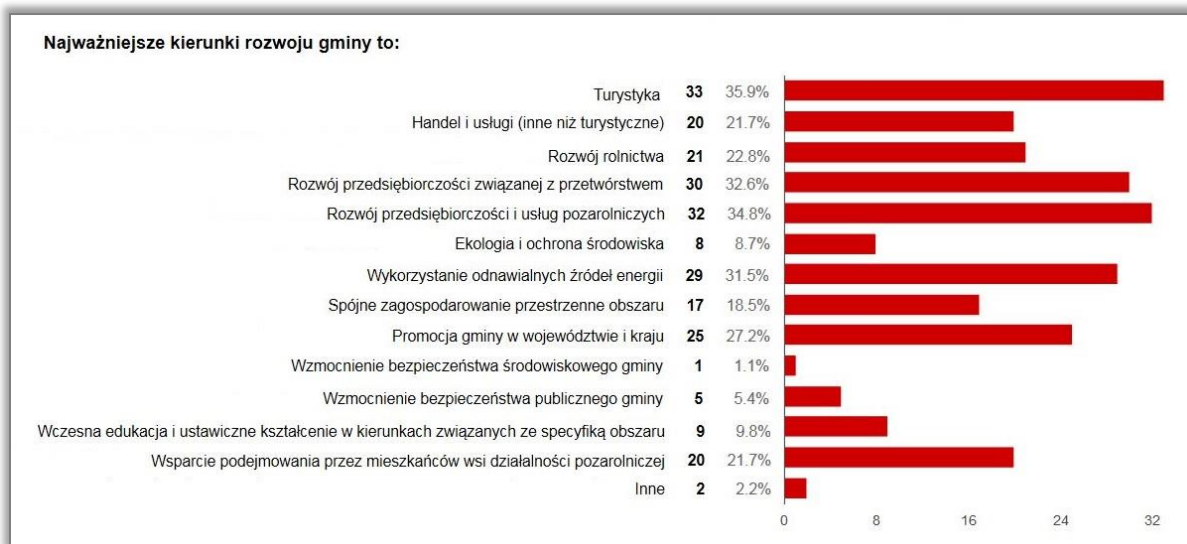
odpowiedzi). Wśród barier wskazywana była również migracja mieszkańców poza granice gminy i kraju (45,7%) oraz niewystarczające zasoby inwestycyjne (33,7%).

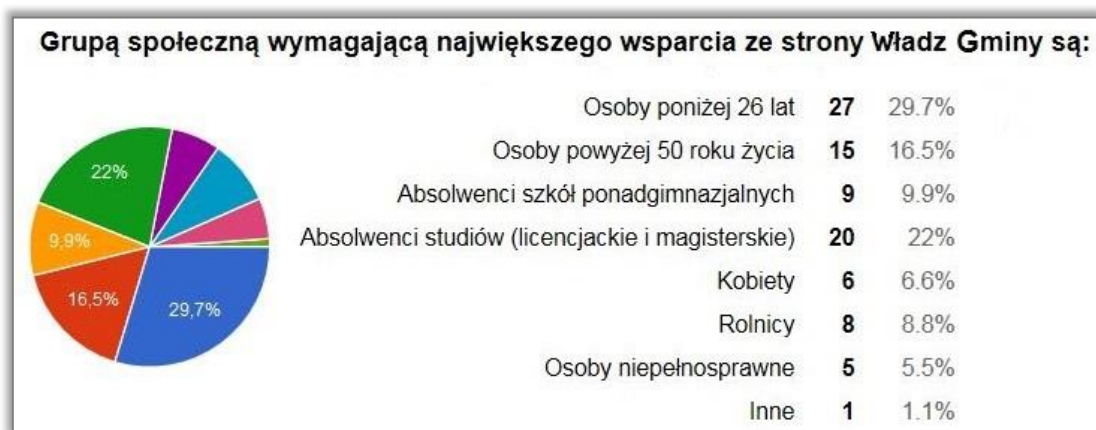
Następne pytanie odnosiło się do największych potencjałów Gminy Bychawa, do których ankietowani zaliczyli unikatowe zasoby przyrodnicze, bogactwo flory i fauny (42,9% odpowiedzi), a także poczucie tożsamości miejsca i dumy z miejsca zamieszkania (38,5%) i produkty lokalne nawiązujące do specyfiki obszaru (31,9%).

W przedostatnim pytaniu mieszkańcy mieli szansę wypowiedzieć się na temat dalszych kierunków rozwoju gminy. Najwięcej z nich wskazało turystykę jako główny kierunek rozwoju Gminy Bychawa (35,9% odpowiedzi), niewiele mniej odpowiedzi wskazywało rozwój przedsiębiorczości i usług pozarolniczych (34,8%), rozwój przedsiębiorczości związanej przetwórstwem (32,6%) oraz wykorzystanie odnawialnych źródeł energii (31,5%).

Ostatnie pytanie dotyczyło grup społecznych wymagających największego wsparcia ze strony Władz Gminy. Według 29,7 % ankietowanych mieszkańców są to osoby młode poniżej 26 roku życia oraz absolwenci studiów (22%).

W drugiej ankiecie mieszkańcy mogli zgłosić swoje propozycje na temat możliwych do realizacji przedsięwzięć w latach 2016-2023, które najlepiej odpowiadałyby ich potrzebom. Ankieta była przeprowadzona online, odpowiedziało na nią 14 mieszkańców. Propozycje mieszkańców zawarte w ankiecie oraz te, zgłoszone na drugim spotkaniu konsultacyjnym, zostały zamieszczone w Rozdziale 6. Indykatory wykaz przedsięwzięć do realizacji w latach 2016-2023.

9. SPIS RYCIN, MAP, WYKRESÓW, TABEL I FOTOGRAFII

Spis rycin

Ryc. 1. Przebieg szlaku rowerowego „Doliną Kosarzewki”

Ryc. 2. Schemat funkcjonowania systemu wdrażania strategii

Spis map

Mapa 1. Gmina Bychawa na tle Obszarów Strategicznej Interwencji

Mapa 2. Podział na obręby ewidencyjne i położenie administracyjne Gminy Bychawa

Mapa 3. Położenie fizycznogeograficzne i rzeźba terenu Gminy Bychawa

Mapa 4. Sieć hydrograficzna w Gminie Bychawa

Mapa 5. Ochrona przyrody w Gminie Bychawa

Mapa 6. Stopa bezrobocia w powiatach województwa lubelskiego

Mapa 7. Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu lubelskiego

Mapa 8. Położenie komunikacyjne Gminy Bychawa

Mapa 9. Infrastruktura energetyczna w Gminie Bychawa i okolicach

Mapa 10. Sieć szerokopasmowego Internetu

Spis wykresów

Wykres 1. Zmiany liczby ludności w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 2. Struktura wiekowa mieszkańców Gminy Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 3. Wskaźnik przyrostu naturalnego i salda migracji na 1000 osób

Wykres 4. Prognoza liczby ludności w powiecie lubelskim i miastach powiatu lubelskiego do 2015 roku

Wykres 5. Struktura użytków rolnych w dobrej kulturze w gospodarstwach rolnych w Gminie Bychawa

Wykres 6. Struktura wielkościowa gospodarstw w Gminie Bychawa

Wykres 7. Gospodarstwa prowadzące chów lub hodowlę zwierząt

Wykres 8. Zmiany liczby podmiotów gospodarczych w latach 2008-2014

Wykres 9. Struktura wielkościowa podmiotów gospodarczych w Gminie Bychawa

Wykres 10. Liczba podmiotów gospodarczych w Gminie Bychawa w podziale na sekcje PKD

Wykres 11. Zmiany długości sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 12. Udział ludności korzystającej z infrastruktury wodociągowej w Gminie Bychawa

Wykres 13. Udział ludności korzystającej z infrastruktury kanalizacyjnej w Gminie Bychawa

Wykres 14. Zmiany infrastruktury gazowej w latach 2008-2014

Wykres 15. Zużycie gazu w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 16. Odpady wytworzone w Gminie Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 17. Zużycie i odbiorcy energii elektrycznej na niskim napięciu w Mieście Bychawa

Wykres 18. Rodzaje przestępstw w powiecie lubelskim

Wykres 19. Dochody i wydatki z budżetu Gminy Bychawa w latach 2008-2014

Wykres 20. Udział poszczególnych programów w pozyskanych funduszach Gminy Bychawa i jednostek podległych

Spis tabel

- Tabela 1. Realizacja wskaźników poprzedniej Strategii Rozwoju Gminy Bychawa
- Tabela 2. Realizacja zadań objętych Wieloletnim Planem Inwestycyjnym Gminy Bychawa na lata 2008-2013
- Tabela 3. Zestawienie powiązań pomiędzy priorytetami Strategii Rozwoju Gminy Bychawa a Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)
- Tabela 4. Powiązania pomiędzy celami strategicznymi Strategii Rozwoju Gminy Bychawa i Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
- Tabela 5. Dziedzictwo kulturowe Gminy Bychawa
- Tabela 6. Najwięksi pracodawcy na obszarze Gminy Bychawa
- Tabela 7. Szkoły podstawowe w Gminie Bychawa
- Tabela 8. Placówki opieki zdrowotnej na obszarze Gminy Bychawa
- Tabela 9. Zespoły artystyczne i kluby na obszarze Gminy Bychawa
- Tabela 10. Rośliny uprawiane na terenie Gminy Bychawa
- Tabela 11. Gospodarstwa prowadzące chów lub hodowlę zwierząt powyżej 10 DJP
- Tabela 12. Przedsiębiorstwa funkcjonujące na obszarze Gminy Bychawa
- Tabela 13. Kalendarz imprez cyklicznych w Gminie Bychawa
- Tabela 14. Inwestycje w zakresie termomodernizacji w Gminie Bychawa
- Tabela 15. Wyróżnienia i nagrody dla Gminy Bychawa w latach 2009-2015
- Tabela 16. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez Gminę Bychawa i jej jednostki podległe
- Tabela 17. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez przedsiębiorców z Gminy Bychawa
- Tabela 18. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej zrealizowane przez stowarzyszenia z Gminy Bychawa
- Tabela 19. Projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej mające znaczący wpływ na Gminę Bychawa
- Tabela 20. Wskaźniki monitorujące realizację Strategii Rozwoju Gminy Bychawa na lata 2016-2023
- Tabela 21. Alokacja środków unijnych na osie priorytetowe RPO WL na lata 2014-2020
- Tabela 22. Alokacja środków unijnych na działania i poddziałania PROW na lata 2014-2020

Spis fotografii

- Fot. 1. Stawy rybne oraz Zalew „Podzamcze” nad Kosarzewką
- Fot. 2. Rezerwat przyrody „Podzamcze” i drzewo
- Fot. 3. Grodzisko w Zdrapach – obecnie i rekonstrukcja pierwotnej osady
- Fot. 4. Kryta pływalnia w Bychawie
- Fot. 5. Pensjonat „Parkowe Zacisze”, Agroturystyka „Pod Grodziskiem” i Pensjonat „Jagodziniec”
- Fot. 6. Bychawska Izba Regionalna